

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

“Бастауыш мектеп және дене мәдениеті” сериясы
Серия “Начальная школа и физическая культура”
№ 4 (31), 2011

ХАБАРШЫ

«Бастауыш мектеп және дене
мәдениеті» сериясы
№ 4 (31), 2011

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі - жылына 4 нөмір

Бас редактор
п.гыл.д., проф.
Қ.І. АДАМБЕКОВ

Редакция алқасы:
п.гыл.д., проф.

Р.К.Бекмағамбетова
(жауапты хатшы),
п.гыл.д., проф. **А.Н.Ильясова,**
психол.гыл.д., проф. **Р.Б.Каримова,**
п.гыл.д., проф. **С.И.Қасымбекова,**
п.гыл.к., доц. **Ә.Ж.Тастанов,**
профессор **В.И.Варюшин,**
п.гыл.к., проф. **М.І.Адамбеков,**
п.гыл.д., проф. **А.К.Караков**

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2011

Қазақстан Республикасының мәдениет
және ақпарат министрлігінде 2009 жылы
мамырдың 8-де тіркелген № 10106-Ж

Басуға 01.12.2011 қол қойылды.
Пішімі 60x84 $\frac{1}{8}$. Көлемі 14,5 е.б.т.
Таралымы 300 дана.
Тапсырыс 395.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

Мазмұны

Содержание

Адамбеков Қ.І., Ахинжанов К.Ж., Солтекова С.А. Дене мәдениеті мен дене қасиеттерін тәрбиелеу психологиясының негізі.....	3
Уманов Г.А., Ержанов Ж.К. Психолого-педагогические предпосылки формирования интересов и мотивов у учащихся младших классов к занятиям физической культурой, ориентированных на физическую подготовку.....	7
Адамбеков К.И., Ильясова А.Н., Ахметова Э.К. Значение физической культуры и спорта в современном обществе.....	12
Бекмағамбетова Р.К. Основы семейной педагогики.....	14
Тотанова А.С. Семья как институт воспитания и подготовки ребенка к школе.....	16
Бобошко С.Н. Социализационный аспект развития ребенка при подготовке его к школе.....	20
Тулегенова Ф.Г., Ғаббасов С. Халық педагогикасындағы өнер үлгілері.....	24
Ильясова А.Н., Якупов А.С., Ержанов Ж.К. Методологические взгляды ученых на структуру физической культуры и спорта.....	28
Тастанов Ә.Ж. Жалпы білім беретін мектепте балалардың жеке тұлғалық болмысын қалыптастырудағы мұғалімнің ролі.....	31
Лебедева Л.А., Домоентова И.Ф. Готовность к школьному обучению: Что нужно знать родителям?.....	33
Қыяқбаева Ұ.Қ. Отбасы – тәрбие бесігі.....	36
Жетписбаева Б.А. Вклад Б.Алтынсарина в развитие педагогической мысли Казахстана.....	39
Азимбаева Д.Қ. Отбасының ұрпақты тәрбиелеуде алатын орны.....	41
Феклисова В., Акпаева А.Б. Олимпиады по математике, как средство развития познавательной активности младших школьников.....	43
Алибекова А.А., Каримова Р.Е. Баланың дамуындағы отбасының тәрбиелік қызметі.....	47
Балтабаев Е.Ж. Физическая подготовка студентов КазНПУ им. Абая с учетом их будущей профессиональной деятельности.....	49
Сайдахметов Б.С. Бастауыш сынып оқушыларын жеті ата шежіресі және қазақ дастарханы дәстүрлеріне тәрбиелеу мәселесі.....	52
Бекова З.Р., Акпаева А.Б. О проблемном обучении как пути развития творческого мышления младших школьников в процессе обучения математике.....	55
Иралина М.М. Воспитание двигательных способностей на занятиях по ритмической гимнастике.....	58
Қажығалиева С.Б. Оқушыларға эстетикалық тәрбие берудің маңызы.....	60

Казахский национальный
педагогический
университет имени Абая

ВЕСТНИК
Серия «Начальная школа
и физическая культура»
№ 4 (31), 2011

Выходит с 2001 года.
Периодичность - 4 номера в год

Главный редактор
д.п.н., профессор
К.И.АДАМБЕКОВ

Редакционная коллегия:
д.п.н., проф. Р.К.Бекмагамбетова
(ответ. секретарь),
д.п.н., проф. А.Н.Ильясова,
д.психол.н., проф. Р.Б.Каримова,
д.п.н., проф. С.И.Касымбекова,
к.п.н., доц. А.Ж.Тастанов,
профессор В.И.Варюшин,
к.п.н., проф. М.И.Адамбеков,
д.п.н., проф. А.К.Караков

© Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая, 2011

Зарегистрировано
в Министерстве культуры и информации
Республики Казахстан
8 мая 2009 г. № 10106-Ж

Подписано в печать 01.12.2011.
Формат 60х84 1/8.
Объем 14,5 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 395.

050010, г.Алматы,
пр.Достык, 13. КазНПУ им.Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального
педагогического
университета имени Абая

Деева И.В. Об организации и содержании методической работы гимназии №34 г. Алматы.....	62
Кенжебаева Т.Б. Развивающее обучение как целостная система.....	66
Қасяева Б.Б. Ауыл мектебінде оқушыларды рухани-адамгершілікке тәрбиелеу ерекшеліктері.....	70
Тастанов А.Ж. Изанова К.Е., Сатыбалдиева С.А. Инновационные развитие сферы подготовки спортивного резерва в РШИОСД.....	73
Жұмабаева Ж.А., Каримова Р.Е. Сынып жетекшісінің ата-аналармен жұмысы.....	77
Юмашева С.К., Изанова К.Е. Спортивный массаж.....	81
Берлибаев К.К., Оспанкулов Е.Е. Рухы биік халықтың қадамы да берік.....	83
Оспанкулов Е.Е., Байғалиев Ә.М. Әскери-патриотизм ұғымының мәні, мазмұны.....	89
Паизқызы Л. Тәуелсіздік – тірегім.....	92
Азимбаева Ж.Б. Патшалық Ресейдің Оңтүстік Қазақстанды жаулауы: әскери-отарлық әкімшілік пен жергілікті халық арасындағы қатынас.....	95
Бекмагамбетова Р.К., Макарова Д.Е. Предупреждение ошибок начинающих педагогов психологов в работе с семьей.....	99
Бекмагамбетова Р.К., Рахимова К.Б. Сиротство – как отклонение в социальной жизни.....	103
Тотанова А.С., Байымбетова П.Б. Повышение педагогической культуры родителей.....	106
Бекмагамбетова Р.К., Таженова З.М. Единственный ребенок в семье как научная проблема.....	109
Ляндусова А.В. Социализация личности.....	112

Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті Алжасының (2008 жылғы 27 ақпандағы №3) шешімі негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршы журналының «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясын педагогика ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (№ 3 от 27 февраля 2008 г.) Вестник КазНПУ им.Абая, серия «Начальная школа и физическая культура» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по педагогическим наукам.

Печатается методом прямого репродуцирования

ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ МЕН ДЕНЕ ҚАСИЕТТЕРІН ТӘРБИЕЛЕУ ПСИХОЛОГИЯСЫНЫҢ НЕГІЗІ

Қ.І. Адамбеков – п.ғ.д., профессор,
К.Ж. Ахинжанов – б.ғ.к., доцент,
С.А. Солтекова – оқытушы, психология магистрі.

1. Мәдениеттің жалпы түсінігі. Дене мәдениеті.

«Мәдениет» терминінің анықтамасының орасан зор саны бар. Ғылыми әдебиеттерде мәдениеттің 150-ден аса анықтамалары келтірілген.

Эмпирикалық тұрғыдан алғанда термин ретінде «мәдениет» адамдардың рухани және материалдық шығармашылығының өнімдерінің жиынтығын белгілеу үшін қолданылады. «Мәдениет» термині: «мәдениетті беру», «мәдениетті игеру», «мәдениетке жақындасу», «мәдениетті бойына сіңіру», «мәдениетті», «мәдениетсіз» секілді түсініктерді білдіреді. Тіл жүйесінде, ойлауда, мәтіндерде (аңыздарда, мақал-мәтелдерде, ертегілерде, романдарда және т.с.), іс-әрекеттердің тәсілдері мен амалдарында, жүріс-тұрыс нормаларында, материалдық заттарда (құралдарда, құрылыстарда), өнер туындыларында (картиналарда, скульптураларда және т.б.) бекітіледі.

Адам мәдениетінің ерекшеліктері:

1. Адам мәдениеті әлеуметтік топтың жалпылама тәжірибесі.
2. Адам мәдениеті – тарихи, яғни барлық уақытта және қоғамның өзгеруімен өзгеріп отырады және дамудың белгілі бір заңына ие.
3. Мәдениет іс-әрекетті әлеуметтенуді қажет етеді, қоғамда көрініс табуының түрі бойынша ол бірегей, қайталанбас болып келеді.
4. Адам мәдениеті коммуникативті – басқа мәдениеттермен қатынас жасау арқылы (диалогтар, белгілік жүйелер) көрініс табады.
5. Мәдениет идеялар, сезімдер, құндылықтар, норма түрінде символды, символ мәнді және тұлғадан ерекше танымдық іс-әрекетті (ұғынуды) талап етеді.

Дене мәдениеті – мәдениеттің көптеген түрлері: мұнда саяси, интеллектуалдық, өндірістік, білімдік және т.с. мәдениеттердің арасындағы ерекше орынды дене мәдениеті алып жатыр.

Дене мәдениетінің негізі – бұл объективті биологиялық алғышарт – қозғалыс белсенділігі, адамның табиғи қажеттілігі болып табылады. Дене мәдениетімен айналысу еңбек мәдениетімен айналысудан, дене еңбегінің табиғатты түрлендіруге бағытталғандығымен ерекшеленеді.

Дене мәдениеті биологиялық белгіленген қозғалыстарды қоғамның нормалары мен құндылықтарына, яғни оның әлеуметтік маңызы бар түсініктеріне сәйкес түрлендіруге бағытталған. Өсіп келе жатқан ұрпақ дене мәдениетімен негізінен алғанда әлде күшті болу үшін, әлде сырт әлпеті жағынан біреуге (кино актері немесе басқа) ұқсас болу үшін айналысады. Дене жаттығуларын игерген кезде адам өзінің іс-әрекеті әлеуметтік мәдениетке сәйкес келетін дәуірдің «басқа адамдарына» субъективті бағытталған. Дене мәдениеті, осылайша, ұлтты «сауықтандырудың» және өсіп келе жатқан ұрпақты әлеуметтендірудің тәсілі мен құралы болып табылады, тұлғаның орнығуын қалыптастырады.

Осылайша, ең кең мағынасында дене мәдениеті – бұл адамның әлеуметтенуінің тәсілдерінің бірі, ал тар мағынасында бұл адамның табиғи қозғалыстарын түрлендіруге деген іс-әрекеті.

1. Дене мәдениеті психологиясы.

Психология (гректің *psyche* – жан және *logos* – сөз, ілім сөздерінен) – тіршілік әрекетінің ерекше түрі ретіндегі психиканың даму және қызмет ету заңдылықтары туралы ғылым.

Психология екі түрмен – санамен және санадан тыспен көрсетілген психиканы зерттеумен айналысады. Уақыт өте келе зерттеу нысаны психика (жан) емес, оның көріністері – психикалық құбылыстар болып шықты. Бұл психикалық процестер – тұлғаның психикалық қасиеттері, психикалық күйлері.

Психикалық процестер – олардың көмегімен қоршаған әлемді танып-білу, білімдер мен дағдыларды, оқыту мен іс-әрекетті танып-білу арқылы жүзеге асырылады, олар келесілер: зейін, түйсіктер, қабылдау, ес, ойлау, қиял. Жиынтығында психикалық көріністер адам психикасын құрайды.

Психикалық қасиеттер – адамдарды бір бірінен ерекше ететін, олардың типологиялық және жеке айырмашылықтарын анықтайтын жеке психологиялық ерекшеліктер. Психикалық күй – адамның ішкі әлемі, іс-әрекеттердің барлық түрлеріне белгілі бір әсерін тигізеді. Бұл – эмоциялар, сезімдер, ерік-жігер.

Барлық психикалық құбылыстар өзара тығыз байланысты және мозаика ретінде, психикалық қасиеттердің ортақ сипаттамалары ретінде көрініс табады. Жоғарғы психикалық функциялардың бір де бірі балаға (адамға) туа салысымен дайын түрінде берілмеген, алдындағы ұрпақтың тәжірибесін, оның ішінде маңызды қозғалыс әрекеттері мен қимылдарды игеру нәтижесінде өмір, тіршілік кезінде қалыптасады.

Тұлғаның пайда болуы биологиялық белгіленген материалдың, осы материалға тәуелсіз, әлеуметтік болмысқа түрлендіру процесі болып келеді.

Тек қоршаған ортаны ғана емес, өзін-өзі ұғынатын және түрлендіретін биологиялық организм ретіндегі адам, өз денесін уақыт пен кеңістікте өзі күш салуларының көмегімен мақсатты бағыттап отырып орын ауыстыруға деген қимылдарды, ептіліктерді саналы түрде игеретін адам дене қасиеттерін (күшті, жылдамдықты, төзімділікті, ептілікті және икемділікті) дамытады, бір мезгілде психикалық құбылыстарды жетілдіреді. Ол физикалық және психикалық белсенділігін жүзеге асыру үшін, өзін әртүрлі әлеуметтік жағдайларда басқаруды үйренеді.

Осылайша, дене мәдениеті мен спорт психологиясы бұл оқу, оқу-жаттығу және жарысу іс-әрекеттері жағдайларында дене мәдениетін игеру арқылы адам психикасының көрініс табу, даму және қалыптасу заңдылықтарын зерттейтін психология ғылымының облысы болып табылады.

Сонымен, дене мәдениетінің міндеттерін төмендегідей:

1. адам тұлғасының дене мәдениеті мен әлеуметтенуінің ажырамастай бөлігі ретінде дене мәдениеті мен дене қасиеттерін тәрбиелеу процесінің тиімділігін және оптималдандырылуын арттыру;
2. адамның қозғалыс қабілеттерін жетілдіру және олардың шұғылданушылардың психикалық дамуына әсерін зерттеу;
3. қимылдарды игеру мен жетілдіру барысында психикалық процестердің (күйлердің, қасиеттердің, функциялардың) динамикалық заңдылықтарын анықтау;
4. адам тұлғасы оның дамуының барлық кезеңдерінде дене мәдениетіне қатысты мотивациялық-қажеттілік саласын анықтау және оны оңды бағытта өзгерту;
5. дене мәдениетінің әлеуметтік-мәдени кеңістігінде тұлғалық құрылымдарды (процестерді, күйлерді) диагностикалау және қалыптастыру құралдары мен әдістерін жетілдіру жатады.

Дене мәдениеті жөніндегі педагогтың (жаттырықтушылардың) іс-әрекетінің негізгі мазмұны мен бағыты шұғылданушылардың тұлғасын қалыптастыруға бағыт-бағдар алу болып табылады.

2. Дене мәдениеті мен спорт психологиясының тұрғылары мен принциптері және оның басқа ғылымдармен байланысы.

Дене мәдениеті мен спорт психологиясы облысындағы қазіргі заман мамандары өз жұмысында бихевиористтік, психофизиологиялық және когнитивтік-бихевиористтік тұрғыларды қолдана алады.

Бихевиористтік тұрғы – жүріс-тұрыстың негізгі детерминанты, бұл сыртқы факторлар, негізгілері ынталандыру мен жазалау.

Психофизиологиялық тұрғы – бас миының физиологиялық процестерін және олардың қимыл белсенділігімен және қозғалыспен байланысының негізін зерттеу.

Когнитивтік-бихевиористтік тұрғы – негізгі жүріс-тұрыс сыртқы және когнитивтік факторлардың (негізгісі ойлау, танымдық) әсер етуімен анықталады және оларды интерпретациялау.

Отандық психологтар негізінен алғанда сана мен іс-әрекеттің, тарихилық пен дамудың бірлігі принциптерінде тұлғалық – іс-әрекеттік тұрғыны зерттеуге бағыт-бағдар алған. Дене қасиеттерін тәрбиелеу психологиясы өздерінің теориялық зерттеулерінің нәтижелерін практикаға, мәселен, сабақ өткізуге немесе командаларды жарысқа дайындауға, мектепте тәрбиелеуге және т.с. енгізеді, ал екінші жағынан тиімді технологияларға негіз арта отырып, теорияны дамытады.

Дене мәдениеті мен спорт психологиясының басқа ғылымдармен байланыстары.

Дене мәдениеті мен спорт психологиясы ең алдымен психология ғылымының барлық салаларының іргелі негізі болып табылатын және олардың барлық салаларын «шырындармен» қоректендіретін жалпы психологиямен тікелей байланысты болып келеді:

- педагогикалық психологиямен байланысты - өйткені спорттағы дене қасиеттерін тәрбиелеу мен жаттығулар процесі – бұл оқыту мен тәрбиелеудің педагогикалық процесі.

- жас ерекшелік психологиясымен байланысты – ерте балалық шақтан қарттыққа дейін әртүрлі онтогенетикалық деңгейлер мәселесі Дене мәдениеті мен спорт психологиясының негізгі, бірінші кезектегі мәселелерінің бірі болып табылады.

- әлеуметтік психологиямен байланысты – өйткені адам іс-әрекетінің бүкіл саласы әлеуметтік болып табылады және әлеуметтендіру, топ түзу, басқару және т.с. саласындағы білімдерсіз дами алмайды.

- физиологиямен байланысты – адам белсенділігінің, оның қозғалыстары мен әрекеттерінің физиологиялық механизмдерін зерттеу қажеттігі ретінде.

Дене мәдениеті мен спорт психологиясы адамның дәл сол спецификалық жағдайлардағы осыған ұқсас мәселелерін зерттейтін басқа ғылымдармен де байланысты.

Дене мәдениеті мен спорт психологиясын осылайша кешенді зерттеулер осы жоғарыда аталған пәндердің, спорттық жаттығу мен жарыстардың, дене мәдениеті мен спортты ұйымдастырудың теориясын одан әрі жасап шығару үшін негіз береді.

Спортшыны рухани және ерік-жігерлік тәрбиелеудің негізі бола отырып, осының бәрінің тұлғаны қалыптастыру теориясына - өмір режимін, тұрмыс, бос уақыт, отбасы режимін ұйымдастыруға қатысты болып келеді.

3. Дене қасиеттерін тәрбиелеу психологиясы.

Дене қасиеттерін тәрбиелеу психологиясы – бұл психология ғылымының дене мәдениетін игерген кездегі адамның дамуының және психикасын көрсетуінің заңдылықтарын зерттейтін саласы.

Адамның әлеуметтенуінің бірлігі және негізгі құралы дене қасиеттерін тәрбиелеу болып табылады.

Дене қасиеттерін тәрбиелеу барысында оқушы өзінің іс-әрекеттерін көру, түйсіну, бұлшық ет-вестибулярлық сезінулер мен қабылдау негізінде реттеп отыруға үйренеді, онда қимыл жадысы, ойлау, ерік-жігер, психиканы өз бетінше ретке келтіру қабілеті дамиды.

Дене қасиеттерін тәрбиелеуде адамның іс-әрекеті өзін өзі танып білуге, өзінің дене және психикалық қасиеттерін, қимыл әрекеттерін, жетілудің мақсатын, қасиеттерін жетілдіруге бағытталады.

Дене қасиеттерін тәрбиелеуде қимыл-қозғалыс әрекеттеріне үйрету психофизиологиялық заңдылықтарға тірек артады, қимыл қабілеттерін анықтау және дамыту дене жаттығуларын жылдам игеру үшін пайдаланылатын маңызды психологиялық резерв болып табылады.

Дене қасиеттерін тәрбиелеу психологиясы келесі ғылымдармен:

- тәрбиелеу педагогикалық процесс болғандықтан – педагогикалық психологиямен;

- әлеуметтік-мәдени нысан (мұғалімдер, нұсқаушылар, жаттықтырушылар) басқаратындықтан және тұлғаны қалыптастырудың басқа факторлары болғандықтан – әлеуметтік психологиямен;

- адам психикасының даму заңдылықтары дене қасиеттерін тәрбиелеуді білімді, сауатты құрудың және т.б. негізі болып табылатындықтан – жас ерекшелік психологиясымен тығыз байланысты.

Қимыл-қозғалыс белсенділігі – тек материя қозғалысының түрі ғана емес, өмірдің өзінің қажетті шарты. Адамның эволюциялық дамуы барлық ағзалар мен жүйелердің белсенді қимыл іс-әрекеті жағдайларында қалыпты қызмет етуіне себепкер болды.

Іс-әрекетсіздік жанды да, денені де бұзады. Сондықтан адам жасайтын қимыл-қозғалыстарды шартты түрде ерікті және еріктен тыс деп бөлуге болады.

- ерікті қимыл-қозғалыстар – спорттық қозғалыстардың (жаттығулардың) барлық түрлері, сананың бақылауымен орындалады.

- еріктен тыс қимыл-қозғалыстар – еріктен тыс қимыл-қозғалыстар санадан тыс басқарылады.

Егер ол ең жақын даму аймағына (ол ересектермен не істей алады) бағытталған болса, дамытушы оқытудың негізінде (Л.С. Выготский) оқытып-үйрету тиімді болмақ, ал балаға өз бетінше қол жеткізетіндер – актуальды даму аймағы.

Дамыта оқыту қағидаларын дене шынықтыру сабақтарында, дене жаттығулармен айналысқанда, спорттың нақтылы түріндегі ептіліктерді меңгерген кезде жаттығуларда ескеріп отыру қажет. Мектеп оқушысының дене қасиеттерінің және қимыл-қозғалыс белсенділігінің деңгейін негізге ала отырып, педагог пен жаттықтырушы талаптарды жүйелі түрде күрделендіруге және арттырып отыруға тиіс.

Үйрету, тәрбиелеу және дамыту – осының барысында бала тәрбиелене және үйрене отырып дамитын бірыңғай, күрделі, өзара байланысты процесс. Бұл үйретуші мен үйренушінің белсенді жұмыс істеуі кезінде тиімді болып келетін екіжақты процесс. Өзінің ниеттерін, қажеттіліктері мен мүдделерін білдіре отырып, бала ересек адамдарға әсер етеді, оларды педагогикалық әсер етулерді үнемі түзетіп отыруға мәжбүрлейді.

Осылайша, дене мәдениеті мен дене қасиеттерін тәрбиелеу психологиясы – бұл психологиялық-спорттық ғылымның тоғысында орналасқан және адам тұлғасының психикалық және физикалық (қимыл-қозғалыс, моторлық) құрылымдарының өзара байланысы мен өзара дамуын зерттейтін пән-аралық облыс.

Демек, адамның әлеуметтенуінің бірлігі мен негізгі құралы дене қасиеттерін тәрбиелеу болып табылады деген сөз.

4. Дене мәдениеті мен дене қасиеттерін тәрбиелеу психологиясының әдістері.

Ғылыми әдістің негізгі сипаттамалары болып мыналар табылады:

1. Бақыланғыштық – ғылыми әдістің ең маңызды элементі, ол бақылаулардың себептері мен нәтижелерін, салдарларын идентификациялауға мүмкіндік береді.

2. Операциялық анықтама – құбылыстар, оны өлшеу үшін қолданылатын терминдер мен алгоритмдерде суреттеледі.

3. Қайталанғыштық – қайтара зерттеген кезде дәл сол нәтиже алынуға тиіс. Нәтижелер сенімді болуға тиіс.

Осылайша, ғылыми әдіс – бұл психологиялық мәселелерді шешуге арналған құрал, амал-тәсілдердің жинағы, субъективтік, интуициялық білім алдында сенімдірек болып келеді.

Дене мәдениеті мен спорт психологиясында:

1. Бақылау әдістері.

2. Сауалнама әдістері.

3. Эксперименттік әдістер.

4. Іс-әрекеттің нақтылы жағдайларына арналған арнайы әдістер қолданылады.

Бақылау әдісін бағдарламаны құрастыру кезеңінде қолданған мақсатқа лайықтап қолданылады.

- құжаттарды талдау – ұжым туралы, оның мүшелері туралы арнайы жасалған ақпарат таратушылар. Мәтіндік (компьютерде терілген, машинкаға басылған, қолжазба), иконографиялық (кино-, видео-, фото-), фонетикалық (магнит жазбалары, компакт-дискілер) болып келеді.

Мәртебесіне байланысты: ресми (ресми органнан) және бейресми (жеке карточкалар, анкеталар, өтініштер және т.с.) болып келеді, құжаттағы ақпараттың растылық дәрежесін анықтай білген маңызды.

Сауалнама – адамдардың пікірлері, саналы қабылданған нанымдары туралы мәліметтерді жинау. Сауалнама команда мүшелерінің құндылық бағыт-бағдарлары, антиюдтері, пікірлері мен бағалаулары туралы, олардың жүріс-тұрыстарының мотивтері, ұйымдық климат туралы және т.с. ақпарат алуға мүмкіндік береді.

- анкеталау – ақпаратты қысқа мерзімде алу;

- интервью – ауызекі әңгімелесу, көзбе көз сауалнама;

- тесттер – құрылымданған және формальданған пікір айтулар.

Эксперимент – басқарылатын жағдайларда болмыстың құбылыстары зерттеледі. Психологияда ең көп қолданылатындары:

- табиғи эксперимент – нақтылы жағдайда (отбасы, мектеп).

- зертханалық эксперимент – психологиялық құбылыстарды үлгілеу.

Іс-әрекеттің нақтылы жағдайларына арналған арнайы әдістер.

Педагогикалық эксперимент – педагогтың (мұғалімнің), зерттеушінің және балалардың алдын ала алға қойылған мақсаттармен ұйымдастырылған іс-әрекеті. Бұлар үш түрлі: констатациялаушы (жұмыстың (тақырыптың) күйін талдау), қалыптастырушы (жаңа мазмұн, жүйелік тұрғы), және қорытындылаушы (дейін және кейін салыстырмалы талдау) эксперименттен тұрады. Балалалар мекемелерінің практикасындағы дене қасиеттерін тәрбиелеу бойынша жұмыстарды жетілдіру үшін қорытындылар жасалады, ұсыныстар жасалады.

- белсенді әлеуметтік-психологиялық оқыту әдістері дене мәдениетіне оңды қараудың негізі ретінде адам мәдениетінің ерекше түрін – коммуникативтік мәдениетті қалыптастыру, және олар шартты түрде үш блоктан тұрады:

а) дискуссия әдісі топтық дискуссия, практикадан алынған жағдайларды талдау, моральдық таңдау жағдайларын талдау және т.б., қарым-қатынасты жүзеге асырудан тұрады. Топтық дискуссия адамды ынталандырады.

б) ойын әдістері – алуан түрлі дидактикалық және творчестволық ойындар: іскерлік, рольдік ойындар, контр-ойыннан (коммуникативтік жүріс-тұрысты ұғынудың транзактілі әдісі).

Ойын технологияларының ерекшеліктері – жетекші рольді, көбінесе директивалық, педагогикалық және жаттықтырушы рольді жетекші (психолог) ойнайды. Мысалға, дене шынықтыру (физика және т.с.) сабағы.

в) тренинг-сензитивтілік – топқа қатысушылардың (мектеп оқушыларының) максималды дербестікке ұмтылысы. Бұл тренинг психологиялық бірлік ретінде тұлғааралық сезімталдықты және өзін қабылдауды жаттықтыру болып келеді. Әлеуметтік вакуумда бола отырып, қатысушылар топ ішіндегі өз қарым-қатынастарын өздері ұйымдастыруға және коммуникативтік пен бірлескен іс-әрекет рәсімдерін жасап шығаруға мәжбүр болады.

Осылайша, нақтылы әдісті таңдаудағы маңызды сәт зерттеліп, оқытылып отырған сұрақтардың басымдылығын анықтау болып табылады.

1. Адамбеков Қ.І. «Балалар мен жасөспірімдердің дене қасиеттерін тәрбиелеу және оның тиімділігін бағалау». – Алматы, 1993.

2. Адамбеков Қ.І., Қасымбекова С.И. «Оқушылардың дене тәрбиесіндегі әлеуметтік педагогикалық негіздері» - Алматы, 1998.

3. Ақпаев Т.А. т.б. «Оқушылардың дене тәрбиесін қалыптастырудағы ілімдік және әдістемелік негіздері» - Алматы, 2003.

4. Гозунов Е.Н. Психология физического воспитания и спорта. – М., 2003.

5. Матвеев П.П. Теория и методика физической культуры. – М., 1991.

6. Психофизиологический лексикон: Социальная психология. Энциклопедический словарь: в 6 т. (под общ. ред. А.В. Петровского). – М., 2005.

7. Уэйнберг Р.С., Гоулд Д. Основы психологии спорта и физической культуры. – Киев: Олимпийская литература, 1998.

Резюме

Психология физической культуры - это отрасль психологической науки, изучающая закономерности развития и проявления психики человека в специфических условиях физического воспитания.

Summary

The psychology of the physical culture is the branch of the psychological science, which investigates the objective laws of the development and display of the mentality of the person in the specific condition of the physical education.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ ИНТЕРЕСОВ И МОТИВОВ У УЧАЩИХСЯ МЛАДШИХ КЛАССОВ К ЗАНЯТИЯМ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ, ОРИЕНТИРОВАННЫХ НА ФИЗИЧЕСКУЮ ПОДГОТОВКУ

Г.А. Уманов – д.п.н., профессор КазНПУ им. Абая,

Ж.К. Ержанов – преподаватель КазНПУ им. Абая.

Поиск научно обоснованных механизмов, способствующих детерминации спортивной ориентации учащихся младших классов, вместе с ним и физической подготовки, потребовал от нас изучения проблем интересов и мотивов, что позволило нам обратиться к ряду высказываний ведущих ученых,

рассматривающих проблемы интереса и мотивов, учет которых позволит нам объективно подойти к решению задач физической подготовки в учебно-воспитательном процессе начальной школы.

Прежде чем приступить к разрешению поставленной задачи важно отметить, что физкультурно-спортивные интересы являются одним из основных механизмов, детерминирующих спортивную ориентацию учащихся в младшем школьном возрасте. Предполагалось, что проявление интересов и степень их реализации зависит от ориентации учащихся на конкретный вид спорта и имеющихся у них возможностей их реализации. Направленность и содержание интересов характеризуют субъективную предрасположенность и готовность учащихся младшего школьного возраста к систематическим занятиям физической культурой и избранным видом спорта.

Как показал анализ литературных источников, интерес как свойство личности рассматривается в различных аспектах – философском, социологическом, психологическом, педагогическом. Одни исследователи под понятием «интерес» понимают «мотив, который действует в силу своей осознанной значимости и эмоциональной привлекательности» (1, 234), другие как «специфическую форму проявления познавательной потребности, обеспечивающей направленность личности на осознание целей деятельности...» (2, 107), а третьи – более высоким уровнем мотива, который в процессе развития перерастает в потребность (3; 19).

В плане нашего конкретного исследования, особого внимания заслуживает точка зрения А.Г. Ковалева, который пишет: «Интерес – это специфическое отношение личности к объекту в силу его жизненного значения и эмоциональной привлекательности» (5, 21). Высказывая свою точку зрения, считаем необходимым отметить, что, несмотря на различия в трактовках и существующих представлениях относительно проблемы интересов, практически все авторы источник их возникновения видят в деятельности человека и его потребностях (7; 8; 9; 29). Для нашего исследования особое значение имеет проблема познавательного интереса. Возникновению и формированию познавательного интереса, его поэтапному развитию у школьников и будущих учителей в педагогической науке посвящено достаточно исследований. К ним можно отнести исследования Н.Г. Морозовой, Г.И. Шукиной, А.С. Роботовой, В.А. Филипповой, И.Г. Шапошниковой, Р.Г. Лемберг, А.Д. Кайдаровой и др. (3; 4; 10; 11; 12; 13; 14)

Первый этап характеризуется диффузностью интересов, временностью, ситуативностью. Второй этап отличается широтой своего содержания, в значительной степени связанной с познавательными побуждениями. Ситуативность широких интересов на данном этапе сочетается их неустойчивостью. Возникновение стержневых, личностных интересов в определенных областях составляет третий этап – этап их развития по пути стабилизации и концентрации. Личностные интересы отличает устойчивость, они служат предпосылками возникновения склонностей. Внешними признаками проявления склонностей являются, прежде всего, проявление устойчивого интереса, длительное стремление личности к конкретной деятельности (успешное выполнение заданий, постоянное накопление знаний в этой области).

Наше особое внимание привлекли работы по формированию устойчивого интереса к занятиям физической культурой и спортом (15; 16). Авторы считают, что изучение первоначальных мотивов позволит формировать интерес у занимающихся. Основными средствами формирования интересов они называют широкую пропаганду физической культуры и спорта через средства массовой информации, использование различных форм работ как встречи со знаменитыми спортсменами, участие в соревнованиях, посещение соревнований и повышение образовательной ценности уроков физической культуры в общеобразовательных школах и т.д.

Формирование интереса к занятиям физической культурой и спортом у детей младшего школьного возраста, возможно, прежде всего, за счет активизации познавательной деятельности учащихся при изучении двигательных действий, развития сознательного отношения к занятиям, воспитания интереса к урокам физической культуры и активизации школьников при выполнении заданий и поручений на уроке и кроме того дифференцированный подход к учащимся (15; 17).

В формировании спортивных интересов большую роль играют идеалы – известные спортсмены страны и мира, тренеры, учителя, спортивные коллективы (16; 18). Одним из немаловажных факторов формирования интереса к занятиям физической культурой и спортом является соответствие

содержания учебного материала двигательным возможностям и способностям учащихся младших классов.

К основным факторам, влияющим на формирование спортивных интересов, по мнению ряда исследователей, относятся условия жизни и окружающая среда, отношение родителей к спорту, детские игры в дошкольном возрасте, качество учебных занятий, организация процесса физического воспитания и спортивных соревнований в школе, средства массовой информации, деятельность учителя физической культуры, внеклассная работа. Для формирования же устойчивых интересов базой служит знание об уровне и возможностях развития интереса к спорту у учащихся для чего необходимо определение потребности школьника заниматься спортом, интересующей ученика области и выявление места, который занимает спортивный интерес в общей структуре интересов личности (19; 20). Изучение вопроса связанного с процессом формирования устойчивого интереса у школьников выявило целесообразность построения школьных программ на основе преимущественных занятий одним видом спорта. В тоже время начальная стадия занятия спортом характеризуется как уже отмечалось выше диффузностью интересов к физическим упражнениям, вследствие чего дети начинают заниматься то одним, то другим видами спорта, причем часто не теми, которым соответствует уровень их пригодности. Тем не менее, на стадии начальной подготовки в избранном виде спорта пробуждается и развивается специальный интерес. Спортивная деятельность становится в этот период органической потребностью, требующей своего удовлетворения.

Интересы определяют значимость деятельности и её цели, а также мир ценностей и ориентаций, присущих данной личности и лежат в основе мотивации деятельности. Здесь, считаем нужным обратить внимание, на смысл слова «значимость». В «Толковом словаре русского языка» С.И.Ожегова и Н.Ю. Шведовой «значимость» означает «важность, значительность, роль» (21, 227).

На данное понятие обращал внимание и известный психолог С.Л. Рубинштейн. Как отмечает С.Л. Рубинштейн «то, что особенно значимо для человека, выступает в конечном счете в качестве мотивов и целей его деятельности и определяет подлинный стержень личности» (22, 20).

Кроме рассматриваемого нами вышеназванного понятия «значимость» в настоящем высказывании известного психолога С.Л. Рубинштейна наше внимание привлекли два других не менее важных для нашего исследования понятий как «мотив» и «цель». Эти понятия рассматривались в работах А.Н. Леонтьева, К.К. Платонова, А.А. Реан, В.И. Ковалева, А. Маслоу, А.Г. Маклакова, Е.П. Ильина и др. Следует отметить, что в современной психологии при сходности общего подхода к пониманию рассматриваемой нами категории наблюдаются расхождения в некоторых деталях. Для иллюстрации сказанного можно назвать учебник «Военная психология» выполненного под редакцией А.Г. Маклакова и работу Е.П. Ильина «Психология спорта». Так, например, А.Г. Маклаков считает, что «мотив – это побуждения к деятельности, связанные с удовлетворением потребности субъекта» (2, 108). Е.П. Ильин полагает, что «мотив – это сложное психологическое образование, являющееся с содержательной стороны основанием (обоснованием для самого себя) действия и поступка, деятельности и поведения, а с энергетической стороны – побуждением к достижению выбранной цели (23, 33). Однако надо отметить, что, несмотря на некоторые разночтения, определения данные названными авторами не противоречат, а взаимодополняют и взаимообогащают друг друга и представляют собой звенья одной цепи. Давая то или иное определение, каждый из авторов пытался осветить именно тот аспект данного феномена, который был предметом его особого внимания.

В плане нашего конкретного исследования интерес вызывает и другое психологическое понятие как мотив. Как показал анализ дефиниций понятия в теории мотивации, разрабатываемой в психологии, его принято рассматривать во взаимосвязи с понятием «цели». А.Н. Леонтьев, отмечая взаимосвязь «мотива» и «цели» подчеркивает, что «цель одного и того же действия может осознаваться по-разному в зависимости от того, в связи с каким мотивом она возникает». (7, с. 513) Исследования А.Н. Леонтьева позволяют понять, что изменение мотивов меняет не значение целей и действий, а их смысл для человека. Цель, которая не имеет побудительного смысла, может стать мотивом. Происходит смещение мотива на цель, цель превращается в мотив – цель и такие мотивы являются осознанными. (7) Мы же под мотивом спортивной деятельности будем понимать внутренние побуждения человека к данной деятельности, а под целью спортивной деятельности то, что должен получить

человек в итоге деятельности, то есть, то, чего должен достигнуть занимающийся в процессе занятий спортом.

Поскольку объектом исследования являются дети младшего школьного возраста, структура мотивов выбора вида спорта анализировалась в ситуации, когда дети были зачислены в секции, т.е. в реальные условия, характеризующейся началом занятия избранным видом спорта. Для решения поставленных задач было необходимо изучить структуру мотивов, которыми руководствовались дети при выборе спортивной специализации.

Вопросам структуры мотивов занятий физической культурой и спортом в истории психологической и педагогической наук посвящено достаточное число работ авторов ближнего и дальнего зарубежья. К ним можно отнести работы М.А. Арвисто, А.М. Войлокова, Р.А. Пилюян, В.А. Соколова, Кретти Брайент Дж., Р.Н. Синглер, Р. Мартенс и др. (24; 15; 25; 27; 28; 29). Из современных исследований можно назвать работы Е.П. Ильина, В.П. Озерова, А.Н. Николаева, М.И. Станкина и др. (23; 30; 31; 32). Следует отметить, что, несмотря на определенное число работ, посвященных проблеме исследуемого феномена, вместе с тем мотивы начала спортивной деятельности изучены не совсем достаточно. Нам думается и, мы полагаем, что не ошибаемся в своих выводах, настоящее связано с выбором и использованием методов. Как показал анализ литературы, при организации исследования авторами в основном использовались методы ретроспективных опросов спортсменов (33; 34 и др.), что не гарантирует точного воспроизведения их структуры на этапе начальной спортивной подготовки ввиду большого отрезка времени с начала их спортивной деятельности, но дает целостную картину набора мотивов. (24)

Мотивы, побуждающие учащихся к занятиям физической культурой и спортом, имеют многогранную структуру. Это мотивы, связанные с удовлетворением от процесса занятий и мотивы, связанные с перспективами (24; 34; 25 и др.). Одним из важных мотивов при занятиях спортом является его эмоциональная привлекательность, а также спортивные успехи (38). Однако, как справедливо отмечают некоторые авторы, для достижения высоких спортивных результатов необходимо уже в детском возрасте формировать систему мотивов, стимулирующих и направляющих деятельность занимающихся в избранном виде спорта. При этом очень важно, чтобы выбор определенных мотивов реально соответствовал способностям и задаткам юного спортсмена, иначе учащиеся потеряют интерес к занятиям спортом. (33)

В литературе по спортивной психологии с учётом специфики и содержания спортивной деятельности выделяются несколько групп мотивов начала занятий спортом. К ним относятся:

- стремление к самосовершенствованию;
- самоутверждению;
- самовыражению;
- подражание;
- коммуникативные;
- социальные установки;
- удовлетворение духовных потребностей;
- материальные (23; 24).

Как показали результаты проведенного исследования, несмотря на многообразие мотивов у учащихся младших классов, ведущими являются мотивы самосовершенствования, самоутверждения, подражания и коммуникативные. Из всего числа мотивов менее значимыми оказались мотивы материальные. Кроме того, характерным для данного возраста является то, что дети «не могут актуализировать в своем сознании конкретный мотив выбора данного вида спорта» (23, 35), они носят ситуативный характер и недостаточно самостоятельно осознаются детьми.

Итак, изучение интереса, мотивов как специфических факторов детерминации спортивной деятельности позволяет понять поведение учащихся младших классов, управлять ими, что особенно важно на уроках физкультуры, а так же при отборе детей в спортивные секции, целенаправленного воспитания и формирования у них мотивов заниматься физической культурой, спортом и самое главное - физической подготовкой.

1. Военная психология. Учебник для высших военно-политических училищ. Под ред. Шеляга В.В., Глоточкина А.Д., Платонова К.К. – М.: Военное издательство, 1972. – 400 с.
2. Психология и педагогика. Военная психология. Учебник для вузов: Под ред. А.Г. Маклакова. – СПб.: Питер, 2005. – 464 с.: ил. – (Серия «Учебник для вузов»).
3. Морозова Н.Г. Учителю о познавательном интересе. – М.: Педагогика, 1979.
4. Щукина Г.И. Формирование познавательных интересов учащихся – важный фактор совершенствования современного обучения. – В кн.: Актуальные вопросы формирования интереса в обучении.: Под ред. чл.-кор. АПН СССР. Щукиной Г.И. – М.: Просвещение, 1984. – 176 с.
5. Ковалев А.Г. Психология личности. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1969. – 391 с.
6. Платонов К.К. Проблема способностей. – М.: Наука, 1972. – 312 с.
7. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – 3-е изд. – М.: изд-во МГУ, 1972. – 575 с.
8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
9. Рубинштейн С.Л. Человек и мир. Методологические и теоретические проблемы психологии. – М., 1969. – 370 с.
10. Роботова А.С. Взаимосвязь формирования мировоззрения, нравственности и познавательных интересов у школьников в учебном процессе. – В кн.: Актуальные вопросы формирования интереса в обучении.: Под ред. чл.-кор. АПН СССР. Щукиной Г.И. – М.: Просвещение, 1984. – 176 с.
11. Филиппова В.А. Эстетический и познавательный интерес в обучении. – В кн.: Актуальные вопросы формирования интереса в обучении.: Под ред. чл.-кор. АПН СССР. Щукиной Г.И. – М.: Просвещение, 1984. – 176 с.
12. Шапошникова И.Г. Формирование познавательных интересов у слабоуспевающих. – В кн.: Актуальные вопросы формирования интереса в обучении.: Под ред. чл.-кор. АПН СССР. Щукиной Г.И. – М.: Просвещение, 1984. – 176 с.
13. Лемберг Р.Г. Вопросы психологии урока: Тр. ин-та: КазПИ им. Абая. – 1958. – Т. 18. – С. 3-18.
14. Кайдарова А.Д. Формирование профессиональных интересов будущих учителей в условиях университетского образования: Автореф. дис. канд. пед. наук. – Алматы, 2001. – 24 с.
15. Войлоков А.М. Исследование отношения учащихся старших классов к урокам физической культуры и путей воспитания интереса к ним: Автореф. дис. канд. пед. наук. – Л., 1972. – 22 с.
16. Михеев А.И. Формирование интереса к спорту у подростков: Теория и практика физической культуры. – 1974. – №2. – С. 41-43.
17. Нгуэн Тоан. К проблеме активизации учащихся на уроках физической культуры: Автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 1978. – 22 с.
18. Пономарев Н.И. Социальные функции физической культуры и спорта. – М.: Физкультура и спорт, 1974. – 310 с.
19. Кутепов М.Е. Структура потребностей и интересов школьников и трудящихся в занятиях физическими упражнениями и спортом: Автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 1980. – 25 с.
20. Переверзин И.И. Актуальные теоретические и методологические вопросы совершенствования планового управления физической культурой и спортом. – В кн.: Проблемы управления физической культурой и спортом. – М.: Всесоюз. науч. - исслед. ин-т физической культуры, 1981. – С. 6-37.
21. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: Российская АН.; Российский фонд культуры; – 2-е изд., испр. и доп. – М.: АЗБ, 1994. – 928 с.
22. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб., 1999.
23. Ильин Е.П. Психология спорта. – СПб.: Питер, 2010. – 352 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).
24. Арвисто М.А. Мотивация физкультурно-спортивной деятельности. – В кн.: Физическая культура и советский образ жизни.: Под ред. М.Х. Титма. – М.: Физкультура и спорт, 1982, С. 169-180.
25. Пилоян Р.А. Мотивация спортивной деятельности. – М.: Физкультура и спорт, 1984. – 104 с.
26. Соколов В.А. Мотивация занятий физической культурой и спортом школьников: Автореф. дис. канд. пед. наук. – Минск, 1973. – 24 с.

27. Кретти Брайент Дж. Психология в современном спорте: пер. с англ. Ю.Л. Ханина – М.: Физкультура и спорт, 1978. – 224 с.
28. Синглер Р.Н. Мифы и реальность в психологии спорта: пер. с англ.: Предисл. А.В. Родионова. – М.: Физкультура и спорт, 1980. – 152 с.
29. Мартенс Р. Социальная психология и спорт. - М., 1979.
30. Озеров В.П. Психомоторные способности человека. - Дубна: Феникс, 2002.
31. Николаев А.Н. Психология тренера в детско-юношеском спорте. - СПб., 2005.
32. Станкин М.И. Учитель физической культуры: личность, общение. - М., 1993.
33. Курамышев Ю.Р. Роль первоначальных мотивов занятий лыжным двоеборьем для спортивной ориентации: Теория и практика физической культуры. – 1974. - №2. - С. 39-41.

Түйін

Мақалада кіші мектеп жасындағы оқушылардың дене дайындықтарына бағытталған дене шынықтырумен шұғылдануға қызығушылықтарын қалыптастырудың және спорт түрлерін таңдау мотивтерінің педагогикалық және психологиялық негіздері қарастырылады.

Summary

Matters of forming a primary school student's interest in physical education and motives of students' choice of sports form are considered in this paper.

ЗНАЧЕНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

К.И. Адамбеков – д.п.н., профессор КазНПУ им. Абая,
А.Н. Ильясова – д.п.н., профессор КазНПУ им. Абая,
Э.К. Ахметова – к.п.н., преподаватель КазНПУ им. Абая.

Современная спортивная деятельность в своей основе относится к процессу тренировки и участию в состязаниях и естественно она имеет свою социальную сущность, которая проявляется в его функциях. Спортивная деятельность активно участвует в социализации личности, формировании ее статуса, положения в обществе, в подготовке людей к совместной деятельности и главное он служит средством общения и регулирования совместной деятельности, средством отвлечения, отдыха, развлечения граждан нашей республики. Как известно, спортсмен, победив в каком-либо виде спорта, обеспечивает престиж, уважение, авторитет себе и своей общности, спортивному клубу, городу, нации, стране в целом. Его победа или поражение отождествляется с общностью, представителем которой он является. Кроме того, важная функция спорта – подготовка к самозащите. Основанием отнесения этой деятельности к спорту служит то, что по настоящему подготовить и уметь защитить себя можно только с помощью спортивных тренировок. (1, 2, 3, 4)

Спорт как состязательная деятельность с целью формирования и выявления высших достижений в телесно-двигательной, умственной и технической деятельности возникла на ранних этапах развития человека. Его источник - присущее людям стремление к первенству, обусловленное общественным характером их жизнедеятельности. На отдельных этапах исторического развития спорт играл разную роль в жизни людей, в социальной сфере общества. Первоначально им занимались в свободное от основных занятий время, дни отдыха или по праздникам. Тогда он еще не был специальной деятельностью, не требовал какой-то отдельной подготовки. В дальнейшем к спортивным состязаниям стали специально готовиться. В начале XVI-XVII в.в. спортом занимались представители господствующих классов. Они участвовали в спортивных тренировках с целью совершенствования двигательных навыков, качеств и умений. В ходе развития спорта сложилась его стабильная структура, разделение на физические виды, в которых проявляются физические качества спортсменов, на мыслительные и технические виды, умение управлять механизмами и машинами. В различных общественно-экономических отношениях появились виды спорта для аристократов и народа. Во многих

странах в зависимости от исторических обстоятельствах и среды обитания складывались Национальные и региональные виды спорта. Постепенно выделились массовые виды спорта, которые использовались для спорта, общения, удовольствия, улучшения здоровья, подготовки к самозащите. В дальнейшем сформировался специализированный спорт, целью которого стало достижение высоких результатов. Вершина спортивного мастерства – спорт высших достижений. Одна из главных задач элитного, рекордного, профессионального спорта – завоевание призовых мест. В течение многих лет XX спорт был любительским. Его развитие привело к тому, что подготовка к соревнованиям и сами состязания становились все более трудоемкими. Они требовали увеличения времени на тренировки, повышения интенсивности занятий, разработки индивидуальных программ. Массовый любительский спорт остается средством отдыха, первичной подготовки отбора молодежи для профессионального спорта. Спорт высших достижений стал профессией, а труд спортсмена – оплачиваемым. Основная тенденция развития спорта – его интернационализация. В мире функционируют свыше двухсот международных спортивных объединений, главное из них – Международный олимпийский комитет (МОК).

Многих выдающихся ученых XX века, таких как Пономарев, Зациорский В.М., Филин В.П., Матвеев Л.П., Кузнецова З.И., привлекал определенный интерес к сущности и структуре физической культуры, ее функционированию в системе общественно-экономического производства, а также к истории появления и развития термина «физическая культура». Физическая культура как социальное явление существовала на протяжении всей истории человеческого общества, однако сам термин «физическая культура» появился в конце XX в., а все связанное с ним выражалось в других понятиях. Ранее употреблялись такие выражения, как *Physischen fahigkeiten* – физические способности, *Bodyli Education* – физическое образование, *Gymnastic* – гимнастика. Выдающиеся русские педагоги и ученые употребляли различные выражения, связанные с физической культурой. Например, Ушинский К.Д. часто пользовался понятиями «физическое воспитание» и «гимнастика», Чернышевский Н.Г. – «физические упражнения» и «гимнастика», П.Ф. Лесгафт и В.В. Гориневский – физическое образование». В других работах, затрагивавших проблемы всестороннего развития личности и укрепления здоровья человека, использовались термины «гимнастика», «упражнения», «спорт», «физические способности личности». Главной предпосылкой появления термина «физическая культура» было развитие и становление в XVIII-XIX в.в. понятия «общая культура» человеческого общества. Слово «культура» как самостоятельная лексическая единица стало употребляться в XVIII в. Ранее оно применялось в различных словосочетаниях: *cultura agri* – обработка почвы, возделывании е земли; *cultura animi* – воспитание души; *culture juris* – выработка правил поведения; *cultura scientiae* – приобретение знаний, опытности; *cultura litterarum* – совершенствование письменности; *cultura lingue* – совершенствование языка, ассоциируясь с воспитанностью, просвещенностью, образованностью человека.

Мыслители XVIII в. отмечали, что физическое совершенство есть «культура вообще всех способностей», практически обеспечивающая выполнение «поставленной разумом цели». В XIX в. определилось понятие «физическая культура», которое объединило различные виды деятельности, направленные на укрепление здоровья человека, развитие и совершенствование его физических способностей. Установление периода появления этого понятия является одной из актуальных задач истории физической культуры, так как в отечественной и зарубежной литературе по этому вопросу нет строго установленных исторических фактов. В законе «О физической культуре и спорте в Республике Казахстан» дано толкование понятий «физическая культура», «профессиональный спорт» и др. Однако нет единства взглядов ученых и специалистов на строение физической культуры, ее виды, компоненты. В современной литературе, посвященной вопросам физической культуры, отмечаются следующие моменты: до сих пор нет общепризнанного определения физической культуры, во многих языках отсутствует общий термин для определения этой области деятельности;

- термин «физическая культура» принят для обозначения занятий физическим воспитанием и физическими упражнениями;

- в современной литературе понятие «физическая культура человека» отсутствует и вместо него используется понятие «спорт».

Исторические факты свидетельствуют, что термин «физическая культура» появился в Англии в конце XIX в. спортсмен-профессионал по борьбе и поднятию тяжестей У.Сандов основал в Лондоне школу «Physical Culture» («физическая культура»). С 1900 г. Он издавал журнал под названием «Sandow's magazine of Physical Culture», в 1902-1904 гг. «Sandow's magazine of Physical Culture and British Sport». Считают, что с этого момента появляется словосочетание «физическая культура и спорт». Однако термин «физическая культура» в Англии распространения не получил. Здесь прочно вошло понятие «физическое образование».

В США, Германии и Франции в понятие «физическая культура» заключались физическое образование и физическая тренировка.

В начале XX в. физическая культура в Казахстане понималась как определенная система физических упражнений или как физические ценности в воспитанной и развитой красоте тела. (5)

В отечественной литературе имеется несколько точек зрения на период возникновения термина «физическая культура». Впервые этот термин прозвучал на съезде Всеобуча в 1919 г. В 1924 г. Председатель Спортинтерна Н.И. Подвойский отметил, что термин «физическая культура» введен для того, чтобы вытеснить другой термин «спортизация населения». Он подчеркивал, что «физическая культура» - неудачное определение, что правильнее будет – «физическое оздоровление».

В 1925 г. основан журнал «Теория и практика физической культуры», в котором публиковались научно-теоретические материалы о здоровье населения, охране труда, отдыхе, личной и общественной гигиене, естественных факторах природы, физических упражнениях. В тот период в понятие о физической культуре входили такие частные определения, как: «крепость тела и крепость духа», «возделывание или развитие природы человека», «метод оздоровления, улучшения и обработки тела человека», «одно из мощных средств гармонического развития человеческой личности». В настоящее время в мировой и отечественной литературе при определении понятия «физическая культура» их более 600 вкладывается самый различный смысл.

Таким образом, спортивная деятельность активно участвует в социализации личности, формировании ее статуса, положения в обществе, в подготовке людей к совместной деятельности и главное он служит средством общения и регулирования совместной деятельности, средством отвлечения, отдыха, развлечения граждан нашей республики.

1. Голощапов Б.Р. *История физической культуры и спорта: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений: ИЦ «Академия», 2007. – 312 с.*

2. Черникова О.В. *Спорт и воспитание эмоциональных сторон личности: Спорт и личность. – М.: ВИС, 1975. - С. 124-128.*

3. Лесгафт П.Ф. *Руководство по физическому образованию детей школьного возраста: Сборник трудов. – СПб., 1912. – 347 с.*

4. Ананьев Б.Г. *Человек как предмет познания - Л.: Изд. ЛГУ, 1969. – 339 с.*

5. Таникеев М.Т. *От байги до Олимпийских игр. – Алматы: Каз ИФК, 1980. – 180 с.*

Түйін

Мақала бүгінгі қоғамдағы дене мәдениеті мен спорттың маңызы, оның мәні мен құрылымдық мәселелері қарастырылады.

Summary

Sports activity actively participates in socialization of the person, formation of its status, position in a society, in preparation of people to joint activity and the main thing it serves as means of dialogue and regulation of joint activity, means of derivation, rest, and entertainment of citizens of our republic.

ОСНОВЫ СЕМЕЙНОЙ ПЕДАГОГИКИ

Р.К. Бекмагамбетова – д.п.н., профессор КазНПУ имени Абая.

Семейная педагогика – одна из отраслей педагогической науки. Этот предмет стал недавно изучаться в педагогических вузах. В настоящее время семейная педагогика является интенсивно развивающейся отраслью научного знания.

Семейная педагогика – это наука о закономерностях воспитания детей в условиях семьи.

В настоящее время семейное воспитание перестало быть делом отцов и матерей. Каждый рожденный человек является капиталом нашего государства, поэтому разумное преумножение и качественное воспитание дает стране возможность стать сильным и процветающим. В связи с этим проблема семейного воспитания и ответственность родителей были и всегда будут одной из главных забот государства, ибо будущее нашей страны зависит от того, каким придет на смену новое поколение. Социально-экономические преобразования в казахстанском обществе, реформирование системы образования коснулись и семьи. Именно поэтому в последние годы активно декларируется необходимость повышения роли семьи в формировании личности, а также участие ее в модернизации национальной системы образования.

Семейное воспитание в нашей стране приобрело свое новое звучание. Это связано с тем, что семья – один из основных инструментов, обеспечивающих взаимодействие личности и общества. Она дает человеку представления о жизненных целях и ценностях, о том, что нужно знать и как следует себя вести. В семье закладываются основы личности. То, что ребенок в детские годы приобретает в семье, он сохраняет в течение всей последующей жизни. Важность семьи как института воспитания обусловлена тем, что в ней ребенок находится в наиболее значимый период своей жизни, и по силе и длительности своего воздействия на личность ни один из институтов воспитания не может сравниться с семьей.

Учитывая вышесказанное можно сделать вывод о том, что настало время родителей сделать участниками образовательного процесса, для этой цели необходимо научно обосновать сущность семейного воспитания, психолого-педагогические основы семейного воспитания, раскрыть закономерности и принципы семейного воспитания, методы воспитания детей в семье.

Именно поэтому делаются важные шаги в казахстанском обществе по созданию целостной фундаментальной теории семейного воспитания.

Семейная педагогика – это наука о семейном воспитании. Семейная педагогика изучает специфику условий семейного воспитания, их потенциала, возможности семьи в формировании личности, разрабатывает научно обоснованные рекомендации родителям по формированию личности в условиях семьи.

Объектом семейной педагогики является процесс формирования личности в условиях семьи.

Предмет семейной педагогики – закономерности и принципы семейного воспитания, сущность, механизмы воспитания детей в семье, влияние этого процесса на становление личности ребенка, противоречия.

Задачи семейной педагогики:

- разработка теоретических основ семейного воспитания,
- изучение опыта семейного воспитания,
- внедрение научных достижений в практику семейного воспитания,
- исследование путей повышения педагогической культуры родителей.

Функции семейной педагогики:

1. Научно-теоретическая
2. Конструктивно – техническая
3. Прогностическая

Сущность научно-теоретической функции заключается в раскрытии теоретических основ семейного воспитания, разработке закономерностей, принципов семейного воспитания, сущности и содержания семейного воспитания, структуры и механизмов и специфики формирования личности в условиях семьи.

Конструктивно-техническая функция состоит в разработке методик и технологий осуществления воспитания детей в условиях семьи.

Прогностическая функция включает в себя прогнозирование перспектив развития семейного воспитания.

Основные категории семейной педагогики

Семья – это малая социальная группа, члены которой связаны брачными или родственными узами, общностью быта, взаимной моралью и материальное ответственностью.

Семейное воспитание – целенаправленное взаимодействие старших членов семьи с младшими, основанное на любви и уважении личного достоинства и чести ребенка, предполагающее их психолого-педагогическую поддержку, защиту и формирование личности детей с учетом их возможностей и в соответствии с ценностями семьи и общества.

Самовоспитание – сознательная и целенаправленная деятельность личности по формированию и совершенствованию у себя положительных и устранение отрицательных качеств.

Брак – это юридически оформленный, свободный и добровольный союз мужчины и женщины, направленный на создание семьи и порождающий взаимные права и обязанности

Счастье – это когда у тебя есть все, чтобы быть удовлетворенным жизнью, когда ты любишь и в этом не сомневаешься, когда тебя любят и окружают вниманием.

Родство – это родственные отношения родителей и детей, между детьми, родственниками.

Источники семейной педагогики

Семейная педагогика развивается на основе всего ценного, созданного педагогической мыслью прошлых времен.

Основным источником семейной педагогики является народная педагогика. Первые идеи семейного воспитания, представления о любви, родителях, детях, предках сложились в народной педагогике на основе многовекового житейского опыта. Эти идеи передавались из поколения в поколения, из семьи в семью посредством определенных традиций, обычаев, обрядов, произведений декоративно-прикладного искусства.

В народной педагогике определились образ семьи, сущность семейного воспитания, правила и нормы поведения, воплощенные в обычаях и обрядах.

В народных сказках, пословицах, поговорках, песнях, играх определены программы семейного воспитания.

В народной педагогике отражены идеалы, представления о цели и средствах воспитания в условиях семьи.

Семейная педагогика, разрабатывая теоретические основы семейного воспитания, опирается на семейную народную культуру.

Еще одним источником семейной педагогики является религия. Религиозные представления о семье, о цели, функциях и средствах воспитания способствовали развитию семейной педагогики. Религия проповедовала нравственные устои, порядочность, милосердие к ближним, сосредотачивала внимание на душе человека, на ее спасении от плохих помыслов.

Народная педагогика и религия смыкались на том, что необходимо беречь семью, почитать предков, заботиться о родителях, уважать их, воспитывать трудолюбие, скромность, порядочность, терпение, воспитывать будущего семьянина с детских лет, ратовали за супружескую верность.

Следующими источниками семейной педагогики были наследие великих мыслителей и педагогов о семейном воспитании, а также психолого-педагогические научные изыскания по проблеме воспитания детей в условиях семьи.

Важными источниками семейной педагогики являются возрастная педагогика, дошкольная педагогика, теория воспитания, педагогическая психология.

Семейная педагогика – это наука о воспитании детей в семье. Это относительно новая отрасль теоретических знаний о воспитании детей в семье. Она стала выделяться из общей педагогики лишь со второй половины XIX столетия.

Түйін

Бұл мақалада отбасы педагогикасының негіздері қарастырылады. Сондай-ақ отбасы педагогикасы XIX ғасырда жалпы педагогикадан бөлініп шыққан педагогика ғылымының негізгі саласы ретінде қарастырылады.

Summary

Paper discloses bases of family pedagogy. Family pedagogy as a branch of pedagogy science detached from general pedagogy in the second part of 19th century.

СЕМЬЯ КАК ИНСТИТУТ ВОСПИТАНИЯ И ПОДГОТОВКА РЕБЕНКА К ШКОЛЕ

А.С. Тотанова – к.п.н., профессор кафедры педагогики, дошкольного и начального образования КазНПУ имени Абая.

Особое место в общей системе подготовки детей к школе необходимо отводить работе с семьей. От того, каковы семейные традиции, какое место занимает в ней ребенок – будущий школьник, какова по отношению к нему воспитательная линия членов семьи, зависит многое. Семья является главным институтом воспитания и играет важнейшую роль в подготовке ребенка к школе. Под институтами воспитания понимаются общественные организации и структуры, которые призваны оказывать воспитательное воздействие на личность. Традиционно главным институтом воспитания является семья. То, что ребенок в детские годы приобретает в семье, он сохраняет в течение всей последующей жизни. Важность семьи как института воспитания обусловлена тем, что в ней ребенок находится в течение значительной части своей жизни, и по длительности своего воздействия на личность ни один из институтов воспитания не может сравниться с семьей. В ней закладываются основы личности ребенка, и к поступлению в школу он уже более чем наполовину сформировался как личность.

Семья может выступать в качестве как положительного, так и отрицательного фактора воспитания. Положительное воздействие семьи на личность ребенка состоит в том, что никто, кроме самых близких для него в семье людей, (матери, отца, бабушки, дедушки, брата, сестры) не относится к ребенку лучше, не любит его так и не заботится столько о нем. Семья является тем институтом, который обеспечивает ребенка необходимым минимумом общения, без которого он никогда не смог бы стать человеком и личностью. И вместе с тем никакой другой социальный институт не может потенциально нанести столько вреда в воспитании детей, сколько может сделать семья. Именно в семье закладываются основы нравственности человека, формируются нормы поведения, раскрываются внутренний мир и индивидуальные качества личности. Семья способствует не только формированию личности, но и самоутверждению человека, стимулирует его социальную, творческую активность, раскрывает индивидуальность.

Семья представляет собой особого рода коллектив, который играет в воспитании основную, долговременную и важнейшую роль. Главное в воспитании маленького человека – достижение душевного единения, нравственной связи родителей с ребенком. Именно в семье ребенок получает первый жизненный опыт, делает первые наблюдения и учится как себя вести в различных ситуациях. Очень важно, чтобы то, чему мы учим ребенка, подкреплялось конкретными примерами, чтобы он видел, что у взрослых теория не расходится с практикой. Каждый из родителей видит в детях свое продолжение, реализацию определенных установок или идеалов. И очень трудно отступает от них. Конфликтная ситуация между родителями – различные подходы к воспитанию детей. Первая задача родителей – найти общее решение, убедить друг друга. Если придется идти на компромисс, то обязательно, чтобы основные требования сторон были удовлетворены. Когда один родитель принимает решение, он обязательно должен помнить о позиции второго. Вторая задача – сделать так, чтобы ребенок не видел противоречий в позициях родителей, т.е. обсуждать эти вопросы лучше без него. Дети быстро «схватывают» сказанное и довольно легко маневрируют между родителями, добиваясь сиюминутных выгод. Родители, принимая решение, должны на первое место ставить не собственные взгляды, а то, что будет более полезным для ребенка.

Воспитательное воздействие семьи, тем не менее, ограничено. Оно обычно не выходит за рамки индивидуальных возможностей членов семьи, их собственного уровня развития, интеллектуальной и культурной подготовленности, условий жизни. Доверие и страх, уверенность и робость, спокойствие и тревога, сердечность и теплота в общении в противоположность отчуждению и холодности – все эти качества личность приобретает в семье. Отношения между людьми в семье из всех человеческих отношений бывают наиболее глубокими и прочными. Для достижения воспитательных целей в семье

родители обращаются к разнообразным средствам воздействия: поощряют и наказывают ребенка, стремятся стать для него образцом. Похвала родителей, с которыми ребенок находится в дружеских отношениях, обычно более действенна, чем та, которая получена от холодных и равнодушных родителей.

В каждой семье объективно складывается определенная система воспитания. Под системой воспитания понимаются цели воспитания, формулировка его задач, более или менее целенаправленное применение методов и приемов воспитания, учет того, что можно и чего нельзя допустить в отношении ребенка. Родители составляют первую общественную среду ребенка. Личности родителей играют существеннейшую роль в жизни каждого человека. Специфика чувств, возникающих между детьми и родителями, определяется главным образом тем, что забота родителей необходима для поддержания самой жизни ребёнка. Любовь каждого ребенка к своим родителям беспредельна, безусловна, безгранична. Причем если в первые годы жизни любовь к родителям обеспечивает собственную жизнь и безопасность, то по мере взросления родительская любовь все больше выполняет функцию поддержания и безопасности внутреннего, эмоционального и психологического мира человека. Родительская любовь является источником и гарантией благополучия человека, поддержания телесного и душевного здоровья.

Как всякий организованный процесс, семейное воспитание предусматривает определенную целеустремленность, наличие конкретных задач. Поскольку в нашем обществе интересы государства и родителей в отношении воспитания подрастающего поколения чаще всего совпадают, цель и задачи общественного и семейного воспитания в основном также являются идентичными. Следовательно, главную цель воспитания детей в семье составляет всестороннее развитие личности, сочетающей в себе духовное богатство, моральную чистоту и физическое совершенство. Достижение этой цели включает осуществление таких задач, как физическое, умственное, нравственное, трудовое, эстетическое воспитание. В семейном воспитании важное место занимает забота о здоровье ребенка, его физическая подготовка, закаливание, развитие силы, ловкости, быстроты, выносливости. Здоровый, физически развитый человек способен более успешно заниматься умственным и физическим трудом, у него обычно хорошее, бодрое настроение, и он, как правило, доброжелателен к окружающим, готов прийти на помощь, острее воспринимает красоту, и сам стремится все делать красиво.

У родителей как воспитателей ничего не получится, если они не будут знать особенностей своего ребенка. Ведь каждый человек, сколько бы ему ни было лет, – это конкретная своеобразная личность. Поэтому отцу и матери нельзя довольствоваться обыденным представлением о своем сыне или дочери. В целях воспитания требуется постоянное и глубокое изучение ребенка, специальное выявление его интересов, запросов, увлечений, склонностей и способностей, достоинств и недостатков, положительных качеств и отрицательных черт. Только тогда отец и мать получают возможность целенаправленно и обоснованно, следовательно, и плодотворно влиять на формирование личности растущего человека, акцентируя внимание на ее позитивных сторонах и развивая их, а с другой стороны, настойчиво преодолевая негативные черты.

В изучении ребенка родителям помогут непринужденные беседы по интересующим вопросам, наблюдения за его поведением, как дома, так и на улице, в общественных местах, в школе – в общении с товарищами, во время труда, отдыха. Что читает ребенок, как проводит свободное время, с кем дружит, в какие игры играет – ответы на эти и подобные вопросы родители должны знать. На какие-то вопросы ответят учителя. Но оценка посторонних людей может быть и необъективной, неверной. Доверие – вот главная линия поведения отца и матери. Очень важно, чтобы и ребенок, дети им тоже доверяли.

Семейное воспитание – общее название для процессов воздействия детей со стороны родителей и других членов семьи с целью достижения желаемых результатов. Определяющая роль семьи обусловлена ее глубоким влиянием на весь комплекс физической и духовной жизни растущего в ней человека. Семья для ребенка является одновременно и средой обитания, и воспитательной средой. Влияние семьи особенно в начальный период жизни ребенка намного превышает другие воспитательные воздействия. Чем лучше семья и чем лучше влияет она на воспитание, тем выше результаты физического, нравственного, трудового воспитания личности. Семья стоит у колыбели формирования личности в самом прямом смысле, закладывает основы отношений между людьми, формирует

ориентации на всю оставшуюся трудовую и социальную жизнь человека. Влияние семьи на ребенка сильнее всех других воспитательных воздействий. В семье формируются те качества, которые нигде, кроме как в семье, сформированы не могут быть.

Выполнение семьей функций воспитания детей может успешно осуществляться, если в семье устанавливается атмосфера дружбы, взаимоуважения, взаимопомощи, разумной требовательности к детям, уважения к труду. В семье всегда больше ситуаций, позволяющих индивидуально в естественных условиях решить многие возникающие вопросы. Весь уклад жизни семьи, обычаи оказывают естественное дисциплинирующее воздействие на ребенка. Домашняя педагогика помогает сохранить в ребенке его собственное «Я», оградить от обезличивания. В семье общение ребенка и взрослых наполнено естественной деятельностью. В традиционной домашней педагогике есть непреходящие ценности, семейные традиции, помогающие сформировать в ребенке черты, которые делают его физическим и духовным продолжением своих родителей. Семья – это среда, где все мелочи, из которых состоит повседневность, формируют личность ребенка. Влияние атмосферы, духа семьи, семейного очага огромно, именно они являются главными воспитательными средствами, орудием передачи социально-нравственного опыта старших младшим. Это обязывает родителей корректировать многие свои поступки, фразы, даже жесты, весьма далекие, казалось бы, от педагогики, но служащие малышу богатейшим источником информации о жизни. Именно в семье ребенок начинает ощущать себя членом некоего единого целого, в котором люди связаны взаимными обязательствами, соблюдают дисциплину и этику. В ней закладываются основы личности ребенка, и к поступлению в школу он уже более чем наполовину сформировался как личность.

Скоро в школу. Этой осенью или через год ребенок переступит ее порог. В стремлении помочь ему уверенно сделать этот шаг родители, порой, сбиваются с ног в поисках учреждений и частных практиков, готовящих детей к вступительному собеседованию. И забывается простая истина: образование может сделать ребенка умным, но счастливым делает его только душевное, разумно организованное общение с близкими и любимыми людьми – семьей. И, все-таки, главным остается вопрос: «Как определить, где ребенок будет более успешен и как подготовить его к школьной жизни?» Многие родители из лучших побуждений стараются рано научить дошкольника читать, считать и писать, однако психологи часто констатируют неготовность ребенка к изменению социальной позиции, систематическому обучению. Парадокс в том, что готовый к обучению ребенок далеко не всегда успешен в условиях школьной жизни. Мама, убежденная в том, что ее бегло читающий, хорошо пишущий и считающий ребенок, безусловно, готов к школе, может испытать тревогу и волнение при неудачах ребенка в школе. Формирование школьной готовности, и на это следует обратить внимание родителей, определяется всей предшествующей дошкольной жизнью ребенка, а не только тем, чем был наполнен последний перед школой год. Готовность ребенка к школе определяется его физическим и психическим развитием, состоянием здоровья, умственным и личностным развитием. Доказано, что если ребенок не готов к «систематическому» обучению, то период адаптации, приспособления к условиям школы проходит дольше и труднее. И именно у этих детей отмечаются нарушения состояния здоровья.

Возникает закономерный вопрос: кто же должен осуществлять подготовку ребенка к школьному обучению, кто отвечает за успешное обучение в начальных классах – родители, воспитатели детского сада и учителя, школа? Родители дошкольников, посещающих детские сады, часто рассчитывают на то, что дети будут подготовлены к школе силами воспитателей. Действительно, специально организованные занятия помогают детям подготовиться к школе, но без помощи родителей такая подготовка не будет качественной. Опыт показывает, что никакое самое хорошее детское учреждение – ни детский сад, ни начальная школа – не могут полностью заменить семью, семейное воспитание. В дошкольном учреждении детям прививают многие полезные навыки, учат рисованию, счёту, письму и чтению. Но если занятиями ребенка не интересуются в семье, не придают им должного значения, не поощряют усердия и прилежания, ребёнок тоже начинает относиться к ним пренебрежительно, не стремится работать лучше, исправлять свои ошибки, преодолевать трудности в работе. Некоторых детей такое невнимание родителей глубоко обижает, они обижаются, перестают быть искренними и откровенными. Наоборот, интерес родителей к делам дошкольника и первоклассника придает особое значение всем достижениям ребёнка. Помощь в преодолении трудностей, возникающих при выпол-

нении любого рода занятий, принимается всегда с благодарностью и способствует близости родителей и детей. Родители должны беседовать со своими детьми, играть, рисовать, читать вместе, и тогда ко времени поступления в школу ребенок будет не просто готов к обучению – он будет уверен в заинтересованности родителей, в том, что его достижения будут замечены, а это гораздо важнее пятерок.

1. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашнее воспитание. – М., 1999.
2. Бочарова Н.И., Тихонова О.Г. Организация досуга детей в семье. – М., 2006.
3. Венгер Л.А., Венгер А.А. Домашняя школа. – М., 1994.

Түйін

Мақалада отбасы баланы мектепке оқуға дайындайтын әлеуметік тәрбие институты ретінде қарастырылған. Сондай – ақ баланың отбасы дәстүрінде қандай орын алатындығы, отбасы мүшелерінің тәрбиелік бағыты қандай болуы отбасына байланысты екендігі ашылып көрсетілген.

Summary

The family as the main institute of education plays the major role in preparation of the child for learning at school. Depends on a family what place is occupied with the child in family traditions, what in relation to it an educational line of members.

СОЦИАЛИЗАЦИОННЫЙ АСПЕКТ РАЗВИТИЯ РЕБЕНКА ПРИ ПОДГОТОВКЕ ЕГО К ШКОЛЕ

С.Н. Бобошко – студентка 6-го курса магистратуры
Института развития ребенка
Национального педагогического
Университета им. Драгоманова М.П., г. Киев.

Постановка проблемы. На современном этапе развития дошкольной психологии и педагогики существует много причин, которые актуализируют разработку проблем социализации личности: расширение границ социализации и изменение представлений об этом процессе, что вызвано укреплением статуса детства в обществе, концептуальным обоснованием его сущности и развития в контексте трансформаций общественной жизни; изучение процессов привлечения личности к общественным институтам и рассмотрение институциональных форм такого привлечения; необходимость обеспечения активного приспособления детей к новым для них социальным условиям жизнедеятельности, приобретение ими социально-эмоционального равновесия и устойчивости к воздействию переменных условий социума; усложнение современных требований общества к функционированию социальных институтов, которые должны не только готовить ребенка к взрослой жизни, но и формировать ее как полноценную личность, субъект социализации и собственного жизнетворчества.

Анализ последних исследований и публикаций. В исследованиях проблема социализации рассматривается учеными в нескольких аспектах: философском (В.Андрущенко, В.Пича, А.Ручка); психологическом (Л.Бондаренко, Л.Будева, А.Ковалев, И.Кон, Е.Кузьмина, Р.Тонкова-Ямпольская); педагогическом (Г.Андреева, Ю.Василькова, Р.Гурова, Н.Лавриченко, А.Мудрик, И.Печенко, Ю.Смородская); социологическом (П.Сорокин, Е.Якуба и другие).

Социально-психологические аспекты социализации с учетом возрастных особенностей характеризуются в исследованиях К.Абульхановой-Славской, Л.Божовича, Л.Выготского, А.Леонтьева, В.Мухиной, А.Петровского, Т.Репиной. Поиску гармонии развития ребенка в естественной и социальной среде посвятил свою педагогическую деятельность В.Сухомлинский, который отмечал, что природная среда является источником эмоционального и интеллектуального развития личности и

способствует позитивному течению процесса социализации. Особенности социализации детей в семье изучали Т.Алексеевко, Е.Кононко, А.Конончук, Л.Павлова, Л.Проколиенко, А.Хрипова и другие ведущие ученые.

Заметный вклад относительно изучению социально-педагогических аспектов данной проблемы принадлежит таким исследователям, как И.Бех, В.Кремень, Е.Кононко, Т.Пониманская, И.Печенко, И.Рогальская и другим.

Целью статьи является раскрытие важных теоретико-практических аспектов процесса социализации и особенностей развития ребенка при подготовке его к школе.

Изложение основного материала исследования. Дети XXI века существенно отличаются от своих сверстников прошлых десятилетий, поскольку живут в обществе с другими социально-экономическими условиями, приоритетами и ценностями. Основной задачей современного дошкольного образования становится вооружение ребенка наукой жизни, обеспечение ценностного, нравственно-социального развития личности с первых лет жизни, когда происходит превращение биологического индивида в социальное существо. Этот процесс представляет собой социальное развитие и осуществляется через привлечение к совместной деятельности с окружающими людьми, в свою очередь способствует процессу вхождения ребенка в социальную среду. [4, 87]

Иными словами, социальный аспект - это новое требование времени в подготовке ребенка к школе, направленное на его социальное развитие, которое в свою очередь обеспечивает обучение к жизни в обществе. Психолого-педагогическим инструментарием такого обучения является социализация.

Социализация - это многосторонний процесс и как результат - включение индивида в социальные отношения, осуществляется через усвоение им социального опыта и воспроизведения его в своей деятельности. Социализацию ребенка можно рассматривать как многоступенчатый процесс адаптации, развития личности и отказа от наивных детских представлений. [5, 135]

В связи с этим, первостепенное значение приобретает процесс начальной социализации, когда речь идет о периоде дошкольного детства, исследование которого занимает особое место в научной теории и практике. Это процесс овладения ребенком норм, правил, законов общественного бытия, сознательного восприятия внешнего мира и адекватное восприятие себя в нем. Ученые трактуют его как период, когда:

- конструируется образ социального мира;
- развивается социальная активность как фактор познания мира;
- закладывается базис личностной культуры, осознание себя как индивидуальности;
- формируется отношение к другим людям и к миру в целом. [4]

Дошкольное образование становится важнейшей базой для уверенного старта в развитии ребенка, как личности, реализации прав человека, обеспечение равных возможностей для получения качественного образования. И получение такого образования начинается в стенах детского учебного заведения, которое должно стать ответственным за процесс социального развития личности, призванным облегчить вхождение ребенка в широкий мир и развить его внутренние силы.

Ребенок учится быть человеком: познает себе подобных, начинает понимать их, наследовать, получать за свои действия поощрения или осуждения.

В современном мире личность ребенка с раннего детства подвергается влиянию различных факторов социализационного процесса. Условно их можно разделить на следующие группы: мегафакторы (космос, планета, мировое сообщество); макрофакторы (этнос, страна, государство); микрофакторы (семья, учреждения образования и воспитания, круг сверстников).

Отдавая должное роли влияния всех факторов социализации, отметим, что важнейшими для дошкольников остаются факторы микроуровня. Микроуровень - это конкретные условия жизни ребенка, его развития. К факторам этого уровня относятся институты социализации, с которыми ребенок непосредственно взаимодействует: семья, дошкольное учреждение, детское сообщество. Деятельность каждого из них обусловлена вариативностью как внутренних, так и внешних психолого- и социально-педагогических взаимосвязей, но объединяет их взаимодействие на уровне сотрудничества и сотворчества. Именно взаимодействие выступает интегрирующим фактором психолого -

и социально-педагогических взаимоотношений, источником, причиной и основой развития субъектов педагогического процесса, прежде всего - ребенка. [3, 135]

Семья - наиболее понятная, эмоционально привлекательная, относительно возраста дошкольника социальная модель, среда первичной социализации. В семье ребенок усваивает первоосновы определенных социальных ролей, соответствующих моральных и правовых норм и ценностей; через образ жизни семьи и поведение родителей происходит знакомство с ценностями общества и формами коммуникаций; через культуру семьи малыш приобщается к культуре современного общества; усваивает базовые позиции, характерные подходы к восприятию действительности, социальные навыки. Ученые утверждают, что разные стили семейной жизни, отношений и воспитания по-разному влияют на развитие личности ребенка, определяя путь его личностного развития и формируя ее жизненную позицию в дальнейшем. Семья - это модель жизни общества и форма базового жизненного тренинга личности. [4, 116].

Семья имеет максимальные возможности в постепенном приобщении детей к современным ценностям общества, введение их в сложный социальный мир и включает все формы влияния социума на личность, которая формируется: общение и непосредственное познание, оценку реального поведения, отношения к окружающему миру. Социально-позитивное или негативное влияние семьи зависит от многих факторов, из которых особенно важны, учитывая социальное развитие - уровень культуры семьи и социально-экономический уровень ее жизни. [1, 9]

Уникальность семьи как социального института обусловлена длительным и глубоким взаимодействием между родителями и детьми. Семья является наиболее устойчивой общественной микрогруппой для ребенка в течение всего периода ее становления. В кругу семьи возникают первые социальные связи ребенка; именно в семье он активно воспринимает и усваивает жизненные образцы, общественные нормы, привычки и традиции того общественного слоя, к которому принадлежит его семья; привлекается к социальной деятельности (Т.Алексеев, М.Боришевский, А.Докукина, В.Котырло, Л.Островская, В.Постовой, С.Тищенко и др.).

Семья, по утверждению Е.Конона, - не только первый, но и самый главный, незаменимый институт социализации ребенка первых лет жизни [5, 146].

Дошкольное учебное заведение – это первая специально созданная общественная среда для ребенка. Основное предназначение дошкольного учреждения - социальная адаптация детей к условиям жизни в обществе незнакомых сверстников и взрослых. При таких обстоятельствах дошкольное учебное заведение выступает своеобразным посредником между узким семейным кругом, из которого выходит малыш, и незнакомым миром, к жизни в котором он вскоре приобщится.

При переходе из одной социальной среды в другую ребенок переживает кризис вхождения в новую социальную общность, процесс адаптации.

Задача воспитателей в работе с детьми - облегчить адаптацию детей к новым социальным условиям, помочь адекватно воспринимать себя и других людей, овладеть конструктивными формами поведения и основами коммуникации, и подготовить дошкольников к школьной жизни.

Важным направлением работы дошкольного учреждения, по нашему мнению, должна стать забота об обогащении социального опыта воспитанника.

Работа состоит из:

- ориентированной деятельности (действенного поиска и нахождения ориентиров, установления связей и простых зависимостей, определение собственного места в предметном и человеческом окружении);
- приспособления (привыкание, адаптация к новым условиям жизни, к необычным требованиям социума и своим потребностям);
- преобразования (полезное, целесообразное, оптимальное влияние ребенка на окружающие предметы, людей, самого себя).

Для ребенка, который социализируется, особенно в процессе подготовки к школе, особое значение имеет участие в этом процессе семьи, дошкольного учреждения и начальной школы. Подготовка детей к школе на основе взаимодействия семьи, дошкольного учреждения и школы определяется как социально-личностное явление, обусловленное совокупностью факторов, методов, средств и форм современного обучения и воспитания, а также административных и общеобразовательных мероприя-

тий, которые превращаются ними в систему, направленную на формирование целостной личности, ее социальной компетентности. [4, 15]

Все это требует пересмотра подходов к организации работы по подготовке детей старшего дошкольного возраста к обучению в школе. Особенно это касается детей старшего дошкольного возраста, начинающих посещать дошкольные учреждения в возрасте 5 лет. Они имеют разный жизненный и социальный опыт и воспитателю необходимо в сжатые сроки провести диагностику уровня социальных умений и навыков, скорректировать работу с такими детьми, нивелировать проблемы и трудности адаптации к новым условиям детского учреждения.

Пять лет - возраст социализации. Ребенок, как правило, готов покинуть уютный семейный мирок. Посещая детский сад, хотя бы год перед школой, ребенок получит тот опыт, которым овладели его сверстники, посещавшие детский сад на год или два раньше. Но такому ребенку будет легче принять и усвоить нормы коллективной жизни, так как его психика будет более зрелая в отношении к окружающему миру.

Для обеспечения преемственности в работе дошкольного образовательного учреждения и начальной школы воспитатель должен хорошо знать содержание, задачи, принципы и методы обучения в школе. Он должен быть хорошо ознакомлен с нормативно-правовыми документами, регулирующими работу школы.

Преемственность в работе дошкольного образовательного учреждения и школы достигается тогда, когда учебно-воспитательный процесс в детском саду направлен на всестороннее развитие и подготовку детей к школе, когда установлены тесные контакты между дошкольным учебным учреждением и школой.

Выводы. Подводя итоги, следует отметить, что:

Воспитателю важно понимать, что в работе с дошкольниками не имеет места «школьная» модель обучения, нельзя детей перегружать информацией. Приоритет в работе с дошкольниками должен предоставляться не учебе, а воспитанию и развитию.

Ребенок усваивает социальный опыт путем вхождения в социальную среду, в частности семьи, детского сада и школы, которые имеют определенные социальные связи, а также воспроизводя их благодаря собственной активной деятельности в процессе игры, труда, обучения. Умение ребенка войти в детский коллектив, действовать сообща с другими, уступать, подчиняться при необходимости, иметь чувство товарищества - качества, которые обеспечат ему безболезненную адаптацию к новым социальным обстоятельствам, способствуют созданию благоприятных условий для дальнейшего развития, облегчают и первые шаги в классном коллективе, и школьной жизни в будущем.

Определяющими чертами дошкольного образования сегодня стала с одной стороны большая динамика роста потребностей родителей в дошкольном образовании детей, а с другой - отказ от привычного господствующего ранее простого ухода за детьми; осознание огромной важности в этом возрасте хорошего интеллектуального, физического и личностного развития, социализации и качественной подготовки к старту успешного обучения в школе.

Для решения вопроса социальной адаптации ребенка в школьную жизнь необходимо объединять педагогические усилия родителей и педагогов, что предопределяет необходимость целенаправленного взаимодействия семьи, дошкольного учреждения, школы и государства, как субъектов педагогического процесса и на ее основе - организации подготовки детей к школе.

Исследования последних лет подтверждают единство ученых в позиции признания самоценности детства, актуальность выработки новой парадигмы, centered на мире детства. Отношение к ребенку, сложившееся в условиях настоящего времени, акцентирует внимание на признании детства как структурного элемента общества, что требует большей заботы и внимания государства к уникальной и самобытной функции детства в социокультурных процессах.

1. Алексеев Т.Ф. *Образ современного мира в социальном опыте и моделях поведения детей и молодежи: Теоретические проблемы воспитания детей и учащейся молодежи.* - Сб. науч. трудов. - Вып. 10. - Т. 2. - Каменец-Подольский. - 2007. - С. 7-17.

2. Базовая программа развития ребенка дошкольного возраста «Я в мире»: Наук. ред. и сост. Кононко Е.Л. - 2-е изд., перераб. - К: Свиток, 2008. - 430 с.

3. Гончарова-Горская М.В. Учебно-воспитательный комплекс «дошкольное учебное заведение - начальная школа» как среда социализации детей дошкольного возраста: Теоретические проблемы воспитания детей и учащейся молодежи. - Сб.: науч. трудов. - Вып. 10. - Т. 2. - Каменец-Подольский. - 2007. - С. 133-141.

4. Богуш А.М., Гавриш Н.В. и др. Дети и социум: особенности социализации дошкольного и младшего школьного возраста: моногр.: науч. ред. Богуш А.М.; по общ. ред. Гавриш Н.В. - Луганск: Альма-матер, 2006. – 368 с.

5. Кононко Е.Л. Социально-эмоциональное развитие личности. - М.: Просвещение, 1998. – 256 с.

6. Национальная программа воспитания детей и учащейся молодежи в Украине: Образование Украины, 3.01.2004. - №94. - С. 6-10.

Резюме

В статье раскрыты некоторые аспекты теоретического осмысления процесса социализации ребёнка и взаимодействия основных её институций – семьи, дошкольного учреждения, школы и государства а также акцентировано внимание на особенной важности социализационного развития ребёнка при подготовке его к школе.

Summary

Some aspects of theoretical comprehension of the process of child socialization and cooperation of its basic institutions family, preschool establishment, school and state are exposed in the article, as well as the attention which is accented on the special importance of social development of a child during his preparation to school.

ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫНДАҒЫ ӨНЕР ҮЛГІЛЕРІ

С.Ғаббасов – Ұлттық педагогика кафедрасының п.ғ.д., профессоры, жазушы-дәрігер, фантаст,
Ф.Г. Тулегенова – Педагогика-психология факультетінің аға оқытушысы.

Адамзат қауымындағы кез келген халықтың рухани байлығының немесе рухани (гуманитарлық) ғылымының түп – тамыры (гносиология), тек халық педагогикасынан негіз алатыны белгілі. С.Ғаббасовтың «Халық педагогикасының негіздері» атты монографиясында өзгермейтін тұрақты қағида етіп ұсынылады. Сонда, - «Халық педагогикасы дегеніміз – адамның жан дүниесін тәрбиелейтін және зерттейтін ілім» (1) - делінеді. Бұл еңбек адам тәрбиесінің жаңа ілімі ретінде, бұрын – соңды айтылмаған – екі сатылы методологиясын: 1). Биологиялық индивид; 2 Сананы жетілдіру; - осы сатылардан шығатын – екі жүйе: 1 Жүрек тәрбиесі; 2 Ақыл тәрбиесі; - осы екі жүйеден – жеті түрлі негіздері шығатыны ұсынылды. Осы ілімде жанның үш түрлі өсімдіктер, жануарлар, адам сипаты мен он екі түрлі арналары анықталды. Жалпы біздің ХХІ ғасырға созылған өркениетімізде жан тәрбиесі жүргізілмегендіктен, жоғарыдағы айтылған арналардың барлығыда жабылуға жақын. Осының салдарынан, адамзат қауымының тәрбиесінде қабағат үлкен қателіктер орын алып отырғанын дәлелдейді. Жалпы адам жанына нәр беріп қоректендіретін, тек Өнер ғана екені дәлелдеуді қажет етпейтін шындық.

Олай болса, өмір бар жерде - өнер бар. Адамның сөз сөйлеуінен бастап, қалалар салынуына дейін өнер – білім. Өйткені, өнер - өмірдің айнасы, тарихтың болашаққа қалдырар асыл мұрасы, адамның рухани қорегі мен игілікті қазынасы. Адам сезімнің нәрі де, ойы мен қиялының темір қазығыда - өнер. Заманалардың тынысы мен үні де, өмірдің көркі мен келбеті де, сәні мен салтанаты да, бүкіл адамзаттың кемелденуіне орасан зор ықпал ететін ғаламат күш қуаттың қайнар бұлағыда - өнер.

Аң аулау, от жағу, құралдар жасау, жартастарға, құмға суреттер салу т.с.с. сірә, адамның адам болып қалыптаса бастағанының белгісі болса керек.

Жоқтан бар пайда болмайды, көне мәдениетіміздің алуан түрлі үлгілері өздігінен пайда бола қалмағаны белгілі. Ғасырдан ғасырға ұласып, молайып, көркейіп халық жасаған өнермен білімнің бүгінгі күнге дейін негізгі бұзылмай жетуі жалпы өнер атаулының өміршендігін байқатса керек. «Мал жұтаса да, өнер жұтамайды» - деген халық даналығында астарлы мән бар. Өткен замандарда ата-бабамыздың төрт түрлі малдың жүн-жұрқасы мен тері-терсегінен – сүйегіне дейін өндеп, тіршілігіндегі қажетіне жаратқан.

Халық мұрасының бірі – халық шығармашылығы болса, тұрмысымен бірге жетіліп, біте қайнасқан өміршең өнер. Хас шебердің қолынан шыққан қолөнер туындыларын халық өмірінен, тұрмысынан бөліп алып қарау мүмкін емес. Өйткені, қолөнер туындылары ел тұрмысына сән беріп, адамдарға рухани ләззат берумен қоса, талғамын қалыптастырған. Қазақ халқы болмысында талғампаз болған. Халықтың өзіне тән болмыс-бітімі, дүние танымы арқылы өзгелерден ерекшелігін байқатады.

Қолөнер – халық қазынасы, ғасырлар мұрасы. Осыған орай әр елдің, әр халықтың тарихи дамуына, тұрмысына, табиғат ерекшелігі мен эстетикалық талғамына байланысты әр елдің қолөнері өзіндік ерекшелігі мен халық өмірінде болсақ, оның өткеніне, яғни қалыптасу, жетілу кезеңдеріне зер салмау мүмкін емес.

Ұлттық өнердің өзіндік ерекшелікпен қалыптасуына үлкен әсерін тигізіп, қажеттілікке сай ізденіс туғызатын жайт? – көп ғасырларға созылған көшпелеі өмір. Демек, күнделікті тұрмысқа қажетті қолөнер бұйымдары көшіп-конуға ыңғайлы пайдаланар орнына сәйкес сыртқы формасын дизайн тауып, әр шебердің талғамына, ой-өрісіне тән ою-өрнекпен нақышталып, оймышталып берілген. Алдымен бұйымның мықтылығы, өнімділігі қарастырылған, сосын олардың бояуы ескеріліп, бұл екеуі әсемдік, сәндік жағынан табиғи үндестік тапқандығы, күні бүгінге дейін сақталып келмегендігімен құнды.

Адамзат дамуының қай сатысында болсын қоғаммен бірге дамыған қол өнері әр дәуірде өзінің өшпес ізін, таңбасын қалдырып, әлеуметтік көркемдік мұрасын сақтап қалған. Қазақ даласындағы археологиялық қазба жұмыстары кезінде табылған, әр кезде жасалған қол өнер бұйымдары, зергерлік әшекейлер – соның айғағы. Бұлардан ғасырлар бойғы жинақталған дүние таным халықтың даналығымен талантты байқалады. Халықтың қолөнері тұрмыс тіршілікте тұтынатын заттар мен бұйымдарға деген қажеттіліктен өмірге келген.

Тарихи жазба деректерге қарағанда 16-18 ғасырларда халық арасында суретшілік, үйшілік, ұсталық, зергерлік, қырнаушылық, өрімшілік, тігіншілік, етікшілік т.б. кәсіптері тұрмысқа еніп, үнемі жетіліп отырады. Халықтың өмір тарихына зер салсақ, аталған өнер иелерінің шеберлік мұрасы ұрпағына жалғасып, қажетіне қарай өзгеріске ұшырап отырған.

Ағаш шеберлері - ағаштың діңінен, тамырынан т.б. ойып оймыштап, өрнек салып, әдемі тостағандар, бүйрек формалы ожаулар, күміспен құймалап, асыл тастармен мәнерлеп әсем тегенелер мен шаралар, шыны-аяқ салатын ағаш құтылар, домбыра, қобыз сияқты саз аспаптарын жасаған. Арқар, бұғы, таутеке мүйіздері мен түрлі сүйектерден қобдишаларға және қазақы ерлерге алуан түрлі әшекей ою-өрнек салған. Киіз үйдің, оның бұйымдарын, орманды өңірлердің мекен еткен қос дөңгелекті арбалар мен күймелерді, түрлі шаналарды өмірге әкелді. Бұл жөнінде ерте кездегі қазақ тұрмысын жазған Розбехан Исфаяни былай дейді: «Бұл елдің ағаштары өте қатты келеді. Олардан төрт дөңгелектің үстіне үй қондырылған ерекше бір арбалар жасап, тұтынып жүрген». Ықылым заманнан көшпелілер бүгінгі ұғымдағы өнер туындыларын тудыруды оқшау мақсат етпеген. Олар өздерінің күнделікті тұтынатын заттарын әсемдеп, қолайлы болуын қалаған. Бұйымдарын әсемдейміз деп өздерінің дүние-танымын, ұғым түсінігін, талғам-танымын, саным-сенімін және шеберлік мүмкіндіктерін әйгілеп қалдырған.

«Табиғатпен тамырлас көшпенділер үшін киіз үйде тұру астамшылық емес, тұрмыс қажеттілігі болғаны», - деп жазыпты Л.Н. Гумилев (2). Әрине киіз үйді бір күнде, бір ғана адамның даналығы, шеберлігі дүниеге әкелген жоқ. Ол көшпелі өмір салтымен бірге туып, біте қайнасты, қатар шыңдалды. Сондықтан да көшпенділердің материалдық мүмкіндігіне ғана емес, таным-түсінігіне, шеберлігіне бірден бір мол айғақ осы киіз үйдің өн бойына жинақталды. Киіз үйді жабдықтап сәндеу үшін төрт түлік малдың өнімі өңделіп, хас шеберлердің қолынан бұйым болып жасалып, халықтың қажетін өтеп отырған. Халық қол өнерде пайдаланылған негізгі шикі заттың бірі бастысы – жүн болды. Сан түрлі өндеуден өткен жүннен жіп, киім, бұйым, төсеніш, сәндік заттармен бұйымдар үлгісі күні

бүгінге дейін сақталып, тұтынылып келеді. Киіз басу, текемет ойыстыру, оюлау, сырып өрнек түсіру өнері - әрбір қазақ әйеліне сын болған. Қазақ әйелдері алуан бояумен боялған жүннен түрлі өрнек түсіріп, шымши орап тоқыды. Мұның өңделуі, тоқылуы ерекше талғамды, шеберлікті талап етті. Шикізаттың қай түрін өңдемесін халық шеберлері оған өзінің дүниетанымын, талғамын барынша бейнелеуге талпынған. Халық шеберлері жасаған бұйымдардың сапасына, бояуына, ою-өрнегіне, тігісіне жоғарғы талғаммен қараған. Шеберлік өнердің аса әсем және құнарлы түрінің бірі – кесте төгу. Кесте төгу негізінен қыздармен келіншекткр үлесіне тиді. Кестенің көз жауын алатын келісті үлгілерін, оюдың алуан түрлерін ойлап табушылар – оюшылар және сызушылар деп аталады. Кесте төгілуіне қарай біз, баспа, шекпе, ашамай, ойма, бастырма, ілме т.б. деп аталған. Бұл кеселер қатипа, барқыт сияқты бұлдарға ғана емес, былғарыға да, кигізгеде шегілі, бұлар орындалуына қарай ілмешек кесте делінеді.

Ерте кездегі қазақтың ою-сызу кестелерінде адам мен хайуанаттардың сұлба кескіні, аңшылықтың, түйелі керуеннің бейнелері кескінделген. Бірақ ислам шариятының адам бейнесі мен жанды заттың суретін салуға тиым салу салдарынан кейін бұл формалар азайып кеткен. Қазақ ою-өрнектерінің тақырыптары сан алуан. Өрнектердің негізгі элементтері ғарытың аспан денелер бейнесі зооморфтық хайуанат кескіні тақырыптардан, өсімдік бейнесімен геометриялық пішіндерден құралған. Бұл ою-өрнектердің барлық бөлшектерінің өзара қиюласу заңдылықтары бар. Киімге салынатын ою-өрнектер, адамның жасына, жынысына қарай ажыратылады. Қазақтың ою-сызу өрнектерінің түс үйлесімділігі басты назарда болған. Көбіне ақ түсті қара фонға немесе керісінше орналасады. Халықта кейбір түстердің символдық мәні бар, көкшіл – аспан, ақ – қуаныш, ақиқат, қызыл – от, сары – парасат, мұң, қара – жер, жамандық, жасыл – жастық, көктем. Шеберлер бояу таңдауда осы ерекшеліктерді ескеріп, киім тігілетін матаның түсіне, оған салынатын өрнектің кескініне басты назар аударған. Қазақтың халықтық зергерлік өнері ұлттық мәдениет тарихынан ерекше орын алады. өнердің бұл түрінің түп төркіні мыңдаған жыл әріде жатыр.

Археология мен топонимиканың деректеріне қарағанда, қазақ даласында мыс, қалайы, алтын т.б. асыл және түсті металдарға бай кен орындарын игеру ісінің ежелгі замандарда – ақ жүзеге асқанын аңғарамыз. Қазба жұмыстары кезінде табылған бұйымдардағы қолтаңбалар, ежелгі өнердің деңгейі биік болғанын байқатады. Үй кәсібіне негізделген ұлттық қол өнердің басқа түрлеріне қарағанда, зергерлік өнердің өзіндік жасалу ерекшебар. Қазақ зергерлері көбіне жеке дара жұмыс істеп, өз өнерінің қыр-сырын ұрпағына ғана үйретіп отырған. Зергерлікті меңгеру үшін алдын-ала дайындықтан өтетін. Белгілі бір құрал-саймандарды ғана қолданатын болған. Зергерлердің соғатын бұйымдары өте көп. әйелдердің әшекейлері, киімге сән беретін түрлі сәндік бұйымдар, ас-су жабдықтары, киіз үйдің ағаш сүйегіндегі ою-өрнек, жиһаздық заттарды әсемдеп, безендіру үшін алтынды, күмісті кең қолданған. Зергерлер металдың өңін ашу шеберлігін жете білген.

Соғу арқылы белгілі бір қалыпта түсірілгенде күмістің өңі күңгірттеніп кететіндіктен, оның үстінгі бетін қайтадан бипазбен типылдау арқылы жылтырап, майда нақыштармен шекімелеу тәсілімен өрнектеп барып тартымды, құлпырмалы түске келтіретін болған. Шындығында зергерлік әшекейлердің тұтас тұрқы да, тұрпаты да, жекеленген бөлшектері де, материалы мен ою-өрнегі де белгілі бір мән-мағынаны білдіреді.

Әшекейге қондырылған асыл тастардың емдік және киелі қасиеттерін сөз ететін ежелгі және орта ғасырдағы минерологиялық трактаттар біздің заманымызға дейін келіп жеткен. Бұған дәлел келтіретін болсақ, бұдан мың жыл бұрын жазылған. «Дәрі-дәрмек қазынасында «ақық тас жүректің толқуын басып, дұшпаныңа сұсты болуыңа игі әсерән тигізеді. Егер жаныңда ақық барда жаңа туған айды көрсең, келесі айда бақытқа, сәттілікке кенелетіндігіңнің белгісі», - деп анықтама берген. Асыл тастың қасиетіне сенушілік халықта әлі сақталып келеді. Атап айтқанда, халық ұғымында әр тастың өзіндік қасиеті бар.

Мысалы, інжу – көз қарашығын шел басудан, көз сүйелінен, ноғаладан, ал маржан тас – дуаның әсерінен, азғындаушылыққа ұрындан сақтайды, ал салғырт дүр тамақ ұрасы мен жемсау ісігін басады, құлпырма тас – мол бақыт әкеледі – деген пікірлер халық арасына кең тараған. Қазақ халқы ежелден күмісті қадірлеген, оның сырын жете түсінген. Күмістен жасалған жүзігі болса, ұстаған ыдысы, дайындаған асы адал болады деген ұғым қағида болып өалыптасқан. Мүмкіндігінше күмістен жасалған ыдыстарды тұтынуға ұмтылыс үнемі ескеріліп отырған. әшекейлердің сән-салтанаты,

оймышталуы әйелдің жас шамасына сай таңдалып алынғанында қаншама таным, халықтың ұлылығы жатыр десеңші?! Әйелдің жасы ұлғайған сайын әшекей қарапайымдала түсетін болған. Бой түзеп, сыланып жетіліп келе жатқан бойжеткеніне қолда бар жылтырағанын жапсырып, көз қуанышы, отбасының қонағы санаған. Бойжеткенге сұқ көз қадалмасын деген ниетпен алқымын бастырып алқа, қолаң шашына шолпы, құлағына көз жауын алатын үзбе, шашақты т.б. сырғалар таққан.

Халық қашанда сырт көріністің әдемілігі мен рухани кемелденуді тұтастыққа алып қараған. Қазақ тобасында қыз баланы «үй құты» деп бағалап, оған ерекше сый-құрмет көрсетіледі. Сол себепті де тұңғыш қыз болса, әке-шешесі «ырыс алды – қыз» - деп қатты қуанып, оны көздің жауын алатындай қызылды-жасылды киіндіріп, қос бұрымын төгілтіп, төрге отырғызатын. «Тіліміздегі «Қызылды – қызына, ұзынды – ұлына» - деген сөз тіркесі осы дәстүрге байланысты қалыптасқан. Киген киімі, әшекейі арқылы қыз баланың, әйел-ананың отбасындағы орны, жеке басындағы ерекшеліктері айқындалған. (3) Ғұлама халық көп жағдайды жариялап айтпай-ақ түсінген, болжаған. Атап айтсақ, бас киіміне үкі тағылған бойжеткенге қыз таңдаған жігіттер орынсыз тиіспеген, себебі ол бойжеткен айттырылған, яғни басы бос емес. Бір білегінде білезігі болса, кешікпей тойы болады, жол-жоралғылары жасалып қойған. Егер әйел-ана ақ орамалын қасын бастыра таңып, екі ұшын кеуде тұсынан ғана шалып байлап жүрсе, бұл бақ-дәулеті тасыған, ұл, қызы орнын тапқан, көңілі жайланған бәйбіше дегенді меңзеген.

Халықта киімнің қадір-қасиеті, киелігі ескертілген. Ер мен әйелдің киімінің тұтынуға қарай танымдық мәндері баршылық. Ер адамның сырт киімі мен аяқ киімі орынсыз пайдалануға тыйым салынған. Себебі, қазақ отбасында ер-азаматты пір санаған. Үй ішінде ер мен әйелдің киімі ілінетін арнайы жер белгіленген. Бас киім, қадірлі киімдер төреден күнделікті тіршілікте киетін босағадан орын алған.

Қазақ - өте ырымшыл халық. Өзі пайдаланған бас киімді бастан бақ кетеді деп, ешбір қалауға қарамастан сыйламаған. Шын ниеттес адамына ырымдап бас киім, орамал тарту еткен. Халықта ері о дүниелік болған әйел-анаға «алдағы уақытта басың ағарып жүрсін» деп ақ орамал сыйлайтын ғұрып бар. Жақсыға жақын болайын, жаманнан абай болайын деген ниетінен шығады. Ырым - кісінің көңілі. Егер адамның өмірлік басты принциптеріне қайшы келмесе, айналасына залалы тимесе ырыманан неге қашасың? Ырымды да халық жасаған. Жақсылары заманнан заманға жалғасып, жаңарып, өңделіп жүрген жоқ па? Мысалы, балаға арналатын «шілдехана», «қырқынан шығаруы», «тұсау кесер» дегендерді алайық. Осылардың әрқайсысының ізгі мақсаты бар, жүрек түпкірінен шымырлап шығатын ақ тілегі тағы бар.

Киім туралы, оның тәрбиелік мәні адамға деген әсері көп. Алтын адам табылғаны елімізге жаңа ой тастатып, халқымыздың бойын жазып армандауға мүмкіншілік жасады. Әсіресе өнер адамдарды алдына міндет қойып артына сенімді болып, болашақты армандай бастайды.

Сақ заманынан (Алтын адам) басталған киім осы уақытқа немесе болашақты ойлауға мүмкіншілік жасады. Сақ киімдерінің бір ерекшелігі бас киімдерінің биік болуы. Басқа планетамен немесе жерден тыс күшті сезінуге күш-қуат алуға керек заттай немесе басқа күштен қорғайтындай. Ана – деп, Бәйбіше – деп, қызым ерекше. Қалыңдық киімі кең далада тұрған теңдесі жоқ мүсін сияқты сәулетшілік жұмыс па, архитектура ма деп қаласың.

Қыз бала шыр етіп жерге түскеннен бастап жасауы мен киімін әсіресе сәукелесін жасай бастайды екен. Халықтың наным-сенімінен туған көптеген ырымнан шыққан болу керек. Ақ түсті оюлап, әшекейлеген тастармен араластырылып тіккен, қамзол, кеудеше, көйлек қызыл түстен тігілген. Мұндай киім киген әйел адамға қандай жүріс керек: біріншіден, оқтай түзу, тік болу керек, екіншіден, күміс қоңыраулардың сыңғырынан, дұрыс аяқтарын баспаса жағымсыз дыбыстар шығатындықтан қыз баланың мәдениетін, тектілігін байқатады екен.

Тәрбиелі, жүріс-тұрысы дұрыс болса, алыстан сүйсініп, сыңғырлаған күлкісіне сылдырлаған шолпысының үні қосылып тұр – дейді екен. Өңір жиекте әйел мен ердің өмір жалғасуына арналған және ұрпаққа деген тілектес белгі, көп баласы болсын деген тілек бар.

Шашбау туралы да көптеген әңгімелер айтуға болады. Шашбаудың дыбысына қарап, кімнің келе жатқанын түсінгенге – ашулы ма, әлде көңілді ме, соған дейін сезуге болған. Біздің халық шашты көрсетпеуге тырысқан. Көптеген наным-сенімдерге байланыстырған.

Сәукеленің құндылығы. Қалыңдық бір себептермен марқұм болып кетсе немесе басқа жағдаймен қосыла алмай қалса сәукеле қайтарылады екен. Сәукеле толған асыл тастармен, күміспен, алтынмен қапталған, салмағы да біраз болатын, биіктігі 60-70 см-дей үстінде үкі, жиегі құндыздалған жеме қабы болады. Бірақ, ата – ойланып, әрбір затты бөлек-бөлек қарасаңызда - өзіндік айтатын сөзі бар, барлығын қосып қараса – үндестігі бар, үйлесімін тапқан сәукеленің құнды болғанын айтып тұрғандай.

Халқымыздың өміріндегі салт-дәстүр, әдет-ғұрпында, тұрмыс-тіршілігі мен өсіп өркендеуінде ең саналы да салиқалы үрдіс – ұрпақ жалғастығының үзілмеуі. Дана халқымыз өмірге келген ұл мен қызының бойына әдеп-мәнерлерін дарытып, жынысына, жасына, ортасына, сай киіндіре де білген. Халықта «ұзынды – ұлына, қызылды – қызыңа», «Бала жеңіне қарап өседі» - деген қағидалар астарында терең танымдық ойлар жатыр. Ұлттық киімдерді тұтынуына қарай кәделі, киелі, таза деп бөлген. Заманына, ортасына, кәсібіне сай киімге деген сұраныс үнемі өзгеріп отырған, бұл табиғи заңдылық. Кезінде шеберлердің қолымен жасалып, күні бүгінге дейін өміршендігін жоймай келе жатқан киім түрлері баршылық. Қазақ қызының сәукелесі мен әйел-ананың кимешегінің орнын қалай бағалап жүрміз? Арғы ата-бабамыз аса зерделі, дана, киелі де, қасиеттілігімен ерекшеленсе, кейде бізге әр нәрсенің парқына, бағасына ұлттық талғаммен қарап жандандыру жетіспей жатады. Содан да болар бойымызға ұлттық болмыс дарымағандықтан ба, асыра сілтеуге, халықтың өткенінен жақсысын жандандырайық деген талпынысы жөн-жосықсыз даңғазаға ұласып кетіп жатады. Ұлттық болмысымызды бойға дарытып, халықтың рухани байлығын жаңғыртуға деген ұмтылыс өте құптарлық.

Мектептегі оқыту мен тәрбиелеу бағдарламаларының «Халықтық педагогика негіздерінде» жүзеге асуы, оған деген оқушылармен мұғалімдердің ұмтылысы көңілге қуаныш ұялатады. Ал, біз мұны қай тұрғыда, қалайша жүзеге асырып жүрміз? Әдет-ғұрып, салт-дәстүр тек «Ұлыстың Ұлы күні» жақындағанда ғана еске түседі. Мектептегі түрлі шараларды өткізуде ұлттық киімге сұраныс пен қажеттілік туатын да осы кез. Бұл кездегі тәрбиелік шаралардың негізгі мазмұны – оқушылардың кешегі ата-бабасының күнделікті тіршілігіндегі бесікке салу, тұсау кесу, құда түсу, қыз ұзатып, келін түсіру тәрізді бірқатар этнографиялық ұғымдарды сахналау сипатында өтеді. Бірін-бірі ұзатып, өздерін-өздері келін етіп түсіріп жатқан да сол оқушылар. Ал мұның несі тәрбие? Сахналық көріністе басына сәукеле мен желігін жерге сүйретіп, басына даңғарадай етіп кимешек киген бүлдіршіндерді көргенде еріксіз ойға қаласың, әр нәрсенің жөнін білген халқымыз сәукеле мен кимешекті жөнімен киіп, келіншек болу - өмірдегі күрт өзгеріс, бір-ақ рет кездесетін, орындалатын елеулі оқиға емес пе?! Бұл жай ақиқатына жүгінсек, ұлттық болмысымызды мазақ ету, тәрбиенің тағылымының құнын жою, барды бағалай алмау, парықсыздыққа апарар тура жол дер едім. Балаға берер тәрбиенің ұлттық өз табиғатынан өрбігені абзал. Ер азаматтың киелі, қадірлі киімі – шапан. Шапан жол-жоралғыға, айып өтеуге өз жолымен жолданып отырған, құнды болған. Жолданатын адамның жасы, жынысына сай түсі, өрнегі, безендірілуі таңдалған. Атап айтсақ, сал-серілер мен ақсақал шапанының тігілуі мен безендірілуін ажырату көзі қырағы адамға көп қиындық туғызбайды. Талғампаз халық шапанды сыйлау мен жолдаудың белгілі реттілігін сақтаған. Қазіргі кезде осы бір тамаша жоралғы өз мәнін жойып кететін жайлар баршылық. Ұлтымыздың болмысына сай ажарын ашып, көрік беретін киімдеріне байланысты алуан жоралғы, салт, ырымды жандандырып отырсақ, ұрпақ тәрбиесінде ұтарымыз мол. Жоғарыда айтылған жайлардан өткенді қайтару керек деген біржақты ой тумауы қажет. Негізгі ой ата-бабадан қалған мұраның қадір-қасиетін ұғыну, қажетіне қарай келістіре тарта білген. Соңғы кезде бойжеткен мен әйел-ананы ажырату кейде қиынға түседі. Көпшілік орындарда, көшеде басына ақ салып, тұмшаланған бүлдіршін қыздарды жиі кездестіреміз. Анықтай келгенде бұлар мешіттен дәріс алып, жұма намазына баратындар екен.

Имандылыққа, тазалыққа бет бұрған өте құптарлық жай. Талапқа сай басына орамал салғаны жөн, бірақ оның түсі мен тартуының мәнін ескерген жөн. Халықтың ұғымында қыз бала бөтен босаға аттағанша қызыл, не көгілдір түсті, гүлді орамал тартқан, не бағалы теріден тігілген бөрік киген.

Сірә, әр затты орнымен, ретімен пайдалана білсек және қазіргі мезгілге сәйкес басқа елдердің алдында өзіміздің ұлттық дәстүрімізді, салтымызды мақтаныш ете алатындай, жан дүниемізбен түсіне отырып паш ету келешек ұрпағымыздың алдындағы абыройлы парызымыз

1. *Ғаббасов С. «Халық педагогикасының негіздері». – Алматы, 1995.*
2. *Гумилев Л. «Қиял патшалығын іздеу». – Алматы, 1992.*
3. *Ғаббасов С. «Халық педагогикасы мен психологиясының негіздері». – Алматы, 2005.*

Резюме

В статье говорится о принципах и положениях казахской народной педагогики и ее связи с народным декоративно-прикладным искусством и его влиянии на эстетическое развитие подрастающего поколения.

Summary

The article describes the principles and provisions of Kazakh folk pedagogy and its relationship with the national arts and crafts and its impact on the aesthetic development of the younger generation.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ УЧЕНЫХ НА СТРУКТУРУ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА

А.Н. Ильясова - д.п.н., профессор КазНПУ им. Абая,
А.С. Якупов - преподаватель КазНПУ им. Абая,
Ж.К. Ержанов - преподаватель КазНПУ им. Абая.

Интерес к понятию «физическая культура» всегда вызывала интерес. Настоящая проблема заинтересовала и нас. В связи с этим в данной статье мы предпринимали попытку осуществить анализ различных точек зрения ученых. В спортивной науке сложились различные взгляды ученых на определение феномена «физическая культура» на выявление ее компонентов и их соотношение. Так, ряд современных ученых как Платонов В.Н., Филин В.П., Матвеев Л.П. физическую культуру рассматривают как совокупность машинальных и духовных средств специфической физической деятельности, подчеркивая лишь ее предметную сторону, и необоснованно исключают из нее личностные ценности. Отдельные исследователи физическую культуру рассматривают через систему физического воспитания, специальные научные знания, развитие спорта и уровень спортивных достижений, охватывая область общественной и личной гигиены, гигиены труда, быта и отдыха, и естественные силы природы - солнце, воздух и воду (1,2,3).

Другие исследователи в содержание предметных ценностей физической культуры, на наш взгляд необоснованно включают естественные силы природы. Если принять эту точку зрения, тогда и природе надо считать частью культуры. Однако естественные силы природы не являются творением человеческих рук и поэтому по нашему убеждению их нельзя включать в понятие «средства физической культуры». Нам думается, что под средствами физической культуры следует понимать

- физические упражнения;
- оздоровительные силы природы (солнце, воздух, вода и другая окружающая среда);
- медицинские и санитарно-гигиенические факторы.

Надо отметить, что данное определение не исключает возможности использования естественных сил природы в различных сферах человеческой деятельности, в том числе и в физическом воспитании.

Физическая культура как вид материальной культуры часто рассматривается не в полном объеме или с точки зрения специфических видов деятельности. Так, философ Пономарев Н.А. отмечает, что содержанием физической культуры является производство, накопление, распределение, обмен и потребление физических культурных ценностей — силы, ловкости, выносливости, быстроты, заключенных в самом человеке. В данном случае автор характеризует лишь один из аспектов личной физической подготовленности человека, его физические качества. Исследуя физическую культуру в деятельностном аспекте как специальный вид общественной деятельности он видит в ней следующие составные части: физическое воспитание, профессиональную физическую подготовку, оздоровительную физкультуру и спорт. Социолог Каган М.С. в качестве составных частей физической культуры видит отдельные специфические виды деятельности. Он отмечает, что физическая культура включа-

ет не только спорт и медицинскую практику (исправление «брака» самой природы и травм, получаемых человеком в ходе жизни), но и является совершенствованием дарованных человеку природой анатомо-физиологических качеств.

Существует другая точка зрения, где физическую культуру понимают как вид человеческой деятельности. К примеру, социолог Якобсон М.А. в физической культуре выделяет следующие направления: спорт, физическое воспитание и массовую физическую культуру, т.е. физическую рекреацию или деятельность в сфере досуга.

В числе составных частей физической культуры рассматриваются физическое воспитание, спорт и физическая рекреация. В компонентный состав физической культуры включаются физкультурное движение, социально-техническое обеспечение.

Вместе с тем физическую культуру рассматривают как непроектную сферу, первое место в ней отводят идеям, второе — социальным процессам, третье — технической оснащенности. Такое положение к выделению компонентов физической культуры с первичностью идеального, по нашему мнению, необоснованно.

Понятия «деятельность» и «культура» в данном случае представляют собой вид человеческой деятельности, каждый из которых в качестве подсистемы входит в свою вышестоящую систему, занимая в ней тот или иной уровень. Например, *физическое воспитание* - подсистема общего воспитания личности. Физическая подготовка как подсистема нижележащего уровня — специализированный процесс физического воспитания. *Физическая рекреация* является частью самостоятельной системы в сфере свободного времени и как культурно организованный отдых. *Физкультурное движение* — компонент общего, социального движения. Оно включает различные формы занятий физическими упражнениями и спортом. В этом движении принимают участие организаторы массовой физкультурно-спортивной работы, непосредственные участники тренировок, соревнований, массовых стартов и конкурсов, а также представители государственных и общественных учреждений, обеспечивающие этот процесс.

Отсюда можно сделать следующий вывод, что физическое воспитание, спорт, физическая рекреация как специфические виды социальной деятельности структурно входят в систему физической культуры, являются ее составными частями. Физическая культура обеспечивает эти виды деятельности своими способами и средствами (материальной базой, разработанной теорией и методикой физического воспитания и спорта). Надо отметить, что и во многих документах отмечается, что *не воспитание является средством физической культуры, а физическая культура есть важное средство воспитания.*

В современных условиях физическая культура стала сферой «услуг», в ее состав включают физическое воспитание, спорт и различные формы активного отдыха. Для одних эти виды деятельности проявляются в форме забавы и развлечения, для других — в форме проведения досуга в сфере обслуживания. Для всех вместе физическая культура является непроективной сферой народного хозяйства.

В последние годы появилось большое количество работ ученых, раскрывающих экономическую сущность физической культуры и спорта. Физическую культуру и спорт они рассматривают как компоненты более крупной системы - это общества в целом и отмечают, что к ним относятся добровольные спортивные общества, комитеты по физической культуре и спорту городов и муниципалитетов, спортивные клубы, спортивные федерации по видам спорта, советы спортивных обществ, фитнес-центры и др. В данном случае физическую культуру можно характеризовать в субъектно-объектном отношении, рассматривая ее в качестве подсистемы коллективных субъектов деятельности.

Здесь важно обратить внимания на то, что ценности физической культуры используются в различных видах деятельности в качестве способов и средств, выделяя следующие компоненты, обеспечивающие функционирование человеческого общества:

- субъекты, когда каждый человек, группы людей, коллективы и общество направляют свою активность на познание, оценку и преобразование природы, общества и самих себя;
- объекты, когда природа, общество, личность, в том числе физическое воспитание направлены на активную человеческую деятельность;

- способы и средства, когда виды человеческой деятельности связаны с преобразованием природы, общества и человека, в том числе и с его физическим совершенствованием;
- результат деятельности, когда вновь созданный продукт человеческого труда вливается в общую (значит и физическую) культуру общества, обогащая ее новыми ценностями.

Далее следует обозначить отдельные вопросы, в которых недостаточно исследованы ценностные аспекты физической культуры. Это то, что:

- материальные ценности формируются не в сфере физической культуры, а в сфере деятельности, связанной со строительством спортивных комплексов, с оборудованием, инвентарем, т. е. преимущественно в сфере материального производства. После того как они созданы и по своему качеству отвечают современным стандартам, они становятся ценностями физической культуры;
- физические ценности формируются не в сфере физической культуры, а в сфере самых различных видов человеческой деятельности, связанных с двигательной активностью. Целенаправленное и управляемое формирование двигательных навыков, физических качеств и возможностей организма осуществляется в процессе физического образования людей, занятий массовым и профессиональным спортом;
- *социальные ценности* физической культуры способствуют отдыху, развлечению, соревнованию, формированию трудолюбия, достижению рекордов и побед;
- *психологические и духовные ценности* формируются в процессе физического образования и занятий спортом.

Таким образом, подводя некоторые итоги можно сказать, что вышеизложенные взгляды ученых на строение, компонентный состав и ценностей физической культуры позволяют познать ее сущность и творчески использовать в профессиональной деятельности.

1. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры: Учебник для высших специальных физкультурных учебных заведений. - М.: Издательство «Омега-Л», 2004. - 160 с.
2. Родиченко В.С. Российский спорт - М., 1993.
3. Железняк Ю.Д. Система физического воспитания: Метод. разработ. по курсу «Теория и методика физического воспитания». - М., 1992.

Түйін

Мақалада «дене мәдениеті» құбылысына, оның құрамды бөлімдері мен амалдарына деген бірқатар авторлардың көз қарастарын қарастыруға талпыныс жасалған.

Summary

This article attempts to review and some analysis of the positions of different authors to the phenomenon of «physical culture» and its individual parts and tools.

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕ БАЛАЛАРДЫҢ ЖЕКЕ ТҮЛҒАЛЫҚ БОЛМЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ МҰҒАЛІМНІҢ РӨЛІ

Ә.Ж. Тастанов - п.ғ.к., доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010-жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2004-жылғы 19-шы наурыздағы «Бәсекеге қабілетті Қазақстан үшін, бәсекеге қабілетті экономика үшін, бәсекеге қабілетті халық үшін» атты Қазақстан халқына жолдауында айтқандай, Қазақстан Республикасы әлемдік, қоғамдық, нарықтық экономикалы мемлекет ретінде танылды.» Яғни, «жаңа» қоғамға, «жаңа» саналы адам керек. Мұндай адамды қалыптастыру қазіргі заманғы білім беру жүйесінің алдында тұрған басты міндет. Әрбір жеке тұлғаның, бүкіл халықтың, бүкіл қоғамның тағдыры оқытушының еңбегінің нәтижесіне тікелей байланысты. Оқытушы өз қызметін шығармашылық бағытта ұйымдастыра білу үшін ең алдымен өз қызметінің мәнін түсіне алуы басты шарт.

Оқытушы қызметінің негізгі мәні - оқушыны оқыту, тәрбиелеу, дамыту ғана емес, сол үдірістерді басқаруда шығармашылық пен ұйымдастра білу. Президенттің 2005-жылы 18-ші ақпандағы халыққа Жолдауында «XXI ғасырда білімін дамыта алмаған елдің тығырыққа тірелері анық» деген сөзі әрбір оқытушыны ойлантуы тиіс. Өйткені мұғалім еңбегінің бүгінгі нәтижесі қандай болса, елдің қоғамның ертеңгі болашағы сондай болмақ.

«Жеке ұрпақты тәрбиелеу аса маңызды іс. Ол тұрақты құбылуға көнбейтін идеялар мен құндылықтарға сүйенуге міндетті. Сондықтан бүкіл жүйенің идеялық негізі ретінде тәрбие жұмысы гуманизмнің сынақтан өткен көп ғасырлық принципі алынуға тиіс. Сондай-ақ қазіргі кезде гуманизмді ұғындыруда жеке бастың жан-жақты, мақсаты тұлға ретінде қалыптастыруына айрықша көңіл бөледі.»

Гуманизм деп адамды сүюді, көпшілікті, өзара көмекті, әрі әр адамның жеке мүддесін қорғауды, оның сұранысын қанағаттандыруды айтамыз. Тәрбиеда алғашқы орынға гуманизм ұсынымының қойылуы заңды құбылыс. Өйткені баланың өзіндік ішкі әлемі, қызығушылықтары, қажеттіліктері, қабілеттері, мүмкіндіктері мен ерекшеліктері бар адам ретінде ең басты құндылық болып табылады. Аксиологиялық амал тұрғысынан келгенде, гуманитарлық адамды сүюдің көрінісі ретінде бұл кісілік, мейрімділік, білімділік, рухани мәдениет, талғампаздық және т.б. болып табылады.

Жеке тұлға психологиялық дамудың белгілі бір деңгейіне ие (темперамент, мінез-құлық, қабілеттілік, ақыл-ой дамуының деңгейі, қажеттіліктер, мақсат мүдделер.)

Жеке тұлғаның ең маңызды белгілері оның саналылығы, жауапкершілігі, бостандығы, қадір-қасиет, даралығы.

Оқушылардың ақыл-ойы мен ойлау жүйесін, дағдыларын меңгеруі мен ұстаз-шәкір арасындағы өзара қарым-қатынастарды реттеудің түйінді мәселелерін педагогикалық психология қарайды. Оқу психологиясы және тәрбие психологиясы болып бөлінеді. Оқу психологиясы-дидактиканың психологиялық негіздерін, оқыту мен білім берудің негізгі әдістемелік мәселелерін, баланың ақыл-ойын қалыптастырады.

Тәрбие психологиясы гуманистік және әлеуметтік тәрбие мәселелерінің психологиясын зерттеп оқушылар ұжымының,еңбектен түзету педагогикалық психологиялық негіздеріне қатысты мәселелерді қарастырады.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінің басты қайшылығы тез өсіп бара жатқан жаңа білімдер қарқыны мен жеке тұлғаның оларды игерудегі шектеулі мүмкіндіктердің арасында бұл қарама-қайшылық педагогикалық теорияны білім берудің абсолюттік идеяларын (жан-жақты дамыған тұлға) бас тартып, жаңа идеяға адамның өзін-өзі реттеуі мен өздігінен білім алуы қабілеттерін барынша дамытуға көшуге мәжбүр етті.

Оқушылар мен студенттердің басты мақсаты болып - көптеген пәндерден, оларға ұшан теңіз ақпараттардың ішінен ең негізгісін, мәндісін тани білу.

XXI ғасыр - адам ғасыры болуы тиіс.Оған кепілдікті тек гуманистік тәрбие бере алады. Расында да қазіргі қоғамда шығармашылық қабілеті бар, талантты, іскер әрі жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру маңызды. Ғылымның қай саласы болсын ұстаздар қауымының алдына зор міндет жүктейді. Соның ең бастысы сапалы білім және саналы тәрбие беру барысында балалардың шығармашылық қабілетін, ақыл-ой белсенділігін дамыту. Себебі, білімді жастар ғана ел егемендігін баянды етіп, қоғамның әлеуметтік-экономикалық, мәдени дамуына үлес қоса алады. Өскелең ұрпақ ұстаз берген білімнің іс-әрекет тәсілдерін игеріп қана қоймай, оны ары қарай өзінің белсенді, зерделі іс-әрекетімен сабақтастыруы тиіс. Дегенмен де әр оқушының білім сапасы мен мәдениеті ұстазға байланысты. А.Уорт айтқандай «Орташа мұғалім айтып береді, жақсы мұғалім түсіндіреді, үздік мұғалім көрсетеді, ұлы мұғалім қанағаттандырады, шабыттандырынады» - деп дәлел береді.

Қазргі жас ұрпақ ертеңгі ел азаматтары әлемдік биіктерге көтерілумен қатар, ұлттық игіліктерді ерекше ескеру қажет екенін сезініп өсуге тиіс. Сондықтан жалпы оқу орындарының мақсаты жалғыз құрғақ білім үйрету емес, біліммен бірге өз халқының ғасырлар бойы қол жеткізген табыстарына ұшталуға тәрбиелеу, түп тамырының үзіле жаздаған ұрпақты ата-баба салт-дәстүрі, әдет-ғұрпымен табыстыру, сүйегіне ұлттық рухын сіңіріп, ана тілін анық үйретіп шығу. Бұл ойға ағартушы педагог Ы.Алтынсариннің мына сөзі дәлел бола алады: «Педагогикалық іс өте нәзік, қасиетті іс. Ол өте сезімталдықты, балаға деген өлшеусіз сүйіспеншілікті, бала жанын бірден танитын қырағылықты

қажет етеді. Шәкірттерді сүйе білген оқытушы ғана қатал, талапты, өнегелі, беделді тәрбиеші бола алады.»

Баланы заманына қарай икемдеп, өз заманының озық өнегесін оның санасына сіңіре білу, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту бүгінгі күннің басты талабы.

Қазіргі білім саласы сапасының қандай екенін анықтап, оған жаңа көзқараспен жауап беруге тура келеді. Қазіргі сапаны анықтау басқа. Өйткені білім сапасы әртүрлі жағдайларға байланысты өзгеріп отыр, жаңарып дамып келе жатыр. Біздегі білім ошақтары жастарды өздеріне тарту үшін әлем елдерінің білім саласы пайдаланатын әр түрлі жаңа технологияларды толық игерулері керек. Әлемдік білім кеңістігіндегі оқытудың озық технологиялырын қамтитын жаңа білім мазмұны шынайы жарыс, адал бәсекеге бейімделген адам тәрбиелеуді қамтамасыз етуі тиіс.

Өйткені, білім саласының үнемі дамып, жаңғырып өзгеріп тұруы өмір талабы. Қазіргі кезде ақпараттық технологияларға қоса, жалпы білім саласы инновациялық түрде де дамуы керек. Онсыз білім саласы өзінің негізгі міндетін атқара алмайды. Білім саласы әлемде қандай жаңа әдістер бар соны толығымен пайдаланып, күнделікті өмірде өзінің қажеттілігіне қолдана алуына міндетті деген сөз. Соның негізінде балаларды оқыту керек. Мысалы: бұрынғыдай тақтаға бормен түсіндіретін уақыт өтті. Онымен ешкімді қызықтырып немесе ешкімді оқыта алмайсыз. Қазіргі пайдаланатын басқа технологиялар бар. Оқыту тек сабақ беру ғана емес, оқытудың басты міндеті мұғалімнің білім беруінен оқушының білім алу қызметінің біріккен үйлескен түрлерінге қол жеткізу.

Мұғалімнің ең негізгі міндеті, мұраты оқушының өзін-өзі тануына, өзін-өзі дамуына ықпал жасап отыру керек, әр оқушының қоғамға қызмет етуі үшін өз бойындағы бар күш жігерін жұмсай отырып оларға барлық мүмкіндікті туғызу қажет. Ерінбеген еңбек пен ізденістің, қажымас қайраттың көшбасшысы болған жерде ғана ұстаздың қолынан шыққан асыл тұлға пайда болатыны сөзсіз.

Абай атамыз айтқандай «Ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек» болуы өмір сүрудің басты заңдылығы болса, осы үш қасиетті шәкірттердің бойына сіңіру ұстаздың міндеті екені даусыз.

Ыстық қайрат - дегеніміз спортқа баулу, нұрлы ақыл-санасына білім нәрін құю, жылы жүрек – эстетикалық адамгершілікке тәрбие бере отырып, жеке тұлғаны қалыптастырудағы мақсатымыз: Жас ұрпақты іс-әрекет пен қарым-қатынас арқылы баланың дүние танымын, қабілетін, дарынын дамыта отырып, иманды, қайрымды, білімді салауатты Қазақстан-2030 ұрпағын тәрбиелеу. Қорыта келгенде айтарым «Ел боламын десең, бесігіңді түзе» деген пікір өзінің өзектілігімен құнды. Шындығында Қазақстанды мәдени, рухани жаңа сатыға көтеретін ұрпақ тәрбиелеу – аса өзекті мәселе. Еліміз дамыған әлемдегі бәсекеге қабілетті елдердің қатарында болу үшін, қоғамның әр саласында еңбек ете жүріп, өз елімнің, Отанның мақсат мүддесін қорғайтын, игілігін ойлайтын, ертеңге сеніммен қарайтын, ерік жігері мол жаңа буын, заман адамын қалыптастыру қажет. Сол ұрпақты тәрбиелейтін білікті де білімді ұстаздар қажет. Ол өз мамандығының қиындығына мойымай, келешек ұрпақ тағдырына жауапкершілікпен қарап, олардың бойларына халқымыздың қымбат қазынасын, асыл қасиеттерін сіңіре білу мұғалімнің басты парызы деп түсіну керек.

1. ҚР білім беруді дамытудың 2005-2010-жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.

2. Қазақстан Республикасы «Білім туралы заңы». – Алматы, 1999.

3. Абдукаримова Ұ.С. Мектепті басқарудың жүйелі негіздегі мақсатты бағдарламасы. – Шымкент, 2000.

4. Қазақстан Республикасы Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.

5. Ыбырай тағлымы. - 1991. - 193 б.

6. Сабенков. И.А. Исследователь: Учебная литература. - 2004.

7. Сламбеков Т.С. Қазақ халқының моральдық-эстетикалық дәстүрлерінде студенттерді адамгершілікке тәрбиелеу. - Алматы, 2003. - 8 б.

Резюме

В данной статье рассматривается роль учителя в формировании личностных качеств у детей в общеобразовательных школах.

Summary

In a given article is considered role of the teacher in shaping larval quality beside children in general school.

ГОТОВНОСТЬ К ШКОЛЬНОМУ ОБУЧЕНИЮ: ЧТО НУЖНО ЗНАТЬ РОДИТЕЛЯМ?

Л.А. Лебедева – к.п.н., доцент, КазНПУ имени Абая,
И.Ф. Домоентова – воспитатель д/с №141 г. Алматы.

В ответственный период поступления ребенка в первый класс особенно важно взаимодействие воспитателей детского сада (или класса дошкольной подготовки), учителей и родителей. Многие родители имеют нечеткие, а нередко и ошибочные представления о готовности ребёнка к школьному обучению.

Нами было проведено анкетирование родителей (родительских пар) с целью выявления проблемных вопросов для обсуждения и выработки рекомендаций. Ниже приводится текст анкеты.

Анкета для родителей будущих первоклассников:

1. Испытываете ли вы переживания в период ожидания момента, когда ваш ребёнок пойдёт в школу? В чём они заключаются?
2. В каком возрасте вы планируете отдать ребёнка в школу?
3. Хочет ли ваш ребенок идти в школу?
4. Привлекает ли вашего ребенка в школе то, что в ней будет интересно учиться, и он многое узнает?
5. Что, по-вашему, свидетельствует о готовности ребёнка к школьному обучению?
6. Как вы считаете, насколько ваш ребёнок готов в настоящий момент к поступлению в школу и школьному обучению?
7. Может ли ваш ребенок заниматься самостоятельно каким-либо делом, требующим сосредоточенности в течение 30 минут (например, собирать конструктор)?
8. Умеет ли ваш ребенок рассказать наизусть несколько стихотворений?
9. Любит ли он рисовать и раскрашивать картинки?
10. Может ли ваш ребенок пользоваться ножницами и клеем (например, делать аппликации)?
11. Может ли ваш ребенок понимать и точно выполнять словесные инструкции?
12. Любит ли ваш ребенок заниматься самостоятельно рисовать, собирать мозаику и т. д.?
13. Выбрана ли вами школа, в которой будет учиться ваш ребёнок?
14. Проводите ли вы дома дополнительные занятия с ребёнком для повышения его готовности к поступлению в школу?
15. Считаете ли вы, что ваша семья материально готова к поступлению ребёнка в школу?
16. Считаете ли вы необходимым уделять ребёнку дополнительное время в течение его первых школьных дней, месяцев? (если «да», то укажите примерную длительность времени)
17. Планируете ли вы оставить на время работу либо изменить график рабочего дня для того, чтобы иметь возможность провожать ребёнка на занятия и встречать его из школы?
18. Имеется ли у ребёнка в вашей семье некое место (например, комната, уголок, полка), за порядком в котором он самостоятельно отвечает?
19. Планируете ли вы выделить ребёнку собственное рабочее место с началом его учебной деятельности?
20. Считаете ли вы, что, когда ваш ребёнок станет школьником, ему необходимо будет предоставлять больше свободы и самостоятельности в его поведении?

Поступление ребёнка в школу – это всегда переломный момент в жизни ребёнка, независимо от того, в каком возрасте он приходит в первый класс. Меняется место ребёнка в системе общественных отношений, осуществляется переход к новому образу жизни новой деятельности, к новому положению в обществе, новым взаимоотношениям со сверстниками и взрослыми.

Что особенно важно знать родителям будущего первоклассника, на что следует обратить внимание при подготовке ребёнка к школе? Приведем в этой связи слова Венгера Л.А. «Быть готовым к

школе – не значит уметь читать, писать и считать. Быть готовым к школе – значит быть готовым всему этому научиться». Говоря о готовности к школе, обычно рассматривают несколько аспектов этого понятия. Остановимся на них подробнее.

Существует определенная структура готовности ребёнка к обучению в школе. Она, по мнению Нижегородцевой Н.В. и Шадрикова В.Д. такова.

Виды готовности ребёнка к обучению в школе:

Физиологическая

- Уровень физического развития
- Уровень биологического развития
- Состояние здоровья
- Состояние анализаторных систем
- Развитие мелкой моторики
- Развитие основных видов движений
- Выполнение и соблюдение основных гигиенических норм и пр.

Психологическая

Интеллектуальная:

- запас системных знаний,
- ориентировка в среде,
- любознательность,
- развитие речи,
- развитие памяти,
- образное мышление,
- сенсорное развитие;

Личностная и социальная:

- обучаемость,
- коммуникабельность,
- толерантность,
- нравственное развитие,
- адекватные самооценка и уровень притязаний;

Эмоционально-волевая:

- соподчинение мотивов,
- работоспособность,
- самоконтроль,
- целеполагание,
- оптимизм,
- аккуратность и пр.

Специальная

Умения и навыки:

- читать,
- писать,
- считать,
- заниматься физкультурой и спортом и др.

Как видим – понятие «готовности» многоплановое и обширное. В рамках нашего собрания мы рассмотрим основные аспекты **готовности к школьному обучению**.

Ребенок должен обладать определенным уровнем физического здоровья. Высидеть 4-5 уроков по 35 минут, да еще делать домашние задания в явном или неявном виде – задача сложная для маленького школьника – это физическая готовность к школе. Но, конечно, этого недостаточно.

В психологической готовности к школе («школьная зрелость») традиционно выделяют несколько основных аспектов:

- интеллектуальную готовность;
- волевою готовность;
- коммуникативную готовность;

➤ мотивационную готовность.

Рассмотрим каждый из них.

Интеллектуальная готовность (зрелость) предполагает определённый уровень развития мышления, речи, внимания, памяти, восприятия и мелкой моторики ребёнка. Интеллектуальная зрелость для возраста 6-7 лет - это умение выделять фигуру из фона, способность концентрировать внимание, устанавливать связи между явлениями и событиями, возможность логического запоминания, умение воспроизводить образец, а также развитие тонких движений руки и их координации.

Показателем интеллектуальной зрелости можно считать и уровень общей осведомлённости ребёнка, его кругозор и эрудицию. Осведомлённость - это показатель того, что ребёнок любознателен, хочет знать «что?», «зачем?» и «почему?»

Развитие моторики не менее важно, чем развитие интеллектуальных функций ребёнка. Развитие тонких движений кисти руки напрямую связано с развитием больших полушарий головного мозга, а значит, чем точнее и тоньше движения руки, тем лучше развивается мозг. Развить тонкую моторику помогут такие занятия, как лепка, собирание конструкторов с мелкими деталями, аппликация, рисование, вязание, собирание мозаики, пальчиковые игры.

Волевая готовность (эмоциональная зрелость) ребёнка предполагает, что у него уже формируется такое качество как произвольность и возникает способность выполнять достаточно длительное время не очень интересное задание. К началу систематического обучения дети уже должны уметь сознательно подчинять свои действия правилам, ориентироваться на школьные требования (делать не только то, что хочется, но и то, что требует учитель, «надо» может перевесить «хочу»). Зрелость эмоционально-волевой сферы также подразумевает способность ребёнка справляться со своими отрицательными эмоциями.

Умение слушаться, умение следовать определённым правилам проще всего вырабатывается в процессе игры. Здесь помогут обыкновенные игры типа «Дочки-матери», «Съедобное-несъедобное», «Море волнуется», «Да и нет не говорить, чёрный с белом не носить», а также настольные игры с правилами. Ведь в этих и подобных играх заложена необходимость действовать так, как положено, как определено правилами игры.

Развить произвольное внимание помогут всевозможные задания типа: «найди отличия между картинками», «запутанные дорожки», «что здесь лишнее», «что перепутал художник», «найди недостающие детали» и т.п. Они забавны, интересны детям и очень полезны для развития произвольности.

Не менее всего вышесказанного важна и коммуникативная готовность (социальная) ребёнка к школе. Это неоднозначное понятие, включающее в себя умение и желание общаться со сверстниками (стремление ребёнка к общению с другими детьми, умение подчинять своё поведение законам детской группы, имеет ли ребёнок опыт приемлемого (без насилия) решения конфликтов и т.п.). Умение строить адекватные отношения со взрослыми.

Мотивационная готовность к школьному обучению - желание учиться в школе. При этом предполагается, что ребенок хочет пойти в школу не потому, что там учится старший брат или сестра и не потому, что хочется всем показать свой новый портфель и учебные принадлежности, хотя и в этих мотивах нет ничего плохого. Однако мотивационная зрелость достигается только тогда, когда за желанием пойти в школу стоит стремление получать новые знания (интерес), реализовывать интеллектуальную активность, потребность в новом социальном статусе - желание участвовать в серьёзной деятельности, результаты которой положительно оценят значимые взрослые и другие дети.

Для того чтобы целенаправленно помочь своему ребенку, родители должны четко представлять, что должен знать и уметь их ребенок в возрасте 6-7 лет, каковы особенности его психического развития. Только в этом случае можно добиться успеха.

Итак, что в возрасте 6-7 лет необходимо уметь малышу к школе? Ребенок должен обладать, несомненно, навыками общественной жизни, чувствовать себя уверенно, находясь вне дома. Особенно это относится к «домашним» детям. Нужно уметь самостоятельно одеваться и раздеваться, переобуваться, завязывать шнурки, справляться с пуговицами и молниями на одежде, уметь пользоваться общественным туалетом. Часто взрослые забывают о подобных «мелочах». Ребенок может быть развитым, обладать определенными знаниями и умениями, но это не значит, что он готов к школе.

Обязательно нужно заботиться о здоровье: обучение в школе требует значительных усилий и напряжения всего организма. Поэтому так важна физическая подготовленность. Много в этом плане зависит от характера ребенка, от его темперамента. Но главное, если ребенку интересно, то вопрос об усидчивости не возникает. Усидчивость появляется тогда, когда ребенок сосредоточен и внимателен. А он, как правило, сосредоточен и внимателен тогда, когда занимается интересным для него делом. Во многом проблема «усидчивости» в этом возрасте - это профессионализм педагога, способность увлечь детей, а не просто «обучать» их.

В завершении следует особо отметить, что успех (и неудачи) школьного обучения во многом зависят от согласованности действий и требований родителей и педагогов. Родителям нужно организовывать активное взаимодействие с воспитателем (в дальнейшем – учителем), чтобы период адаптации прошел в минимальные сроки и с минимальными трудностями.

1. Гуткина Н. Психологическая готовность к школе: Серия «Детскому психологу». - Издательство «Питер», 2007.
2. Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе. – М.: ТЦ «Сфера», 2001.
3. http://adalin.mospsy.ru/l_04_00/l_04_01b.shtml - Психологическая готовность ребёнка к школе: Материалы психологического центра «Адалин».
4. <http://www.psynavigator.ru/articles.php?code=114> – Психологическая готовность к школе. Материалы сайта «Психологический навигатор».
5. http://detstvo.ru/psychology/ps_got_skola/ - Психологическая готовность к школе: Материалы сайта «Детство.ру».

Түйін

Бұл мақалада мектеп үйренуіне балалардың дайындығының сұрақтарын осы бапта қаралады. Ата-аналар үшін ұсыныстарды ұсынылады.

Summary

This article discusses children's readiness for school. Provides guidance for parents on how to help a child prepare for school.

ОТБАСЫ – ТӘРБИЕ БЕСІГІ

Ұ.Қ Қыяқбаева - п.ғ.к., аға оқытушы

Елбасымыз Н.Назарбаевтың «Қазақстан-2030» Қазақстан халқына Жолдауында: «Бізге жергілікті деңгейде де отбасын, әйелдің жүкті кезін және балаларды тәрбиелеуді қолдаудың жаңа жолдарын табу керек. Неке мен отбасы институтын нығайтудың жолдарын мұқият талдау, жалғызбасты аналар проблемасын шешу керек. Егер біз адамгершілігі жоғары қоғам болғымыз келсе, жұбайлардың бір-бірінің алдындағы, ал ең бастысы – балалардың алдындағы жауапкершілігін күшейтуге тиіспіз. Ата-аналар балаларына, ал балалар өздерінің қартайған ата-аналарына қамқор болғанда, әйел отбасы мен қоғамда құрметке ие болғанда – еліміз үшін алаңдамауға да болады. Бұл ұсыныстар Қазақстан халқына қашанда тән болған, оларды жандандырып, жан-жақты қорғау қажет» - деп атап көрсетілген [1].

Бұл стратегиялық міндетті шешудің жаңа жолдарының бірі қазіргі отбасылық тәрбиені жақсарту, ол үшін қазақ халқының отбасылық тәрбиесін ұлттық құндылық ретінде жандандырып, оны әрбір отбасына ендіру қажет. Қазақ халқында отбасылық тәрбие халықтық педагогика арқылы жүзеге асырылған. Отбасылық тәрбие – ұлттық тәрбиенің негізі, ал ұлттық тәрбие алған ұрпақ еңбекқор, дені сау, білімді, ақылды, иманжүзді, адамгершілігі мол, сұлу да сымбатты, ұлтжанды азамат болып өседі.

Қазіргі қазақ қоғамында кеңестік дәуірден қалған иммунопсихологиялық мәселелер кеңінен орын алып отыр. Олар: ана тілін, ата тарихын, төл мәдениетін, ұлттық салт-дәстүрлерін және дінін білмейтін жастар; тастанды жетім балалар мен «қиын» балалар; қарттар үйлерінде жылап отырған әжелер мен аталар; отбасын құрмаған немесе ажырасқан жастар; көргенсіз және тәртіпсіз қыз бен ұл, олар-

дың түрлі қылмыс жолына түсуі; жұмыссыздық; темекі шегетін, наша тартатын және ішкілік ішетін жастар; ата-аналардың бала тәрбиесімен айналысуға жағдайы мен уақытының жетіспеуі т.б.

Біздіңше, осы аталған қайғылы құбылыстар мен қасіреттерден құтылудың, оларды болдырмаудың ұзақ та қиын, бір ғана жолы бар, ол қазақ халқының ұлттық ерекшеліктерін ескеріп және олардың басшылыққа алып, бүкіл халқымызға, әсіресе қазіргі және болашақтағы ұрпағымызға отбасында ұлттық тәрбие беру. Қазақ халқында отбасылық ұлттық тәрбие ана құрсағынан басталып, адамды өмір бойы және оны ол дүниеге шығарып салумен аяқталатын әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлер негізінде үздіксіз жүргізіліп, іс-әрекеттер мен қарым-қатынастар арқылы жүзеге асырылған.

Әр халықтың отбасында бала тәрбиелеу бойынша сан ғасырлық жинақталған халықтың тәлім-тәрбие жүйесі бар, ол – халық педагогикасы. Қазақ халқы жас ұрпағын өзінің халықтық педагогикасының құралдары арқылы тәрбиелеп, «Сегіз қырлы, бір сырлы» азамат етіп өсіруді армандаған.

Қазақ халқында отбасылық ұлттық тәрбие беру ана құрсағында басталып, адамды өмір бойы және оны ол дүниеге шығарып салумен аяқталатын әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлер негізінде үздіксіз жүргізіліп, іс-әрекеттер мен қарым-қатынастар арқылы тұрақты жүзеге асырылған.

Қазақ халқы бала тәрбиесіне үлкен мән беріп, оған ерекше көңіл бөлген. Себебі ол баланы отбасының және өмірдің жалғасы мен болашағы деп санаған.

Мысалы, отбасында баланың болуын және көп болуын тілеген. Оған халқымыздың мынадай даналық сөздері дәлел: «Бесіксіз үйде береке жоқ», «Балалы үй - базар, баласыз үй - қу мазар», «Бір баласы бардың шығар шықпас жаны бар, көп баласы бардың үйінде жанған шамы бар», «Бала адамның бауыр еті», «Артында қызы бардың көзі бар, ал ұлы бардың өзі бар», «Ата өліп, бала қалса – мұратына жеткені, бала өліп ата қалса - арманда кеткені», - деуі баланы халқымыздың ерекше жақсы көргені.

Қазақ халқы балаға деген қамқорлықты өте ерте бастаған, оның аман сау өсуіне тілектестік және іс-әрекеттер ерекше болған. Мысалы, құрсақ тәрбиесі: әйел екі қабат болысымен оған ерекше қамқор болу: оның сүйген «жерік асын» қайдан болса да тауып беру, аяғы ауыр әйелге ауыр жүк көтертпеу, оның көңіл-күйін жоғары ұстау, түрлі тұрмыстық әдет-ғұрыптарды жасау т.б. Осылайша қамқорлық жасағаннан бала құрсақта өте жақсы өсетіні, өз уақытында дүниеге келетінін халықтық медицинамыз жақсы білген. Құрсақта жақсы тәрбие алған бала кейін ақылды, сұлу, сымбатты, жақсы ер азамат болып өскен.

Бала дүниеге келісімен оған ерекше қамқорлық жасалынған: жаңа туылған нәрестені күту, ол туралы келіндерге ақыл-кеңес беру, жаңа босанған әйелге қуатты тамақ беру, сәбиді тұзды сумен шомылдыру және денесін мал майымен сылау, егер сәби шала туылса оны түлкі тұмаққа салып асырау, оған бие сүтін беру т.б.

Қазақ отбасында баланы ұлттық салт-дәстүрлер аясында тәрбиелеген. Бала тәрбиесіне байланысты салт-дәстүрлер: құрсақ тойы, жарыс қазан, шілдехана, сүйінші, қырқынан шығару, бесік тойы, бесік тәрбиесі, тұсау кесу, атқа мінгізу, сүндетке отырғызу т.б. жүйелі түрде іске асырылған. Сонымен қазақ халқында баланы тәрбиелеуде отбасы басты рөл атқарған, оның негізі - ұлттық салт-дәстүрлер болған. Ұлы Мұхтар Әуезов қазақтың отбасы тәрбиесін ерекше бағалап «Ел болам десең, бесігіңді түзе» деуі соның дәлелі. [2]

Отбасында ана мен әке, әже мен ата баланың басты тәлімгерлері.

Өйткені ана балаға өмір сыйлаумен ғана жақын емес, ол өзінің бар мейірімділігімен, жүрегінің жылуымен, сүйіспеншілігімен оған өте жақын. Ана балаға барлық өмір тәжірибесін және бар білгенін туылған күнінен бастап баланың бойына сіңіреді. Сондықтан баланың алғаш тілінің шығуы «Ана» деген сөзден басталады.

Ана – баланың ең жақын қорғаушысы, қамқоршысы, ақылшысы және тәлімгері. Ана баласының табанына кірген шөгір менің маңдайыма кірсе екен деп тілейді. Баласы қиыншылыққа кездескенде алдымен жаны қиналып, шамасы келсе алғаш қол ұшын беретін де сол ана.

Ана - баласын халықтық салт-дәстүрлер негізінде тәрбиелеуші және оны өмір сүруге даярлаушы. Жақсы мінез-құлық, іс-әрекет ана бойынан балаға сіңіріледі.

Ана жер басып жүрген адам баласын жаратушы да, оның ұрпағын мәңгі жалғастырушы да. Сондықтан бұл дүниеде анадан құдіретті ешнәрсе жоқ, сол құдіретті «Ана» сөзі әрқашанда табынып өтетін бір тәңірідей естілетіні де содан. Мұсылман халқы «Анаңды Меккеге үш рет арқалап

апарсаң да, оның ақ сүтін өтей алмайсың», - деген даналық сөзі дәл айтылған. Анаға қандай жылы лебіз білдірсек те, қандай қамқорлық жасасақ та, қандай құрмет көрсетсек те орынды. [3]

Қазақта отбасындағы бала тәрбиесінде әкенің алатын орны мен рөлі ерекше болған. Себебі әке – отбасын асыраушы, оның мүшелерінің тірегі, қамқоршысы және тәлімгері. Әкенің мінез-құлқы, өзгелермен қарым-қатынасы, өнері, білімі – баланың көз алдындағы үлгі-өнеге алатын, соған қарап өсетін нысанасы. Сондықтан қазақта әке туралы өнегелі нақыл сөздер мен мақал-мәтелдер көп-ақ. Мысалы: «Әке бәйтерек, бала жапырақ», «Әкеге қарап бала өсер», «Әке балаға үлгі».

Қазақта біреудің баласы жақсы, өнегелі бала болып өссе: «Оның әкесі жақсы кісі еді, өнегелі жерден шыққан ғой», - дейді. Бұдан әкесі жақсылардың балалары да жақсы болмақ, ал әкесі жамандардың балалары - сондай болмақ деген қорытындыдан аулақпыз. Баланың жақсы-жаман болуы шыққан тегіне ғана емес, ол оның тәрбиесіне тікелей байланысты. Осыны ерте сезген халқымыз: «Баланың тентек болмағы үйінен, жігіттің тентек болмағы биінен» немесе «Жақсыдан жаман туады, бір аяқ асқа алғысыз, Жаманнан жақсы туады, адам айтса нанғысыз», - деген [4].

Қазақ халқында әкелер өз өнерлерін балаларына үйретіп, оларды өздеріндей қол өнерші, күйші, әнші, мерген, аңшы, құсбегі етіп тәрбиелеуге ерекше көңіл бөлген. Осыдан келіп ата өнерін баланың қууы, оны мирас ету дәстүрге айналған. Мысалы, қазақ халқының өмірінде жеті атасына дейін күйшілік, әншілік, аңшылық, ұсталық өнерлерді қуып өткен адамдар жиі кездеседі. Содан «Атадан бала тумас болар ма, ата жолын кумас болар ма», «Әке көрген – оқ жонар» деген нақыл сөздер пайда болған. [5]

Қазақ халқында әжелер мен аталар отбасында бала тәрбиесінде басты орында.

Әжелер мен аталардың мінез-құлқындағы жағымды қасиеттер: олардың ұстамдылығы, төзімділігі, сабырлылығы, қиыншылықтарға төзімділікпен қарауы т.б. балаға ерекше әсер етеді.

Әжелер мен аталар балаларды отбасында түрлі өнер мен еңбекке үйреткен, олар не істесе балалар соны істеп өскен.

Әжелермен аталар балалардың бойына адамгершілік қасиеттерді тәрбиелеу үшін оларға аңыз-әңгімелер, ертегілер, мақал-мәтелдер, жырлар, жұмбақтар, т.б. ауыз әдебиетінің үлгілерін кеңінен пайдаланған.

Әжелер мен аталар ұлы адамды тәрбиелеуде ерекше қызмет жасаған. Атап айтқанда, Абай, Ыбырай, Шоқан, Мұхтар т.б. соған дәлел.

Ерте уақытта қазақта әке-шешеден бірдей айырылған жетім балаларды әжесі мен атасы асырап өсіріп, оларға жетімдік көрсетпеген.

Қазақта баланың әке-шешесі оның ата-әжесі тұрғанда «бала менікі» деуге бата алмаған, ал балалар оларды «аға-жеңге» деп атаған. Осы жақсы дәстүр ата мен бала, келін мен әже арасында шынайы сыйластықты, татулықты, ынтымақтастықты, отбасындағы жақсы қарым-қатынасты қамтамасыз еткен.

Демек, қазақ отбасында баланың басты тәлімгерлері анасы мен әкесі, әжесі мен атасы. Сондықтан халқымыздың бала тәрбиелеудегі ерекшеліктері – бала тәрбиесі құрсақтан басталып, бесікте, қыз бала мен ұл бала, келін мен ер жігіт жеке-жеке ұлттық әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлер негізінде үздіксіз тәрбиеленеді.

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2030». – Алматы: Білім, 1998.
2. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. - Алматы: Санат, 1995.
3. Жарықбаев Қ. Аталар сөзі – ақылдың көзі. – Алматы: Қазақстан, 1980.
4. Бөлеев Қ., Ибраимова Л.Н. Қазақ этнопедагогикасындағы отбасылық тәрбие. – Алматы: 2008.
5. Қалиев С., Оразаев М., Смаилова М. Қазақ халқының салт-дәстүрлері. – Алматы: Рауан, 1994.

Резюме

В данной статье рассматривается роль национального воспитания в семье.

Summary

The role of national education in the family is discussed in a paper.

ВКЛАД Ы.АЛТЫНСАРИНА В РАЗВИТИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ КАЗАХСТАНА

Б.А. Жетписбаева – к.п.н., ст. преподаватель, КазНПУ имени Абая

Мировоззрение Ы.Алтынсарина, выдающегося просветителя, педагога, поэта, общественного деятеля в области школьного образования, складывалось под воздействием прогрессивных демократических преобразований, происходивших в России в конце 50-х – начале 60-х годов XIX века. Значительным в этот период оказался вклад общественной мысли в развитие просветительских идей. Это была пора расцвета русской педагогики, представители которой (Ушинский К.Д., Толстой Л.Н., Бунаков Н.Ф., Водовозов В.И., Стоюнин В.Я и др.) внесли достойный вклад в развитие мировой педагогической мысли.

Педагогические воззрения и идеи Ы.Алтынсарина как основоположника светского народного образования и школьной системы в Казахстане формировались под влиянием русской демократической педагогики, в частности Л.Н. Толстого и, главным образом, К.Д. Ушинского, основателя научной педагогики в России, опиравшегося на принцип народности в воспитании [1, 121]. Ы.Алтынсарин предложил концепцию народности в воспитании как основу построения педагогической системы в условиях казахской степи. Эту педагогическую идею он широко развил в литературном творчестве и при работе над первыми учебниками, которые назывались «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку» и «Киргизская хрестоматия» (1879), «Мактубат» (1889) («Хрестоматия»), занимающие особое место в истории культуры и образования Казахстана как памятники письменной литературы, а также учебно-методические пособия, основанные на научных принципах общей и частной дидактики. В них впервые был использован новый казахский алфавит, созданный на основе русской графики. Незаурядный педагогический талант известного казахского педагога как гражданина и патриота заключался в том, что он утверждает идею соответствия школ и воспитания национальным особенностям и менталитету своего народа. Понимая ислам как неотъемлемую часть казахской народной культуры, педагог выделяет три константы, специфичные для казахского национального воспитания – народность, просвещенный либеральный ислам и образование. В трактовке принципа народности педагог признавал творческую силу народа в историческом процессе и его право на полноценное образование и считал, что светская народная школа наиболее соответствует духу, характеру и потребностям казахского народа.

В числе значимых, выдающихся практических и теоретических заслуг Ы.Алтынсарина в сфере просветительской деятельности – создание и открытие в Казахстане сети первых светских народных школ, разработка учебных и методических пособий, ориентированных на научные аспекты педагогической теории и практики. «Школы – это главные пружины образования киргизов (казахов), - писал Ы.Алтынсарин, - на них, и в особенности на них надежда, в них же и будущность киргизского (казахского) народа»[2,81]. Основные педагогические принципы создания школ подобного типа Ы.Алтынсарин изложил в «Записках о киргизских волостных школах» (1886) и других официальных школьных документах.

Педагогическая структура русско-казахских школ, созданных Ы.Алтынсарином, соответствовала социально-экономическим и культурным условиям жизни казахского общества того времени. Она обеспечивала **преемственность** обучения детей во всех школах, предоставляла обширную программу обучения. В учебный план входили учебные предметы, ориентированные на формирование **умственного воспитания** учащихся: чтение и письмо на казахском и русском языках, грамматика русского языка, естествознание, арифметика, история, география, а также ислам как предмет обучения на родном языке.

Каждый народ создает уникальную самобытную систему воспитания, которая находит отражение в реальном педагогическом процессе. Исходя из этого Ы.Алтынсарин призывал уделять большое внимание изучению родного и русского языков в школе и создал учебные пособия, отвечающие этому принципу – «Киргизская хрестоматия» и «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку», которые использовались в практике школьного обучения дореволюционного Казахстана. Во

вступительной статье к «Киргизской хрестоматии», учебника, изданного впервые созданным казахским алфавитом, автор отмечал: «...Книг общеобразовательного содержания почти не имеется ни на одном из азиатских языков, мы вынуждены искать подобные руководства на ближайшем русском языке, Вследствие чего мы сочли за более удобное напечатать настоящую хрестоматию русскими буквами, чтобы она прямо соответствовала цели, т.е. служила непосредственным путеводителем к более ученым и общепольным русским книгам, не противореча последним ни своим содержанием, ни своим алфавитом» [2, 132].

В учебно-воспитательный процесс русско-казахских школ были введены литературные произведения и учебные пособия великих русских педагогов и мыслителей своего времени: Ушинского «Родное слово» и «Детский мир», Бунакова «Азбука и книга для чтения в школе и дома», Л.Толстого «Азбука и книга для чтения», Фармаковского «Русская история», Гуревича «Историческая хрестоматия», Евтушевского «Арифметика», басни Крылова и др., которые являлись источником педагогических идей и воззрений демократического просветительства своего времени.

Широкое применение в школах Алтынсарина нашла **методика взаимного обучения**, предложенная Дж.Ланкастером и Э.Беллом в начале XIX в. Англии [3,241], что свидетельствует о глубокой и многогранной педагогической компетенции просветителя в сфере мировой педагогической мысли. Согласно методике старшие успевающие ученики являлись помощниками учителя и под его началом вели занятия с остальными учащимися. В результате удавалось одновременно обучать большие группы учеников чтению, письму, счету. Подобным образом частично решалась проблема острой нехватки учителей. «Главная заслуга Ыбырая Алтынсарина, - пишет профессор А.Ф. Эфиров, - состоит в том, что по его инициативе и благодаря его самоотверженной деятельности в казахской степи возникла система двухклассных, одноклассных (четырёхлетних) школ-интернатов, приспособленных для обучения детей кочевого населения». [4,245]

Для претворения в жизнь своих педагогических идей Ыбыраю приходилось вести борьбу и с представителями мусульманского духовенства, видевшими в нем вероотступника и опаснейшего противника, с реакционной частью казахской родовой феодальной знати и, наконец, с царскими чиновниками, тормозившими прогрессивное начинание просветителя. Особую трудность доставляла Алтынсарину борьба с руководителями мусульманских конфессиональных школ, где функции учителя выполнял мулла, как правило, не имеющий ни малейшего представления о содержании учебных программ, методике и средствах обучения. Ш.Уалиханов, отмечая тяжелое положение аульных мектебов, в которых все учение сводилось к механическому зазубриванию сур Корана, писал: «Чудовищная фанатика, мертвая схоластика и ни одной реальной мысли». Однако, несмотря на все трудности создавшегося положения в сфере его общественной деятельности, Ы.Алтынсарин твердо и непреклонно отстаивал свои передовые просветительские позиции: «Я не отступлюсь от коренных своих убеждений и стремлений быть полезным своим родичам насколько хватит моих сил» [2, 125].

В **нравственном воспитании** педагог придавал особое значение формированию у ребенка склонности любви к труду, поскольку труд является высшей формой человеческой деятельности. Он стремился подготовить детей казахов быть полезными своему народу; приобщиться к достижениям земледелия и промышленности и внести свой, весомый, вклад в их становление и развитие. Алтынсарин отмечал, что **трудовое воспитание** позволит подготовить личность к жизни в обществе и занять там достойное место. Педагог тщательно разработал систему факторов и средств нравственного воспитания, среди которых он выделял личный пример и личность учителя. «Для народных школ, - писал он, - учителя составляют все; с ними не могут сравниться ни прекраснейшие педагогические руководства, ни тщательный инспекторский надзор» [2, 137].

Таким образом, в педагогическом наследии Ы.Алтынсарина как основоположника передовой просветительской мысли в дореволюционном Казахстане отражены в большинстве своем основные аспекты дидактики и теории воспитания.

1. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения. - М., 1979. - 121 с.
2. Ситдыков А.С. Педагогические идеи и просветительская деятельность Алтынсарина: Дис. канд. пед. наук. - Алма-Ата, 1948. - 185 с.

3. Джуринский А.Н. История педагогики и образования. - М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2010. – 241 с.

4. Антология педагогической мысли Казахстана: Сост. Жарикбаев К.Б., Калиев С.К. – Алматы: Рауан, 1995. – 512 с.

Түйін

Мақалада Ы.Алтынсариннің көтеріліске дейінгі Қазақстандағы педагогикалық қызметінің кейбір тұстары қаратыстырылады. Ұстаздың алғашқы орыс-қазақ мектептерін құруы және ашуы, олар үшін ғылыми қағидалар, педагогика теориясы мен тәжірибесінде негізделген оқу-әдістемелік құралдарын дайындауы. Ұлттық концепцияны және тәрбиелеу процесін қазақ халқы мәдениетінің ажырамас бөлігі ретінде енгізуі.

Summary

This article considers some aspects of teaching activities of Ibray Altynsarin, in the pre-revolution period of Kazakhstan. Establishment of the first Russian and Kazakh languages schools, development of their methodical aids based on the scientific principles of the teaching theory and practice. Introduction of the ethnical concept into the upbringing process, as the necessary item of the Kazakh people culture.

ОТБАСЫНЫҢ ҰРПАҚТЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕ АЛАТЫН ОРНЫ

Д.Қ. Азимбаева – Абай атындағы ҚазҰПУ-дың аға оқытушысы

Қазақстан Республикасы Ата Заңының 27- бап, 2-тармағында «Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу - ата-ананың табиғи құқығы, әрі парызы» деп көрсетілген. Осыған орай, әдет-ғұрыпты, салт-дәстүрді адамзат мәдениетімен үйлестіріп іске асыру әрбір отбасының негізгі міндеттерінің бірі. Себебі ұлттық тәрбие үй-ішінен басталады.

Отбасы-адам баласының дүниеге есігін айқара ашып енетін үйі, өсіп ержететін, тәрбие алатын аса қажетті, әрі қасиетті алтын бесігі.

Бала тәрбиесінде отбасының орны ерекше. Оны қоғамдық тәрбиенің қандай саласы болса да алмастыра алмайды. Отбасының негізі баланы өмірге келтіру ғана емес, оған мәдени-әлеуметтік ортаның құндылығын қабылдату, ұрпақтың, ата-бабалардың, ұлылардың ақыл-кеңес тәжірибесін бойына сіңіру, қоршаған орта, адамзатқа, өз қоғамына пайдалы етіп тәрбиелеу. Үлкен ұрпақтың тәжірибесі, өмірдегі беделі, ақыл-кеңестері, ата-ананың өз борышын мүлтіксіз орындауы, бір-бірін құрметтеуі - үлкен тәрбие мектебі. Бала дүниеге келген күннен бастап ата-ананың ықпалында болып, өмірге бағыт беруші тәрбие мектебінен нәр алады.

«Қатты тәртіп көрсе бала күнінде,

Өнерімен қуантады түбінде.

Бала нені білсе жастан, ұядан

Өле-өлгенше соны таныр қиядан.

Өнер-білім берем десең басынан,

Бер оқуға балаларды жасынан,

Ата-анадан өсіп ұрпақ тараған,

Жақсы-жаман болса, бала - соларда»,

- деп, Жүсіп Баласағұн айтқандай, ата-аналар балаларының жеке ерекшеліктерін жас күннен танып, соған қарай бағыт-бағдар, тәрбие берудің маңызы ерекше.

Ата-ана балаларына жақсы тәрбие беруде қоғам алдында жауапты. Сыйластық, түсіністік, үлкен жауапкершілік сезімдері бар отбасы - бақытты отбасы. Бақытты отбасында ғана ата-ана және олардың балаларының өзара қатынасы мазмұнды, берілген тәрбие сенімді және негізді.

Кең байтақ қазақ даласында өсіп, өмір сүретін балалардың тәрбиесі олардың ата-аналарының күнделікті іс-әрекеттері мен көшпелі тұрмыс қалпына байланысты болған. Ата-ана балаларды жастайынан тіл алғыштыққа, тәртіптілікке, жауапкершілікке, үлкендерді сыйлай білуге үйреткен. Сондық-

тан жас ұрпақ үшін кеңес, өсиет және басқа да инабаттылық ұғымдар отбасында мінез-құлық нормасына айналған.

Мұндай өмірлік мәні бар мәселелерді шешуде отбасы мүшелерінің бірлігі, олардың түсінушілігі мен дүниеге көзқарастары нығаяды, ата-аналар мен балалар арасындағы мейірімді қарым-қатынас бірқалыпқа түседі, отбасылық белгілі ереже жасалынады, ал олар барлық отбасы мүшелері үшін жазылмаған заң болып қолданылады.

Қазақ үшін отбасынан киелі ештеңе жоқ. Өйткені адам баласының ой-санасы өсіп, ақыл-ойының кемелденуі үшін де тіршілік нәрі санаға отбасынан кіреді, отбасында көрген жақсы-жаман қылықтардың бәрі бала сезіміне әсер етеді, күллі парасат, пайым отбасынан өрбиді деп ұғады. Сол отбасының ұйытқысы - әке мен ана. Әке - отбасының иесі, қорғаны, қамқоры. Ана - отты өшірмей, маздатып жағушы, жылылық иесі. Осы екі киеден қуат алған ұрпақ әрқашан еліне жақсылық сәулесін себетін, айбынды азаматқа айналады.

Ата-ана - отбасындағы жетекші тұлға. Отбасы мүшелерінің бүкіл тағдыры, болашағы, өмірде татар несібесі мен алар еншісінің үлес салмағы ата мен ананың сіңірген еңбегіне, тәлім-тәрбиесіне байланысты құралады. Ата-ананың тіршілігіндегі көрген қызығы, білген жақсылығының ең бағалысы, аса қымбаттысы - перзент. Халқымыздың «Лашын құсқа ауа қадірлі, жүйрік атқа дала қадірлі, ата-анаға бала қадірлі» деген аталы сөзі тегін айтылмаса керек.

Баланың да мерейі - әке мен ана. Ана мен әке тәрбиесі - бұл өзара ынтымақтастық, тілектестік мақсатқа сәйкесті тәрбие, ұлдары мен қыздарын адалдыққа, кішіпейілділікке, инабаттылыққа, қайырымдылыққа, еңбек сүйгіштікке, ұстамдылыққа, төзімділікке, өмірдегі, табиғаттағы сұлулықты сүйуге, қазақ халқының ерлік дәстүріне тәрбиелейді.

Отбасы тәрбиесінде әкенің де, ананың да орны бөлек. Ана-бала тәрбиесіндегі ерекше тұлға. Тәрбиенің негізі «ананың әлдиінен» басталады. Абай қазақ әйелінің, ананың отбасындағы орнын ерекше жырлайды. Жалпы, «адам бойындағы барлық қасиеттер ананың ақ сүтінен жаралған» деген ғұламалық ойды тарата келе, ол қасиеттердің міндетті түрде тәрбиеленуі қажеттігі туралы айтады.

Сондай-ақ, Жүсіп Баласағұн өзінің «Құтты білік» еңбегінде:

Ақ сүтпен бірге сіңген жақсылық

Айнымайды еш, алғанша ажал қапсырып.

Ет сүйекпен бірге біткен қылығың,

өзгермейді салғанша ажал құрығың, - деп ана сүтімен дарыған қасиетті дәстүрлер халықтың салт-санасынан берік орын алатындығын айтады.

Әке - отбасының қорғаны, қамқоршысы. Әкенің аялы алақаны, ыстық мейірімі, жылы жүрегі баланы барынша бақытқа бөлейді. Оның асыл бейнесі асқар таудай биік көрініп, көңіліне медет, ісіне бағдар сілтер тірек болып, әкеге тартуды, әкеге ұқсауды әр бала өзіне нысан ғып белгілейді. Әке - сауды ауыздықтайтын, тентекті жөнге салатын, елдікті сақтайтын, ерлікті жақтайтын, шаңырақты шаттыққа толтыратын тұлға.

Әкенің рөлі ер баланы тәрбиелеуде басым. Әке ұлына өзінің бар өнерін, естіп-білген білімін түгел үйретуге тырысады. Ал ұл бала өз тарапынан ағаға, әкеге еліктеп, одан үйренген. «Ата көрген оқ жонар» деген осыдан шыққан. Қазақ халқының «Ата - балаға сыншы» деген мақалы бар. Әр әке өз балаларының ерекшеліктерін, қандай іске бейімділігін дамытуға тырысып, ерте аңғарып, ән мен күй өнерінен бейімі болса, өнер қуған сал-серілерге, үй шаруасына бейім болса, үй шаруасының тізгінін беріп, сөз ұғарлық ойы болса, жақсыларға жанастыратын.

Қазақ отбасында ана мен әкеден басқа да тәрбие міндеттерін атқаратын және басшылық ететін дана адамдар - ата мен әже.

Ұлы орыс педагогы К.Д. Ушинский аталар мен әжелерді тәрбиені нәзік түсінетін «табиғи педагогтар» деп санады. Аталар мен әжелер және басқа адамдар отбасында жеке адамның қалыптасуына, өсіп-жетілуіне орасан зор әсер етеді. Ш.Айтматов өзінің әжесін үлкен тәрбиешім деп есептейді. «Әжем қонаққа, тойға, өлікті шығаруға және жерлеуге барғанда мені ертіп жүретін. Аңыз-жыр айтушылар және ақындармен кездескендерін айтып, мені балалық шағымда халық ертегілерімен, өлеңдерімен, мақал-мәтелдерімен байытты.

Қазақ және басқа да Орта Азия халықтарының отбасыларында аталар және әжелер ерекше орын атқарады. Өйткені олар өз балаларын және немерелерін өсіріп тәрбиелейді, өмірге, еңбек етуге жолдама береді, дайындайды.

Ата мен әже отбасының ұйтқысы, отбасы мүшелерінің тірегі, үлгілі өнеге көрсетуші, ақыл айтушы.

Ата мен әже тәрбиесі арқылы ұрпақ өзінің шыққан тегімен, үрім-бұтақ шежіресімен, туған-туысқандарымен, құрбы-жекжаттарымен, ұлттық тәрбиенің мән-мағынасымен танысады. Сонымен бірге, отау құру, үй болу, еңбек етуге әрекеттенеді.

Қазақ халқы «Отан отбасынан басталады» дейді. Олай болса отбасы тәлім-тәрбиенің негізгі көзі, түп қазынасы. Қанша заман өтсе де бабаларымыздың мол тәжірибесіне, тағылымы мен дәстүрлеріне және отбасы тәрбиесінің негіздеріне сүйене отырып, әке мен ана, ата мен әже ұрпақтың шын азамат болып өсуіне қамқорлық жасағанын көреміз.

Отбасында ана мен әке, ата мен әже балаларын өнегелі сөзімен, жеке басының тәжірибесімен тәрбиелейді. Бала әр нәрсеге сенгіш, тез қабылдағыш, еліктегіш келеді. Әр бала сипағанды, жылы сөйлегенді, аялағанды, еркелеткенді, ертегі әңгіме тыңдағанды, ойын ойнағанды ұнатады. Бұл - баланың бойындағы үлкендерден ерекшеленіп тұратын негізгі қасиеті. Бұл қасиеттер тек балаға ғана тән. Өйткені бала сезімі - пәк. «Бала тілі - бал», «Балалы үй - базар» деген мақалды халқымыз өте орынды айтқан. Баланы сипау, аялау, жылы сөйлеу - баланың ақылды, ұстамды, мейірімді азамат болып өсуіне көп ықпал етеді. Ал балаға ұрсу және оны балағаттау баланың бойында кек алу, өшпенділік қасиеттерді оятады. Ата-бабаларымыз бала тәрбиесіне құрғақ ақылдан гөрі үлгі-өнеге арқылы ықпал етудің жұғымды екенін және балаға жора-жолдастарының, құрбы-құрдастарының әсері мол екенін айтқан. «Ұлың өссе, ұлы жақсымен ауылдас бол, қызың өссе, қызы жақсымен ауылдас бол» деп, тәрбиелік мәні зор мақал-мәтелдер айтқан. Ата-бабаларымыз бала тәрбиесіне ерекше назар аударып, «Баланы жетіге келгенше тыйма, жетіден он төртке келгенше құлыңша қина, он төрттен кейін құрда-сыңдай сыйла» деп, баланың ой-өрісі даму кезеңін ерекше бағалаған.

Отбасы - сыйластық, жарастық орнаған орта. Баланың тәрбиелі болып өсуіне берекелі отбасының әсері мол. Отбасының әрбір мүшесі өзара сөйлесіп, не болмаса ата-ананың, баланың міндетін атқару ғана емес, береке-бірлік, сүйіспеншілікпен араласса, босағасы берік, шаңырағы биік отбасына айналары сөзсіз.

1. Арғынбаев Х. *Қазақ отбасы*. – Алматы, 1996.

2. Бөлеев Қ., Ибраимова Л.Н. *Қазақ этнопедагогикасындағы отбасылық тәрбие*. – Алматы, 2008.

3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. *Педагогика*. – Алматы, 2002.

Резюме

В данной статье рассматривается место и роль семьи в воспитании подрастающего поколения.

Summary

Place and role of family for education of the younger generation are considered in a given paper

ОЛИМПИАДЫ ПО МАТЕМАТИКЕ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

В.Феклисова, А.Б. Акпаева

В Концепции развития образования Республики Казахстан до 2015 года, определена основная задача начальной школы, суть которой заключается в обеспечении первоначального становления личности ребенка, выявлении и развитии его способностей.

С древнейших времен педагоги ищут способы наилучшего обучения детей. Ставятся задачи определить такие методы и технологии, чтобы оно протекало быстро и качественно, с разумными затратами сил учителей и учеников. Испробовано уже многое. Все самое ценное осело в арсенале научной дидактики, практическая задача которой – указать учителям наиболее рациональные пути скорейше-

го приобретения знаний, умений, навыков, выработанные предшествующими поколениями учителей.

Наша жизнь проходит в необычайно сложное и динамичное время. Обновление всех сторон нашей жизни не могло оставить в стороне школу. Всенарастающий объем информации, значительная интенсификация прохождения материала, постоянная модернизация и усложнение учебных программ, ослабленное здоровье современных детей, падение интереса к учебе, рост количества учащихся с различными трудностями обучения, количества детей, воспитывающихся в неблагоприятных микросоциальных условиях. Все это не может не требовать от учителя изменений в организации процесса обучения и определяет особенности обучения в современной школе.

Одной из тенденций современной школы является ориентирование процесса обучения на индивидуальные интересы учащихся. На первый план выдвигается создание оптимальных условий для выявления и развития способностей учащихся. Существенно изменились приоритеты целей начального образования: на первый план вместо традиционной цели усвоения предметных знаний, умений и навыков вышли цели развития личности ребёнка на основе формирования его учебной деятельности.

Опыт показывает, что почти все первоклассники вначале ходят в школу с радостью, но после нескольких месяцев занятий это чувство мало-помалу ослабевает, поскольку процесс учения требует от ребенка значительных усилий: как физических, так и умственных.: сразу приходится овладевать множеством навыков: чтение, письмо, организованность, собранность, трудолюбие, определенный уровень памяти, внимания, развития мышления. Процесс учения требует от детей значительных волевых усилий, а их произвольная сфера пока слабо развита. Это приводит к одному: у учащихся неуклонно падает интерес к школе.

Вопрос активизации познавательной деятельности учащихся представляет сложную проблему, которая рассматривается в трудах Щукиной Г.И., Талызиной Н.Ф., Волкова Б.С., Бардина П.В., Блонского П.П., Выготского Л.С., Скаткина М.Н., Махмутова М.И., Матюшкина А.М. и др. Исследования, связанные с мотивацией учения, воспитанием у школьников познавательных потребностей, нашли своё отражение в работах Щукиной Г.И., Морозовой Г.И. и др.

По их мнению, развитие активности и интереса важно на всех этапах обучения, но особое значение имеет в младшем школьном возрасте. Они связывают это с тем, что в начальной школе только начинают формироваться способы учебной работы, закладываются приёмы решения учебных задач, которыми учащиеся будут пользоваться в дальнейшем. Говорят, что заставить учиться нельзя, учёбой нужно увлечь. И это справедливо. Из истории педагогики известно, что прогрессивные педагоги, писатели, публицисты К.Д. Ушинский, А.И. Герцен, В.Г. Белинский, Н.Г. Чернышевский, Н.А. Добролюбов всегда отмечали огромное влияние интереса на качество учения, а плохое усвоение знаний прямо связывали с отсутствием интереса к учению и неумением педагогов его пробудить.

Для достижения высоких результатов учения ученик должен хотеть делать то, что желает учитель. Активная познавательная деятельность предполагает участие в ней ученика, как субъекта. А это возможно лишь в том случае, когда у него сформировано одно из ведущих качеств личности – познавательная активность.

Щукина Г.И. считает, что «эта черта проявляется в направленности и устойчивости познавательных процессов, стремлении к эффективному овладению знаниями и способами деятельности, в мобилизации волевых усилий, направленных на достижение учебно-познавательной цели» [1]. Волков Б.С. пишет, что познавательная активность — «это черта, сформированная познавательным интересом, а познавательный интерес - это особая избирательная направленность личности на процесс познания» [2]. Главнейшая задача учителя — не дать развиться интеллектуальной пассивности, обеспечить школьнику позицию субъекта деятельности, в которой у него появится познавательная потребность. Еще Ушинский К.Д. рекомендовал включать в уроки элементы нового и интересного. Он считал, что предмет, для того чтобы стать интересным, должен быть лишь отчасти нов, а отчасти знаком. Это позволяет организовать детей и сделать более продуктивной работу школьников [3].

Руководствуясь исследованиями В.В. Давыдова, Г.И. Щукиной А.П. Архиповой, Н.А. Беляевой, Л.И. Божович и др., можно заключить, что познавательный интерес - один из важнейших для учителя мотивов учения младших школьников. Под влиянием познавательного интереса процесс обучения

математике будет протекать более продуктивно для учащихся разных возможностей и способностей. Существенная задача обучения - формирование полноценных интересов, так как интересы являются и предпосылкой обучения, и его результатом.

Роль математики в жизни человека, его умственном развитии и становлении личности очень велика, и потому значительное место в школе занимает математическое образование учащихся. Глубокое усвоение программного материала во многом зависит от интереса учащихся к предмету. Успешное овладение знаниями в начальных классах общеобразовательной школы невозможно без интереса детей к учебе. Как известно, основной формой обучения в школе является урок. В настоящее время актуально также проведение внеурочных мероприятий, призванных систематизировать и углублять знания школьников. Одна из форм внеклассной работы по математике – математическая олимпиада. Она способствует воспитанию познавательного интереса у детей и помогает определить их уровень знаний учителям.

Олимпиада - соревнование, которое стимулирует влечение учеников к самообразованию, вызывает углубленный интерес к математике, вырабатывает привычки самостоятельной работы, настойчивость, умение преодолевать трудности.

Олимпиада – это и соревнование, и праздник. Ученики начальной ступени обучения – это самые благодарные слушатели и участники учебного процесса, они с энтузиазмом принимают участие в различных викторинах и конкурсах, публичных выступлениях и марафонах, в том числе и в олимпиадах. Олимпиады в собственной школе – это первая ступень к дальнейшему участию в конкурсах, интеллектуальных марафонах и олимпиадах более высокого уровня.

На математических олимпиадах предлагаются задачи, которые должны проявить уровень математической подготовленности учеников, их умение логически мыслить, анализировать, сравнивать, сопоставлять, выполнять обобщение.

Олимпиады по математике способствуют:

- знакомству учащихся с этой увлекательной формой внеклассного обучения;
- расширению математических знаний учащихся;
- знакомству их с интересными задачами и изящными, порой неожиданными методами их решений;
- выявлению и развитию математических способностей учащихся;
- поддержанию спортивного азарта во все последующие годы обучения.

Как проводить олимпиады?

Проведение олимпиад в начальной школе не регламентируется никакими сроками, т.к. еще нет практики обязательного участия детей в подобных мероприятиях. Школьные олимпиады желательно проводить в ноябре-декабре месяце, привлекая к участию в них как можно больше желающих. По времени олимпиада не должна превышать одного урока (40-45 минут). При проведении олимпиады необходимо создать для учащихся комфортную и, может быть, даже праздничную атмосферу, четко организовать работу, проследить за тем, чтобы задания были сформулированы грамотно и понятно. Обязательно следует предупредить участников, что отвечать на вопросы они могут в любом, удобном для них, порядке.

Как подготовиться к олимпиаде по математике?

Можно, конечно, порешать задачи конкретной олимпиады, запомнить их, в надежде встретить знакомый тип задач.

Но можно совсем по-другому: понять самую суть задачи, построить цепочку рассуждений, ведущих к ответу и тем самым тренировать свои логические способности. Решать особый тип задач, «развивающих» логическое мышление.

В качестве системы по подготовке и проведению математических олимпиад, мы предлагаем рассмотреть факультативный курс «Занимательная математика», авторами которого являются: Акпаева А.Б., Лебедева Л.А. - доценты КазНПУ им. Абая, авторы УМК «Математика» 1-4 классы и Засимкова Л.В. - старший методист ИПК ПК СО г. Алматы учитель начальных классов.

Этот курс предназначен для учащихся 1-4 классов и призван пробудить интерес к изучению математики. Курс «Занимательная математика» направлен на развитие пространственного, логического и стохастического мышления. Предлагаемый курс:

- целенаправленно формирует у детей интерес к элементарной математической деятельности;
- развивает качества и свойства личности ребенка, необходимые для успешного овладения математикой в дальнейшем (целенаправленность и целесообразность поисковых действий, стремление к достижению положительного результата, настойчивость и находчивость, самостоятельность);
- развивает творческие способности ребенка, пространственное воображение и математическую интуицию, способствует созданию геометрических образов, творческому их конструированию и оперированию в различных ситуациях;
- является пропедевтическими по отношению к систематическому изучению курса математики.

Основная цель курса: формирование познавательной активности и познавательного интереса к математике, развитие у учащихся пространственного воображения, математической интуиции, логического и аналитического мышления, их математических и конструктивных способностей.

В результате изучения данного курса предполагается получить следующие ожидаемые результаты:

- у учащихся расширяются и углубляются знания, связанные с содержанием программы основного курса математики;
- развивается пространственное воображение;
- развивается математическая интуиция, логическое и абстрактное мышление;
- формируется культура математической речи;
- развиваются математические и конструкторские способности;
- формируются практические навыки и умения работы с измерительными и чертежными инструментами;
- повышается познавательная активность, формируется познавательный интерес, развивается интеллектуальный и творческий потенциал;
- формируются умения и навыки самостоятельной исследовательской и творческой работы, в том числе с математической литературой;
- создается комфортная, положительно ориентированная направленность на изучение математики;
- осуществляется пропедевтическая подготовка учащихся к систематическому изучению курса математики (геометрии, алгебры);
- усиливается прикладная направленность изучения математики;

Курс предусматривает дозированное изучение методов решения заданий определенного вида на каждом занятии. 30 уроков факультативного курса построены примерно по одному плану и включают в 1-2 классе - по 5-6 заданий, в 3-4 классах по 6-8 заданий разного вида. Один урок каждой четверти может быть проведен в виде турниров, соревнований, олимпиад.

В данной программе занятия носят, как правило, практический (деятельностный) характер и проводятся в виде уроков комбинированного типа. В зависимости от уровня развития детей каждого класса, можно отводить на решение тех или иных видов задач разное время.

Факультатив «Занимательная математика» позволяет раскрыть методы решения задач конкретного вида, предоставить ребенку право рассуждать, доказывать, делиться своими мыслями с одноклассниками.

Важными условиями правильной организации процесса обучения в рамках факультативных занятий являются:

- выбор учителем эффективной и рациональной системы форм и методов обучения, ее оптимизация в зависимости от возрастных особенностей развития личности ученика, уровня его математической подготовки, специфики дидактических и воспитательных задач;
- деятельностное включение ребенка в образовательное пространство;
- гуманизация взаимоотношений в системах «учитель-ученик», «ученик-ученик».

Существенное значение имеет реализация принципов развивающего, эвристического, личностно-ориентированного обучения, процесса гуманизации, использование технологий разноуровневого обучения, работа в парах и группах сменного состава.

Занятия могут проводиться в различной форме: комбинированных уроков, уроков-соревнований, лабораторно-практических работ, практикумов, круглого стола, «мозгового штурма», деловой игры. Мы рекомендуем выбрать наиболее распространенную форму - комбинированный урок. Это учиты-

вает возрастные особенности детей 1-4 классов. Именно так построены предлагаемые рабочие тетради по факультативному курсу. На каждом занятии дети знакомятся, закрепляют или расширяют знания и умения решать задачи разных разделов программы. Большая часть занятий носит практический характер. Поэтому в программе не указано примерное количество часов, отведенной на каждую тему.

Факультатив «Занимательна математика» является наиболее удобной формой подготовки к таким мероприятия как олимпиады и турниры. Рабочие тетради [4] облегчают работу учителя по подготовке материалов к занятиям, упрощают работу над многими заданиями, т.к. имеют заготовки, таблицы и схемы. Занятия в рабочих тетрадях по «Занимательной математике» позволяют ученикам научиться решать нестандартные задачи, сделать первые в своей жизни открытия, даст возможность развитию творческой инициативы, разовьёт интерес к науке.

1. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. М.: Педагогика, 1988.
2. Волков Б.С. Готовим ребенка к школе. - СПб: Питер, 2008.
3. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. - М., 1974.
4. Акпаева А.Б., Лебедева Л.А. «Занимательная математика» рабочая тетрадь для 1, 2, 3, 4 классов. - Алматы.: Алматыкитан, 2010-2011.

Түйін

Мақалада кіші мектеп оқушысының таным белсенділігі қаралады.

Summary

In article the concept of informative activity of the younger schoolboy is considered. One of ways of development of informative activity - the mathematical Olympic Games are discussed.

БАЛАНЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ ОТБАСЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК ҚЫЗМЕТІ

А.А. Алимбекова, Р.Е. Каримова – Абай атындағы ҚазҰПУ аға оқытушылары

Отбасы баланың әлеуметтік, қоғамдық дамуында маңызды рөл атқаратын негізгі құрылым. Адам баласы дүниеге келгенде екі бағытта дамиды бірінші биологиялық көрсеткіштері арқылы, екінші әлеуметтік көрсеткіштер арқылы. Биологиялық және әлеуметтік дамудың өзін ғалымдар үшке бөліп қарастырады олар:

1. Морфологиялық: бойы, салмағы, дене пішімі;
2. Биохимиялық - қанның құрамы, сүйегі, бұлшық еті;
3. Физиологиялық - асқорыту жолдары, қан айналыс жолдары, жыныс мүшелерінің дамуы, нерв жүйелері т.с.с. Бұл айтылғандар баланың сандық дамуы, ал әлеуметтік дамуы олар:
 1. Психикалық даму: еске сақтау, ақыл-ой, ерік, мінез;
 2. Жан дүниесінің даму: адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуы, сана-сезімнің өзгеруі;
 3. Интеллектуалдық даму: білімнің кеңеюі мен тереңдеуі – деп қарастырады.

Баланың әлеуметтік дамуы бұл – сапалық дамуға жатады. Осы сандық және сапалық көрсеткіштер арқылы даму барысында жас баладан кемелденген, адамгершілік қасиеттерді иемденген жеке адам тұлғасы қалыптасады.

Отбасының тәрбиелік қызметін қоғамдық тәрбиенің ешбір жүйесі нақты орындай алмайды. Сондықтан жеке адам тұлғасын қалыптастыруда отбасының тәрбиелік қызметі өте жоғары және тұрақты болу керек. Отбасының тәрбиелік потенциалының өте жоғары және тұрақты болуына әсер ететін ішкі және сыртқы жағдайлар бар. Бірінші ішкі жағдай махаббат, сүйіспеншілік, түсінік, қамқорлық, ауызбірлік, татулық, сенім т.б. көптеген жағымды қасиеттер, ал сыртқы жағдай отбасының әл-ауқаты: мысалы тұрғын үй мәселесі, экономикалық жағдайы, ұлттық ерекшеліктері т.б.

Кез-келген отбасы осындай ішкі және сыртқы жағдайларға тәуелді. Осыған байланысты ғалымдар отбасын құрамы бойынша ғана топтастырмайды, олар отбасын өз ара қарым-қатынас мәдениеті және

мінез-құлық ерекшеліктеріне байланысты бөледі. Мысалы психолог Азаров Ю.П. от басын 3-түрге бөледі. Бірінші - өте жақсы, екінші – орташа, үшінші – жанжалды деп қарастырады. Ал Буянов М.Н. болса мұндай отбасыларды: үйлесімді, ыдыраушылық, толық емес деп қарастырады. Осыған орай қоғамда отбасын сәтті, жалған – сәтті және сәтті емес деп бөледі. Аталған отбасыларды зерттеу барысында көптеген ғалымдардың еңбектерінен тәрбиенің жетістіктері мен кемшіліктерін көруге болады. Өкінішке орай көптеген ата-аналар тәрбие тарапынан кеткен ақаулар мен ауытқулар баланың ересек өмірінде мәңгілік өшпейтін із қалдыратынын түсіне бермейді. Мысалы: сәтті емес отбасындағы балалар жанұядағы үнемі жан-жал мен ұрыс керіс әсерінен әр түрлі бір-бірімен тығыз байланысты жүйке ауруларына шалдыққыш келеді. Ал кейбір жағдайларда үйлерінен безіп, өздерінің көңіл-күйін түсінетін жандарды іздеу барысында әр түрлі теріс және қауіпті криминологиялық жағдайға тап болулары ықтимал. Криминологияның өзі - қылмыс әлеуметтік құбылыс деп танытын ілім.

Миньковский Г.М. «Семья и некоторые вопросы уголовной политики» атты еңбегінде отбасын 10 типке бөліп көрсеткен. Олар:

1. Күшті – тәрбиелік отбасы;
2. Тұрақты – тәрбиелік отбасы;
3. Тұрақсыз – тәрбиелік отбасы;
4. Әлсіз – тәрбиелік немесе балалармен байланысын немесе оларды бақылауын жоғалтқан отбасы;
5. Әлсіз – тәрбиелік, яғни үнемі шиеленіскен жағдайдағы отбасы;
6. Әлсіз – тәрбиелік, агрессивті-негативті жағдайдағы отбасы;
7. Маргиналды отбасы: «marginales» - сөзі латын тілінен қазақшаға аударғанда «шала» деген ұғымды білдіреді, яғни шала отбасы – ол ішімдікке салынумен, сексуалды бұзылған; яғни рух түсіп, тәртіп төмендеген отбасы;
8. Құқық бұзушылық отбасы;
9. Қылмысты отбасы;
10. Психикалық ауыртпалық салу отбасы.

Миньковский Г.М. отбасын осындай типтерге бөле отырып, бала отбасында қоғамдық өміріне қажетті қасиеттерді, қарым-қатынасқа ену жолдарын игеруге құқылы екендігін айтады. Ата-ананың ең бірінші міндеті баланы дүниеге әкелгеннен кейін оны саналы түрде жан-жақты тәрбиелеп, білім беріп өз елінің азаматы ретінде қоғамға қосуға міндетті. Отбасының ересек мүшелері: әкесі, анасы, апасы, атасы, әкпе, ағасы т.б. баланың іс-әрекетін болашаққа бағыттап, оның денсаулығын сақтау және нығайтумен оның оқуымен демалысының дұрыс ұйымдастырылуын қамтамасыз етіп отырулары керек. Егер отбасында осы айтылған мәселелер дұрыс ұйымдаспаған жағдайда балада әртүрлі тәуелді мінез-құлық формаларының қалыптасуына күмән жоқ. Мысалы, біріншіден анасы немесе әкесі басқа жұмыстармен шұғылдануларына байланысты баласына тиісті көңіл бөлуге уақыты жоқ, екіншіден балаға шек қою талабының әлсіздігінен баланың ата-ананың тілін алмауы немесе агрессия көрсету арқылы өзіне көңіл бөлдіруі тіпті үйден кетіп қалуы, қылмысты топтарға қосылуы сияқты жағымсыз жағдайлар туындайды.

Кейбір отбасында әкесі мен анасының бір-біріне деген көз-қарасына байланысты (бір-біріне деген сенбеушілік, менсінбеу, айтқан сөзін теріске шығару, қорлау, дөрекі сөйлеу т.б.) балада отбасында, өзінің ата-анасының жанында өзін ыңғайсыз сезінуіне әкеліп соқтырады. Тағы да айта кететін бір мәселе отбасында әкенің немесе ананың бала тәрбиесіне күшті әсер етуінен соңғы жылдары етек алып кеткен «папасының қызы» (папина дочка) мен «мамасының ұлының» (мамин сынок) көбейіп кетулері себеп болып отыр. Мысалы анасы қызының кішкентай кезінен бастап, «бұл папасының қызы, папасы болмаса тамақ ішпейді, сабақ оқымайды, мінің тілімді алмайды» деген сөздердің қаншалықты қызының жеке тұлға болып қалыптасуына зиян келтіретінін білместен айтып, әкесіне жақындату мақсатында өздерін қыздарынан аулақ ұстайды. Анасынан осындай қарым-қатынасты көре келе қызының анасына деген көз қарасы өзгереді. Тіпті есейе келе қызында анасымен бәсеке-лестік мінез-құлық қалыптасуы мүмкін. Қызы өскен сайын өзінің сүйікті әкесінің анасына көңіл бөлгенін қаламайды және әкесін анасынан қызғанатын да болады. Қызының әкесіне үйір болғандықтан онымен айырылысу көп жағдайда агрессияға әкеліп соқтырып, отбасында көптеген проблемалар туындайды. Бұл жерде ата-аналардың естерінде сақтайтын жайт кез келген қыз бала да, ұл бала да

анасы мен әкесінің теңдей беделді ұстағанын қалайды. Сонымен қатар айта кететін тағыда бір мәселе ата-анасының балаларына ықылассыз қарауы мен шектен тыс ақыл айтуы да балаларының бойында агрессивті тәуелді мінез-құлықтың қалыптасуына әкеліп соқтырады.

Ал ата-анасының балаларын қатты бақылауда ұстап, шектен тыс талап қоюлары да баланың бойында тәуелді мінез-құлықтың қалыптасуына әсер етеді екен. Мысалы баланың үнемі дәлелдеу іздеуі, ақталуы, кішірім сұрауы, өтініш жасауы, сөз беруі, қорғаныс іздеуі, көңілін басуы сияқты әдеттер қалыптасады. Мұндай мінез-құлық стилі ата-анасының баласының дербестігі мен тәуелділігіне немқұрайлы қарағандығынан туындайды.

Баланың ата-анасынан немесе өзінің қасындағы адамдардан (өсе келе жолдастарынан, әріптестерінен, туыскандарынан т.б.) жағымды көңіл-күй іздеу, мадақтау іздеу, қоршаған адамдардан мақтау есту үшін барлық күш жігерін салуға дайын болу, ал керісінше кемшіліктерін көрсетіп, сын айтылған жағдайда ашуланып, агрессия көрсетіп, өкпелеу, ренжу сияқты мінез-құлық танытатын кездері де болады. Мұндай мінез-құлық ата-аналары балаларының мақтау сүйерлігіне қолдау көрсетіп, дем берген кезде қалыптасатын мінез-құлық түрі. Баланың бойында осындай жағымсыз мінез-құлықтың қалыптасуы олардың қоғамның толыққанды мүшесі болуына өздерінің кері әсерін тигізеді. Сондықтан өзінің тәрбиелік қызметін дұрыс орындай алмаған отбасыларға әлеуметтік педагогтың көмегі қажет екені көкейтесті мәселелердің бірі болып отыр. Қазіргі кезде көптеген дамыған елдерде отбасымен тығыз қарым-қатынаста болып, ата-аналары мен балаларына кәсіби көмек көрсететін әлеуметтік педагог қызметі өте жақсы дамыған.

Соңғы жылдары біздің елімізде де әлеуметтік педагог маманына сұраныстар көбейіп отыр. Осыған байланысты 2010-2011 оқу жылында Психология-педагогика факультетінің Мектепке дейінгі, білім беру және педагогика кафедрасында ашылған «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығы бойынша дайындалған тұлғалар болашақта Қазақстанның әр жерлерінде көптеген отбасыларға көмектесетініне кәміл сенеміз.

1. Азаров Ю.П. Семейная педагогика. - М., 1993.
2. Буянов М.И. Ребенок из неблагополучной семьи. - М., 1988.
3. Миньковский Г. М. Семья и некоторые вопросы уголовной политики. - М.: Альянс, 1998.
4. Педагогикалық және психологиялық: Түсіндірме сөздігі. – Алматы: «Мектеп», 2002.

Резюме

В данной статье рассматривается воспитательный потенциал семьи в развитии ребенка как личность.

Summary

Family education potential for developing of child as an individual is considered in a given paper.

ФИЗИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА СТУДЕНТОВ КАЗНПУ ИМ. АБАЯ С УЧЕТОМ ИХ БУДУЩЕЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Е.Ж. Балтабаев – доцент кафедры ОФК

В настоящее время при организации учебного процесса перед каждым высшим учебным заведением ставится задача – вести подготовку специалистов на высоком научно-техническом уровне с применением современных методов организации учебно-воспитательного процесса, обеспечивающих использование студентами полученных знаний и умений в практической деятельности или научных исследованиях. Полноценное использование профессиональных знаний и умений возможно только при хорошем состоянии здоровья, высокой работоспособности молодых специалистов, которые могут быть приобретены при регулярных и специально организованных занятиях физической культурой и спортом. Следовательно, качество физической подготовленности приобретает для каждого студента не только личное, но и социально-экологическое значение. /1/2/

Этим определена общественная функция физического воспитания, его основная цель – гармоническое развитие форм и функций организма человека, направленное на всестороннее совершенство-

вание физических способностей; укрепление здоровья; обеспечение творческого долголетия; содействие развитию интеллекта; формирование и приобретение жизненно важных двигательных навыков и специальных знаний, обеспечивающих физическую и психологическую готовность к предстоящей профессиональной деятельности.

Вследствие этого физическое воспитание студентов должно осуществляться с учетом условий и характера их предстоящей профессиональной деятельности, а значит, содержать в себе элементы профессионально-прикладной физической подготовки (далее в условном сокращении - ППФП), то есть использовать средства физической культуры и спорта для формирования у студентов профессионально необходимых физических качеств, навыков, знаний, а также для повышения устойчивости организма к воздействию внешней среды. В связи с этим ППФП должна быть в программе физического воспитания студентов в высших учебных заведениях.

В настоящее время в понятие «качество подготовленного специалиста» /1/ включается совокупность его наиболее устойчивых свойств, обуславливающих пригодность к профессиональной деятельности: знания и умения в профессиональной сфере, общественно-политические качества, психофизиологическая (т.е. физическая) подготовленность. Качественное решение подготовки молодого специалиста, в полной мере обладающего перечисленными свойствами, будет определять уровень обучения в данном вузе и востребованность выпускника к дальнейшей трудовой деятельности. При этом должны быть полностью использованы возможности разнообразных средств и форм физической культуры в процессе физического воспитания и специальной физической подготовки молодежи к современным видам труда. Теоретик физического воспитания Н.И. Пономарев по этому поводу писал, что в обществе нет другого средства, кроме физической культуры, с помощью которого можно было бы физически готовить людей к готовому производству. /2/

Основное преимущество физических упражнений как фактора адаптации заключается не только в том, что с их помощью можно моделировать различные ситуации трудовой деятельности, а, главным образом, в том, что они являются наиболее адекватным средством воспитания необходимых качеств. Поэтому в процессе ППФП студентов должны быть использованы виды спорта, избирательно (или преимущественно избирательно) формирующие и развивающие необходимые прикладные умения, навыки, физические и специальные качества.

В настоящее время определились формы ППФП в системе физического воспитания, которые могут быть сгруппированы по следующему принципу: учебные занятия (обязательные и факультативные), самостоятельные занятия, физические упражнения в режиме дня, массовые оздоровительные, физкультурные и спортивные мероприятия. Каждая из этих групп имеет одну или несколько форм реализации ППФП, которые могут быть избирательно использованы или для всего контингента студентов, или для его части.

ППФП студентов на учебных занятиях проводится в форме теоретических и практических занятий. /3, 4/

Цель теоретических занятий – вооружить будущих специалистов необходимыми знаниями, обеспечивающими сознательное и методически правильное использование средств физической культуры и спорта для подготовки к профессиональным видам труда с учетом специфики каждого факультета в следующем объеме:

- краткая характеристика различных видов труда с более подробным изложением психофизиологических особенностей труда специалистов, готовящихся на данном факультете;
- динамика работоспособности специалистов данного профиля в течение рабочего дня, недели, года;
- влияние возрастных и индивидуальных особенностей человека, географо-климатических и гигиенических условий труда на динамику работоспособности специалиста;
- использование средств физической культуры и спорта для повышения и восстановления работоспособности специалистов, с учетом условий, характера и режима их труда и отдыха
- основные положения методики подбора физических упражнений и видов спорта в целях борьбы с производственным утомлением, для практики профессиональных заболеваний;
- влияние занятий физической культурой и спортом на ускорение профессионального обучения.

Учебный материал должен быть рассчитан не только на личную подготовку студента, но и на его подготовку как будущего руководителя.

Следует указать, что в различных видах, как правило, раскрываются актуальные стороны ППФП студентов данного учебного заведения. Так, в КазНПУ им. Абая на кафедре оздоровительной физической культуры работают следующие научно-методические отделения: отделение ОФП (баскетбол, волейбол, футбол, атлетическая гимнастика), отделение единоборств (бокс, вольная борьба, борьба «казахша-курес», рукопашный бой), отделение легкой атлетики, отделение специальной физической подготовки (специальные медицинские группы по программе «Спейшл Олимпикс» Казахстан). Преподаватели на этих отделениях ведут занятия для всех факультетов университета. **На гуманитарных** факультетах (исторический, химико-биологический) занятия проводятся с упором на игровые дисциплины (баскетбол, волейбол, футбол, настольный теннис). В процессе физического воспитания, регулярных занятий спортом могут успешно совершенствоваться такие важные черты морального облика молодого человека, какими являются добровольное и осознанное выполнение общечеловеческих норм нравственности в спорте, труде, общественной жизни, в быту.

Этические нормы, выработанные и закрепленные в процессе занятий спортом становятся привычными и проявляются в других, не связанных со спортом, условиях жизни. В то же время положительный эффект формирования личности в процессе занятий спортом является не стихийным, а следствием целенаправленного организованного педагогического воздействия. Поэтому в процессе ППФП, как и во всей системе физического воспитания студентов, должно найти свое место широкое применение метода приучения к практическим действиям и поведению, отвечающим требованиям этики и морали. Многими авторами /5, 6/ подчеркивается особая роль в этом процессе командных соревнований, в частности спортивных игр, в которых особенно проверяются, воспитываются и закрепляются многие важные нравственные нормы, привычки и навыки поведения (коллективизм, дисциплинированность, честность, уважение спортивных соперников, доверие и доброжелательность к коллегам).

На педагогических факультетах (физико-математический, психолого-педагогический, русской и казахской филологии) ППФП дается с учетом будущей профессии педагога, где будущему учителю необходимо знать о формах и методах физического воспитания в школе, об организации и проведении массовых спортивных соревнований, также необходимо знать упрощенные правила по баскетболу, волейболу, футболу, владеть навыками проведения подвижных и национальных игр.

На естественных факультетах (географо-экологический) даются знания об основах альпинизма, топографии, спортивного ориентирования и различных видов туризма.

Для юридических специальностей основное внимание уделяется практическим учебным занятиям по рукопашному бою, а также проведению подобных занятий по рукопашному бою в учебных группах отделения спортивного совершенствования - в секциях с максимальным использованием возможности воспитать специальные качества для будущей работы в органах внутренних дел и юриспруденции.

На факультетах искусств (художественно-графический) основное внимание уделяется совершенствованию предельно напряженной нервной деятельности при весьма малых физических нагрузках (шахматы, стрельба, шашки). А также включению подвижных игр, исключая травмы и повреждения суставов.

Одной из форм ППФП являются массовые оздоровительные, физкультурные и спортивные мероприятия. Важную роль при этом играют программы и календарь внутривузовских соревнований между группами, курсами, факультетами. Насыщение программы этих мероприятий прикладными видами спорта и их элементами, регулярность проведения подобных соревнований в КазНПУ им. Абая во многом способствует качеству ППФП.

Как показывают результаты, применение на учебных занятиях по физическому воспитанию различных средств ППФП в объеме 10-15% не вызывает каких-либо отрицательных отклонений в уровне всесторонней физической подготовленности студентов в течение двухлетнего периода обязательных занятий. Следовательно, есть возможность опосредствованной реализации задач ППФП студентов не только на специально организованных учебных занятиях, но и на практических занятиях, целевая направленность которых – общая физическая подготовка. По этому поводу профессор

Белинович Б.В. справедливо отмечал, что ни в коем случае нельзя проводить резкую грань между общеразвивающими и прикладными упражнениями. Как общая, так и прикладная физическая подготовка, поскольку они не противопоставляются, должны идти параллельно на протяжении всего срока обучения /7/

Методически правильное использование средств физической культуры и спорта укрепляет здоровье человека. Повышает его работоспособность и производительность труда, способствует профилактике заболеваний и травматизма. Именно этим целям должна служить профессионально-прикладная физическая подготовка студенческой молодежи, являющаяся составной частью всесторонней физической подготовки будущих специалистов к длительному и плодотворному труду. И при всем этом, что является самым главным, студент из пассивного объекта воспитания должен превратиться в активный субъект самовоспитания. Помочь в этом студенту - задача преподавателей кафедр ОФК.

1. Ильин В.И. Профессионально-прикладная физическая подготовка студентов вузов – М.: ВШ, 1978.
2. Пономарев Н.И. Социальные функции физической культуры спорта – М.: ФиС, 1974.
3. Полежаев Е.Ф., Макушин В.Г. Основы физиологии и психологии труда. М.: Экономика, 1974.
4. Полиевский С.А. Роль спортивной подготовки в овладении профессии: Теория и практика физической культуры. - №5. – 1969.
5. Раевский Р.Т. Профессионально-прикладная физическая подготовка студентов. – Одесса, 1986.
6. Шабалкин Н.Н. Профессионально-прикладная физическая подготовка студентов горных вузов: Учебно-методическое пособие. – М., 1971.
7. Белинович В.В. Вопросы организации профессионально-прикладной подготовки учащихся ПТУ. – М.: Высшая школа, 1967.

Түйін

Мақалада автор Абай атындағы ҚазҰПУ студенттерінің профессионалды-қолданбалы дайындығының негіздерін қарастырады.

Summary

Article covers the basics of professional and applied training of Kazakhstan National Pedagogical university named after Abaya.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ЖЕТІ АТА ШЕЖІРЕСІ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ДАСТАРҚАНЫ ДӘСТҮРЛЕРІНЕ ТӘРБИЕЛЕУ МӘСЕЛЕСІ

Б.С. Сайдахметов – Абай атындағы ҚазҰПУ «Ұлттық тәрбие» кафедрасы
п.ғ.к., аға оқытушы.

Ғылымның шындық жөніндегі объективтік заңдар жасап шығаруға және теориялық жүйеге келтірілуінің іс-әрекет ауқымына айналуы Егеменді Қазақстан Республикасы жағдайында жүзеге аса бастауы, бетбұрыстың дұрыс арнаға түсуінің дәлелі, ұмыт болуға жақын дәстүріміздің өз орнын ала бастауынан байқалады.

Жеті ата шежіресі және қазақ дастарқаны дәстүрлерінің тәрбие құралы ретінде білім беру моделінің ұлттық құрамасы деңгейінде көрініп, зерттеудің арқауына айналуы еліміздегі білім беру ісіне сай. Педагогика теориясының тәрбие мүмкіндігі деген ұғым осының арқасында жаңа өң алып отыр.

Бұл ұмытыла бастаған ұлт тарихына қайта оралудың жолы. Жоғарыда аталған ұғымдарға байланысты, оларды пайдаланудың түпкі негізі ғылыми зерттеудің ерекше таным процесінің формасы. Ендеше философиялық, жалпы және арнайы ғылымдық білімдерге негізделген ғылыми зерттеу педагогика теориясы мен тәжірибесінен лайықты орнын алу керек. Алғашқы қадам осы ғылыми зерттеу болар деп бағалаймыз. Бұл білімдер жас ұрпақтың санасына еніп, ұлттық ерекшелігімізге, өздігімізге айналуы бастауыш мектеп міндеті деп зерттеуде анықталуы да осыдан. Бұл ұғымдар жөніндегі білім,

олардың тәжірибелік мәні педагогика ғылымындағы олқылықтың орнын толтыратынына сеніміз мол.

Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә. Назарбаев мемлекеттің дамуының басым бағыттарын теориялық негіздеп, жүзеге асырылуын, жолдары мен құралдарын өз еңбектерінде айқындап беріп отыр. Негізгі – басымдық, бағыты – ел бірлігі, біртұтастығы. Мұның негізгі теориялық іргетасы – қазақ халқының тұтастығы, ұрпақтар дамуында бұл идеяның жетекшілік ролі.

Ұрпаққа білім берудің үздіксіз жүйесі құрылды. Ол өзінің теориялық және тәжірибелік негіздерінің дамып жетіле беруін қалайды. Бұл жүйе білім берудің әлемдік кеңістігіне енуді көздеп құрылса да мазмұны өте күрделі.

Жасалған білім беру моделінің негізгі құрамасы ұлттық білім және тәрбиенің көздеген жүзеге жеткізерлік қазақи тәрбиенің тетіктерін тауып жүзеге асыру, тәжірибелік мазмұнын жетілдіре түсу.

Бұл өзекті мәселе білім беру сатыларының бастауыш білім беру кезеңіндегі орны бөлек. Өйткені бұл жас шағында балалар шынайы іс-әрекет, қарым-қатынастар ауқымына еніп, өзінің кім екенін, қандай рол атқаратынын, атқаруы керектігін өз өмір тәрбиесінде саралай бастайды.

Мұның негізгі тетігі ұрпақтан ұрпаққа ұласымдылықпен беріліп келе жатқан, кейінгі кезде халқымыздың өмірлік тәрбие тәжірибесінен аластатылуға жақын қалған жеті ата ауқымындағы туыстық қатынастар екендігін, және олардың теориялық, тәжірибелік көздерінің ашылуы қажет екенін ешбір естен шығармауымыз қажет.

Жеті ата ауқымындағы іс-әрекеттік, қарым-қатынастық туыстық деңгейлері тәрбие көзіне, ұрпақ тәрбиесінің құралына айналуы тиіс.

Қазіргі ұрпаққа білім беру тәжірибесінде қалыптасқан тәрбие көздеріне қысқаша тоқталсақ төмендегіні анықтаймыз.

Ең басты мәселе қалыптасқан білім беру жүйесіндегі ұлттық тәрбие құрылымын мұқият анықтап, бар тәжірибемен ықпалдастыру болып отыр.

Сондықтан да ұрпақ тәрбиесіндегі, әсіресе, бастауыш білім беру кезеңіндегі балалардың тәрбиесіндегі тәрбиелік мазмұнға баса назар аударып отырмыз.

Қазақта «Қарға тамырлы қазақпыз», «қазақ сұраса-сұраса, қайын бөле болып шығады» деген ұғым бар. Бұның түбінде «қазақ халқы – бір атаның баласы, бір тамырдан тараған» деген ұстаным жатыр.

Аталған туыстық атауларға көз жүгіртсек ер адамдарға байланысты: ата, баба, әке, бала, ұл, немере, шөбере, шөпшек, немене, аға, іні, күйеу, жезде, балдыз, бөле, қайын ата, қайынаға, қайын, қолқанат, нағашы ата, нағашы аға, нағашы іні, жиен аға, жиен іні, жиен-күйеу, жиен құда, жиен, жиеншар, дегеншар, туажат, жүрежат, құда, құда бала, өкіл әке, өгей әке, кіндік аға, бозбала, дос, тамыр, құрдас, жетім, әмеңгер, мұрагер, жұбай, бай, жар, жігіт, шал, қарт сияқты 45 атаулары болса; әйелге байланысты: әже, ана, шеше, ене, (қайын ене), қыз, немере, шөбере, шөпшек, немене, абысын, шешей, жеңге, апа, қарындас, сіңлі, қайын сіңлі, балдыз, бөле, келін, келіншек, нағашы әже, нағашы апа, нағашы жеңге, нағашы қарындас, жиен апа, жиен қарындас, құдағи, өкіл шеше, өгей шеше, кіндік шеше, бойжеткен, қалыңдық, бәйбіше, тоқал, жар, жұбай зайып, қолбала, жессір, жетім, мұрагер, қатын, кемпір, кейуана, қария сияқты 47 атаулары болса; туыстыққа байланысты жинақтаушы - 33-і адамға байланысты атаулар мен іліктік сөздердің – 22-сі бар.

Жеті ата ауқымындағы ағайын-туыстық, іс-әрекеттер мен қарым-жеті ата шежіресі дәстүрлерін тәрбие тегі ретінде алуымыздың себебі бұл ауқымдағы адамдардың туыстық атауларының сырында жатыр. Жеті ата ауқымындағы туыстық атаулармен өзара байланысты адамдардың әлеуметтік ортадағы олардың құзырлық қатынастардың орны, мақсаты, мазмұны, құралдары, іс-шаралардың барысы, нәтижелері, түзету енгізу мүмкіндіктерін анықтайтын жұмыстар біздің тәжірибелік-эксперименталдық жұмыстарымызда кең орын алды.

Еуразия көшпелілері сөз болғанда, олардың адамзат тарихының қорғаушы күші болғанына назар аудару керек. Қос құрлықты көктей өтетін Ұлы Жібек жолын алғаш игерген Қытайдағы тұт ағашын түптеген жаяу шаруа емес, желмен жарысқан салт аттылар екенін мойындау үшін архивтік айғаққа жүгінудің қажеті жоқ. Бұл жөнінде Шоқан Уәлиханов былай дейді: «Далалық орданың тұрғыны – қазақ өзінің моральдық қасиеті, ақыл-ойы, қабілеті жөнінен отырықшы татар емес немесе түрік шаруаларына қарағанда әлдеқайда жоғары тұр. Осынау дала көшпелілерінің ақын жанды болып келетіні, ой-қиялының жүйрік болып бітетіні мұңсыз-қамсыз көшпелі тіршіліктің арқасы болуы

керек немесе ұдайы ашық аспан астында, шет-шегі жоқ шүйгін дала құшағында ғұмыр кешкен соң табиғат шіркінді Тәңірі тұтқандықтан болар. Татар атаулы халықтар арасында өзінің ақындық қабілеті-дарыны жөнінен қазақтар бірінші орында болса керек». Шоқан айтқандай «мұңсыз-қамсыз» ғұмыр кешкен қоғамда қалайша жүгенсіздік (анархия) бел алып кетпеген? Қалайша азаттығы – алаңғасарлыққа, еркіндігі – егесуге ұласып кетпеген? Қалайша далалықтардың арасында өлім жазасы, тән жазасы, абақтысы болмаған? Қалайша мыңдаған шақырымдық байтақ далаға қанат жайған көшпелілер өздерінің этномәдени тұтастығын сақтай білді? Неге әрбір көшпелі өзінің дәулетмұрасын «өкше басар ұрпағы» - іштен шыққан балалары мен «бөлінген еншісі бар» - үйіне келетін қонағына тең бөліп қалдырады? Неге салт-серілерін төбесіне шығарып еркелетеді? Неге домбырасынан басқа дымы жоқ ақын жырау ханына қасқайып қарсы келіп, қабырғасын сөккендей етіп сын айтады? Неге көшпелілер қоғамындағы адамдар тек қана өздерінің қабілетіне орай еңбек етіп, тірлік жасайды? Неге адам мен қоғам тағдырын шешетін бас тұлға – билер сайланып қоймай, халық арасынан сұрыпталып шығады? Ең соңында, неге әрбір көшпелі өзінің жеті атасына дейін қыз алыспайды?

Өз ұрпағына жеті атасын үйрету – атадан балаға жалғасып келе жатқан қазақтың тәрбиелік дәстүрі. Мұның қандастық жағынан алғанда үлгі боларлық зор қызметі мен маңызын халқымыз ерте түсінген және осы ғұрыптан ауытқымай, оны берік ұстанып келген. Енді осы қағиданың терең тамырына көз жіберейік.

Біріншіден, жеті ата туыскандық, ағайындық бірлікті, ынтымақты ұстана отырып, бір ауыл, бір бауыр болып өмір сүрген. Бір рудың адамдары осы күнге дейін бір жерді мекендеп келе жатыр.

Екіншіден, жеті атаға дейінгі туыс-туғандардың тұрмыс-тіршілігі де, күнкөрісі де, туған жер, суы да, өріс, қоңыс, жайлауы да қысы-жазы қатар немесе бірге болады. Қиындықта бір-біріне демеуші, қамқоршы, пана болады, қуанышты да, реніш-қайғыны да бірге бөліседі.

Үшіншіден, бір атадан тараған туыстар мен жас ұрпақтар бірін-бірі жақсы таниды. Ағалы-інілі, апалы-сіңілі дегендей, сыйластықта, бауырмалдықта бірге өседі. Мұндай туыс-туған, жақын жуықтар арасында орынсыз жанжал, ұрлық-қарлық, барымта, зорлық-зомбылық сияқты жат істер болмайды. Өйткені тәртіп бойынша туыстар бір-бірінің малын ұрламайды. Керісінше, сырттай қамқоршы болып, жақын-жуықтарының мал-жанына көз салып жүреді. Әкелер мен аналар бір кіндіктен шыққан перзенттерін ел, ру намысын қорғайтын ержүрек, қайырымды, қаншыл, ұйымшыл, бауырмал етіп тәрбиелейді. «Қанына тартпағанның қарсы сынсын», - деп қатты айтатыны тағы бар. Жеті ата ұғымында ағайын арасындағы үзілмес бірлік, бұзылмас тектілік, тәрбие тәлімі өте зор.

Енді осы жеті ата шежіресіне кім жатады? Бұл туралы әр түрлі ойлар мен болжамдар, талас-пікірлер баспасөзде де, басқа ортада да туындап жатады. Тура айту керек, бұл – бұрынғы әруақты ата-бабаларымыз бекітіп, айтып, дәлелдеп, нақты тұжырымдап, ғасырдан-ғасырға айқындап салып кеткен сара жол. Жеті ата ұғымы – жаңа заң жобасы емес, ежелден қалыптасқан қанатты қағида, санаға сіңген өсиет, өнеге мектебі, ата салтымыз.

Қазақтың туыстық атаулары негізінен үш жұрт бойынша сараланады: өз жұрты, нағашы жұрты, қайын жұрты. Мұның сыртында жиен жақ бойынша, неке құруға байланысты және құда-құдандылыққа қатысты туыстық атаулар бар.

Қазақ халқы әр сөзге мән берген. Әңгіме етіп отырған тақырыпта ата деген сөз бар, яғни бұл ата баба деген ұғымды көрсетіп, тайға таңба басқандай, соқырға таяқ ұстатқандай айтып тұр. Олай болса, жеті ата шежіресі өзімізге дейінгі ата-бабаларымыздан бастап таратылады:

1. Өзің. 2. Әке. 3. Ата. 4. Арғы ата. 5. Баба. 6. Түн ата. 7. Тек ата

Бұл атаулар кей жерлерде басқаша аталуы да мүмкін: әке, бел бала, немере, шөбере, шөпшек, немене, жүрежат. Бірақ қалай дегенмен де жеті ата жолы біріншідегідей таратылатын бұрынғы биешешендер айтып кеткені ақиқат. Бұрынғылар жөн сұрасқан: «Ата тегің кім?» - деп сұрайтыны, міне, осыдан шыққан.

Ата-бабаларымыз жеті атаға дейін қан араластырмайды, туыстық қалыпты бұзбайды. Сегінші атадан бастап жаңа ру атын белгілейді. Бұл үшін сол атаның ақсақалдары мен билері ел ағалары ру мүшелерін шақырып, боз бие сойып басталады. Олар жеті атаға толғанын айтып, бұдан былай қыз алысып, қыз берісетін құдалыққа рұқсат ететін жол ашады. Бұл дәстүр – текті, дені сау, таза ұрпақ өсуінің кепілі. Осындай текті ұрпақ өсіру тәрбиесін бұрынғылар ертеден-ақ білген және оны қатты қадағалап отырған.

Сөз реті келгенде айта кетейік, қазақта жүрежат, туажат деген туыстық атаулар бар. Мұны біреулер жеті ата баласына теліп жүр. Бұл жерде жат деген сөзге мән беру керек. Ұлт тәрбиесіне зер салсақ, ұрпақ бұрынғы ата-бабаларын жат санамайды. Мысалы: қарақыпшақ Қобыландының қазіргі 15-16-шы ұрпақтары батырды өз атам деп мақтан тұтады. Егер осыған тоқтайтын болсақ анығында туажат-қыздан тарайтын ұрпақ дейді. Ол былай таралады: жиен-жиеншар-көгеншар-дегеншар-жүрежат-туажат. Көп адам өзінің туған нағашысын, әрі кетсе әкесінің нағашысын біледі де, одан арғысын білмейді. Осыған сәйкес көгеншар, дегеншар деген атаулар ұмытылған.

Бұрын келген қонақты өзіне лайық ілтипатпен қарсы алып, мәре-сәре болатын. Ата, әже, қайнаға келсе, әдеп сақтап, нағашыға еркелеп, жезде мен балдыздарды әдемі әзіл-қалжыңмен қарсы алып, туыстық рәсім жасалып жататын.

Бұрынғы ата-бабаларымыз туыстық атауларды жайдан-жай айтып, оның соған сай жөні мен жолын тектен тек жасай салған жоқ. Сол ұлттық үрдіс әр туыс пен іліктерге белгілі бір дәрежеде сезім мен қандастық, жақындық, жауапкершілік пен міндет жүктейді. Әр адам оған лайық болуға тырысады. Бұл үлкен-кішіні, алыс-жақынды қатар тәрбиелеудегі ізгі мақсаттан туған халық даналығы екенін мойындауымыз керек.

Қазақ – ділмар сөзге ұста халық, ақжарқын әзілқой халық. Бұрын нағашы-жиен, жезде-балдыз, жеңге-қайны арасында, құрдастар арасында өте жарасымды, күлдіргі, тартымды, татулық белгісі ретінде қалыптасқан әзіл-қалжындар болатын.

Туыстық атауларда ағайындық қарым-қатынас қана емес, онда ғасырлар бойы қанға сінген ұлттық мәдениет, шығыс елінің тәрбие үлгісі, қазақылық қалып бар, ата-бабаларымыздың салған сара жолы бар. Туыстық атаулар тілімізді байытады, көзімізді ашады, салт-санамызды орнықтырады, ұлттық-өнегезімізге жол ашады.

Бұл тұста этнограф жазушы Сейіт Кенжахметұлының қазақ мәдениеті мен әдет-ғұрпының ұмытылып бара жатқан түрлерін зерттеп, оның мән-мағынасын ашып, өмірдегі орнын көрсеткен «Туыстық атаулар сыры» атты еңбегі біздің тәрбиелік жүйеміздің теориялық және тәжірибелік негізі болғанын атап кетуді жөн көріп отырмыз. Жазушы бұл еңбегінде ұлтымызға ғана тән туыстық байланыстың, қарым-қатынас пен салт-дәстүрлердің жөн жосығы, оның әр адам өміріндегі орны мен қызметін баяндаған.

Ұлы дала, қуаң табиғат, көшпелі өмір салты мандайға жазылған соң, сол жазымышқа көндірудің бірден-бір кепілі – адамдар бірін-бірі жатсынбай, біріне-бірі арқа сүйеп қана өмір сүруі қажет. Сондықтан да әрбір көшпелі қазақ туыстық-қандастық жүйені тарата білуді өмір сүрудің нормасы, моральдық-этикалық критерийі деп білген. Мұндай дәстүрдің бұлжымай сақталуына жеті аталық үрдіс ұйтқы болып отырған. Бұл орайда, жеті аталық үрдіске ұлттың этнобиологиялық және этномәдени тұтастығын қамтамасыз ететін ғажайып тетік (механизм) ретінде ден қоюға тура келеді.

1. Жарықбаев Қ. *Этнопсихология – ұлт тәрбиесінің өзегі.* – Алматы: Білім, 2005.
2. Кенжеахметұлы С. *Қазақтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары.* – Алматы: Ана тілі, (82) 1994.
3. Кенжеахметұлы С. *Туыстық атаулар сыры.* – Алматы: Ана тілі, (46) 2003.
4. Ниязбеков М. *Біз қалай туысамыз?* – Алматы: Өнер, (45) 1992.

Резюме

В данной статье рассматривается проблемы воспитания школьников начальных классов через историю родословной и традиции казахского национального дастархана

Summary

This paper discusses problems of primary school students' education through the history of genealogy and traditions of Kazakh national dastarkhan.

О ПРОБЛЕМНОМ ОБУЧЕНИИ КАК ПУТИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ

З.Р. Бекова, А.Б. Акпаева

В настоящее время существует острая социальная потребность в творчестве и творческих индивидах. Развитие у школьников творческого мышления одна из важнейших задач в сегодняшней школе.

Психологи и педагоги, работающие над исследованием специального, целенаправленного развития креативности, выделяют следующие основные условия, влияющие на формирование творческого мышления: индивидуализация образования, исследовательское обучение, проблематизация.

Математика начинается вовсе не со счета, что кажется очевидным, а с загадки, проблемы. Чтобы у младшего школьника развивалось творческое мышление, необходимо, чтобы он почувствовал удивление и любопытство, повторил путь человечества в познании, удовлетворил возникшие потребности в записях. Только через преодоление трудностей, решение проблем, ребенок может войти в мир творчества.

Для развития у ребенка творческого мышления необходимы различные подходы, способствующие созданию условий для реализации у учащихся своих задатков.

Многие учителя-практики в своей деятельности сталкивались с трудностями, обусловленными низкой мотивацией учащихся на предмет получения новых знаний, активности в учебной деятельности. Разрешением этого вопроса является использование активных форм и методов обучения. Одним из эффективных средств, способствующих познавательной мотивации, является создание проблемных ситуаций в учебном процессе.

Под проблемными ситуациями в обучении мы понимаем спланированное, специально задуманное средство, направленное на пробуждение интереса у учащихся к обсуждаемой теме.

Основная цель создания проблемных ситуаций заключается в осознании и разрешении этих ситуаций в ходе совместной деятельности обучающихся и учителя, при оптимальной самостоятельности учеников и под общим направляющим руководством учителя, а так же в овладении учащимися в процессе такой деятельности знаниями и общими принципами решения проблемных задач.

Ситуации могут различаться степенью самой проблемности. Высшая степень проблемности присуща такой учебной ситуации, в которой человек:

1) сам формулирует проблему (задачу); 2) сам находит ее решение; 3) решает и 4) самоконтролирует правильность этого решения.

Проблемные ситуации основаны на активной познавательной деятельности учащихся, состоящей в поиске и решении сложных вопросов, требующих актуализации знаний, анализа, умение видеть за отдельными фактами закономерность и др.

В качестве проблемной ситуации на уроке могут быть:

- проблемные задачи с недостающими, избыточными, противоречивыми данными, с заведомо допущенными ошибками;
- поиск истины (способа, приема, правила решения);
- различные точки зрения на один и тот же вопрос;
- противоречия практической деятельности.

Напомним пути, которыми учитель может привести учеников к проблемной ситуации:

- побуждающий диалог — это «экскаватор», который выкапывает проблему, вопрос, трудность, т.е. помогает формулировать учебную задачу
- подводящий диалог: логически выстроенная цепочка заданий и вопросов — «локомотив», движущийся к новому знанию, способу действия;
- применение мотивирующих приёмов: «яркое пятно» — сообщение интригующего материала (исторических фактов, легенд и т.п.), демонстрация непонятных явлений (эксперимент, наглядность), «актуализация» — обнаружение смысла, значимости проблемы для учащихся.

Приёмы создания проблемной ситуации приведены в таблице 1.

Таблица 1
Приемы создания проблемных ситуаций

Тип	Тип противоречия	Приёмы создания проблемной ситуации
-----	------------------	-------------------------------------

проблемной ситуации		
С удивлением	Между двумя (или более) фактами	Одновременно предъявить противоречивые факты, теории Столкнуть разные мнения учеников вопросом или практическим действием Между житейским представлением учеников и научным фактом а) обнажить житейское представление учеников вопросом или практическим заданием с «ловушкой»; б) предъявить научный факт сообщением, экспериментом, презентацией
С затруднением	Между необходимостью и невозможностью выполнить задание учителя	Дать практическое задание, не выполнимое вообще Дать практическое задание, не сходное с предыдущим а) дать невыполнимое практическое задание, сходное с предыдущим; б) доказать, что задание учениками не выполнено

Основными условиями использования проблемных ситуаций являются:

Со стороны учащихся:

- новая тема («открытие» новых знаний);
- умение учащихся использовать ранее усвоенные знания и переносить их в новую ситуацию;
- умение определить область «незнания» в новой задаче;
- активная поисковая деятельность.

Со стороны учителя:

- умение планировать, создавать на уроке проблемные ситуации и управлять этим процессом;
- формулировать возникшую проблемную ситуацию путем указания ученикам на причины невыполнения поставленного практического учебного задания или невозможности объяснить им те или иные продемонстрированные факты.

В таких условиях у детей развиваются такие важные качества мышления, как глубина, критичность, гибкость, которые являются сторонами его самостоятельности. Только развитие самостоятельного мышления, творческого, поискового, исследовательского есть основная задача начального обучения.

В таких условиях у детей развиваются такие важные качества мышления, как глубина, критичность, гибкость, которые являются сторонами его самостоятельности. Только развитие самостоятельного мышления, творческого, поискового, исследовательского есть основная задача начального обучения.

Формирование творческого мышления предполагает решение детьми негативных, нестандартных задач, имеющих несколько способов решения. Для того чтобы решение таких задач способствовало действительному развитию творческого мышления, оно должно быть организовано особым образом. В частности, необходимо провести разбор наиболее распространенных ошибок, которые встретились при решении, обсуждении разных способов решения, их обоснование и критику.

Условия, необходимые для организации систематической работы по формированию и развитию творческого мышления, очень трудно обеспечить на уроке в начальной школе, насыщенной учебным материалом. Этому послужит организация регулярных занятий по математике, дети решают нестандартные задачи, предлагаемые в определенном порядке, от простых к сложному, а не случайным образом, когда детям предлагают решать задачи учебного содержания или различного рода головоломки.

Таким образом, плодотворным путем развития творческого мышления в детстве становится максимально полное раскрытие потенциальных возможностей, природных задатков, и учитель должен создать такую полноценно развивающуюся деятельность для учащихся, чтобы потенциал не остался не востребованным и сделать время пребывания в школе более интересным и содержательным.

Түйін

Мақалада сабақтағы мәселенің ахуалдарының жасауының әртүрлі қабылдауларын қаралады. Шығармашылық ойлауды дамытуға олардың ықпалымен анықталады.

Summary

In article various receptions of creation of problem situations at a lesson are considered. Their influence on development of creative thinking is defined.

ВОСПИТАНИЕ ДВИГАТЕЛЬНО-КООРДИНАЦИОННЫХ СПОСОБНОСТЕЙ НА ЗАНЯТИЯХ ПО РИТМИЧЕСКОЙ ГИМНАСТИКЕ

М.М. Иралина – старший преподаватель кафедры
оздоровительной физической культуры КазНПУ им. Абая

В современных условиях значительно увеличился объем деятельности, осуществляемой в вероятностных и неожиданно возникающих ситуациях, которая требует проявления находчивости, быстроты реакции, способности к концентрации и переключения внимания, пространственной, временной, динамической точности движений и их биомеханической рациональности. [1,2]

Все эти качества или способности связывают с понятием ловкость – способностью человека быстро, оперативно, целесообразно осваивать новые двигательные действия, успешно решать двигательные задачи в изменяющихся условиях. Ловкость – это сложное комплексное двигательное качество. Основы ловкости составляют координационные способности.

Под двигательно-координационными способностями понимаются способности быстро, точно, целесообразно, экономно и находчиво решать двигательные задачи. [3,4]

При осуществлении гимнастических, метательных движений, спортивно-игровых двигательных действий исполнители отличаются различными координационными возможностями как в количественном, так и в качественном отношении. Поэтому в самом общем виде под координационными способностями мы понимаем возможности человека, определяющие его готовность к оптимальному управлению и регулированию двигательного действия. Разделяют виды координационных способностей: специальные, специфические и общие.

Специальные координационные способности – во всевозможных циклических (ходьба, бег, ползание, лазание, коньки, велосипед и. др.) и циклических действиях (прыжки), гимнастические и акробатические упражнения, в метательных действиях с установкой на дальность и силу метания (толкание ядра, метания диска), в атакующих и защитных двигательных действиях единоборств (борьба, бокс), в нападающих и защитных технических и технико-тактических действиях многих подвижных и спортивных игр (баскетбол, волейбол, футбол и. др.) [2]

К специфическим координационным способностям относятся способности к точности воспроизведения, дифференцирования, отмеривания и оценки пространственных, временных и силовых параметров действий; к равновесию, ритму, быстрой перестройке двигательной деятельности, а также к произвольному расслаблению мышц, вестибулярной устойчивости.

Результат развития ряда конкретных специальных и специфических координационных способностей, составляет понятие «общие координационные способности».

Проявление координационных способностей зависит от целого ряда факторов, а именно: способности человека к точному анализу движений; деятельности анализаторов и особенно двигательного; сложности двигательного задания; уровня развития других физических способностей (скоростные способности, динамическая сила, гибкость и т.д.); смелости и решительности; возраста; общей подготовленности занимающихся (т.е. запаса разнообразных, преимущественно вариативных двигательных умений и навыков) и др.

Одним из главных методических положений в воспитании координационных способностей является проблема наилучшего сочетания координационных упражнений с упражнениями по развитию физических способностей (спортивных, силовых, скоростно-силовых, выносливости, гибкости).

В начале 2011-2012 учебного года на кафедре ОФК на учебных занятиях по физической культуре внедрено проведение ритмической гимнастики (аэробики). Использование упражнений ритмической гимнастики придает новую эмоциональную окраску учебному занятию, способствует его оживлению, повышает интерес к занятиям и улучшению координационных способностей студентов. При занятиях ритмической гимнастикой повысилась моторная плотность учебных занятий и количество занимающихся. Учебные группы объединены в потоки по 400-500 человек. Занятия проводятся на открытом воздухе, на футбольном поле с искусственным покрытием.

Ритмическая гимнастика отлично развивает координацию движений и гибкость, умение управлять своим телом, расслаблять мускулатуру, является прекрасным средством укрепления суставов, способствует исправлению осанки и укреплению сердечнососудистой и дыхательной систем.

Занятия ритмической гимнастикой (аэробикой) являются наилучшими возможностями для одновременного развития координационных способностей и физических качеств, а также воспитывают музыкальную ритмику.

При воспитании координационных способностей используются подходы:

1. Обучение новым разнообразным движениям с постепенным увеличением их координационной сложности. Это подход широко используется в базовом физическом воспитании, а также на первых этапах спортивного совершенствования. Осваивая новые упражнения, занимающиеся не только пополняют свой двигательный опыт, но и развивают способность образовывать новые формы координации движений. Обладая большим двигательным опытом (запасом двигательных навыков), студенты легче и быстрее справляются с неожиданно возникшей двигательной задачей.

Прекращение обучения новым разнообразным движениям неизбежно снизит способность к их освоению и тем самым затормозит развитие координационных способностей.

2. Воспитание способности перестраивать двигательную деятельность в условиях внезапно меняющейся обстановки. Это методический подход также находит большое применение в базовом физическом воспитании.

3. Повышение пространственной, временной и силовой точности движений на основе улучшения двигательных ощущений и восприятий. Данный методический прием широко используется в ряде видов спорта и профессионально-прикладной физической подготовке.

4. Преодоление нерациональной мышечной напряженности. Дело в том, что излишняя напряженность мышц (неполное расслабление в нужные моменты выполнения упражнений) вызывает определенную дискоординацию движений, что приводит к снижению проявления силы и быстроты, искажению техники и преждевременному утомлению.

Для определения уровня развития координационных способностей используют различные показатели, наиболее важными из которых являются:

- время, затрачиваемое на освоение нового движения или какой-то комбинации. Чем оно короче, тем выше координационные способности;
- время, необходимое для «перестройки» своей двигательной деятельности в соответствии с изменившейся ситуацией. В этих условиях умение выбрать наиболее оптимальным план успешного решения двигательной задачи считается хорошим показателем координационных возможностей;
- координационная сложность выполняемых двигательных заданий (действий) или их комплексы (комбинации). В качестве заданий-тестов рекомендуется применять упражнения с асимметричным согласованием движений руками, ногами, головой, туловищем, как наиболее сложные и реже встречающиеся в двигательном опыте человека;
- точность выполнения двигательных действий по основным характеристикам техники (динамическим, временным, пространственным);
- сохранение устойчивости при нарушении равновесия;
- стабильность выполнения сложного в координационном отношении двигательного задания (по конечному результату и стабильности отдельных характеристик движения).

Также для определения уровня координационных способностей у студентов применяются некоторые контрольные упражнения:

- 1) бег «змейкой»;
- 2) челночный бег (3х10 м) в и.п. лицом вперед;
- 3) челночный бег (4х9 м) с последовательной переноской двух кубиков за линию старта;
- 4) метание теннисного мяча на точность в цель с различного расстояния и из различных исходных положений;
- 5) ведение мяча рукой в беге с изменением направления движения и. др.

1. *Физическая культура студента: учебник: под ред. Ильинича В.И. – М.: Гардарики, 2007. – 448 с.: ил.*

2. *Лях В.И. Координационные способности школьников. – Минск: Полымя, 1989. – 159 с.: ил.*

3. *Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. Теория и методика физического воспитания и спорта: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – 5-ое изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 480 с.*

4. *Григорович Е.С. [и др.]. Физическая культура: учеб. пособие: под ред. Григоровича Е.С., Переверзева В.А. – 2-е изд., дораб. и доп. – Минск: Выш. шк., 2009. – 245 с.: ил.*

Түйін

Бұл бапқа мінездеме, әдістер, есеп, қозғағыш – басқарушы қабілеттіліктері және олардың тәрбиесін негіз қарап шыққан.

Summary

This article discusses the characteristics, methods, problems of coordination and motor abilities and the basis of their education.

ОҚУШЫЛАРҒА ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ МАҢЫЗЫ

С.Б. Қажығалиева - Алматы үздіксіз білім беру университеті

Бастауыш мектептің білім беру жүйесінде баланы адамгершілік тұрғысынан тәрбиелеуді көздеп, оның рухани дүниесінің қалыптасуы мен ақыл-ой дамуының тиімді құралы болып табылатын эстетикалық тәрбие маңызды орын алады.

Эстетикалық тәрбие – тұлғаның көркемдік санасын, сезімін соған сай іс-әрекетін қалыптастыру және дамыту. Эстетикалық тәрбиенің міндеттері: тұлғаның өнер мен қоршаған болмыс нысандарын қабылдау, бағалау дайындығын дамыту: көркемөнер және жалпы іс-әрекет саласындағы шығармашылық қабілетін дамыту [1].

Эстетикалық тәрбиенің психологиялық ерекшеліктерін Л.С. Выготский, В.С. Мухина, Э.В. Леонтьев, Л.А. Венгер т.б. ғалымдар қарастырған. Олар эстетикалық тәрбие құрылымының көркемдік-эстетикалық қабылдау, эстетикалық сезім, эстетикалық қызығушылық пен қажеттілік, эстетикалық талғам, эстетикалық мұрат (идеал) пен көзқарас т.б. элементтерін бөліп көрсетті. Эстетикалық тұрғыдан дамыған адам басқаларға қарағанда көбірек көреді, нәзік сезінеді, өзі өмір сүріп отырған дүниені терең түсінеді.

Қызығушылық, қажеттілік, эстетикалық сезімдердің бір арнаға тоғысуы бастауыш сынып оқушысының жеке тұлғалық мотивациялық-қажеттілік ортасын құрайды.

Жеке тұлғаның бағыттылығы деп нақты жағдаяттар мен өзгермелі жағдайларға тәуелсіз оқушының өмірге, қоғамға, өзіне деген қарым-қатынасын анықтайтын тұрақты, басым мотивтер жиынтығын айтады.

Оқушылардың эстетикалық қажеттіліктері көркем-эстетикалық құндылықтармен қарым-қатынасқа деген қажеттіліктен, рухани-эстетикалық күйде әсерленушіліктен көрінеді. Өнермен араласудан алған рахаттану сезімі онымен қайта қауышуға деген қуанышты, өнерге деген ұмтылысты қалыптастырады [2].

Оқушылардың эстетикалық қызығушылығы белсенділікте, шығармашылықта, өнерді көп білуге деген ынтадан, бейнелеу әрекетін меңгеруге деген талпыныстан байқалады. Эстетикалық сезімдер оқиганы ой елегінен өткізуден пайда болып, қуанышты, шаттануды, жан ашуды, аяушылықты, т.б. эстетикалық күйзелістерді тудырады.

Бірқатар педагог-зерттеушілер эстетикалық тәрбиенің төмендегідей негізгі міндеттерін бөліп қарастырды [3].

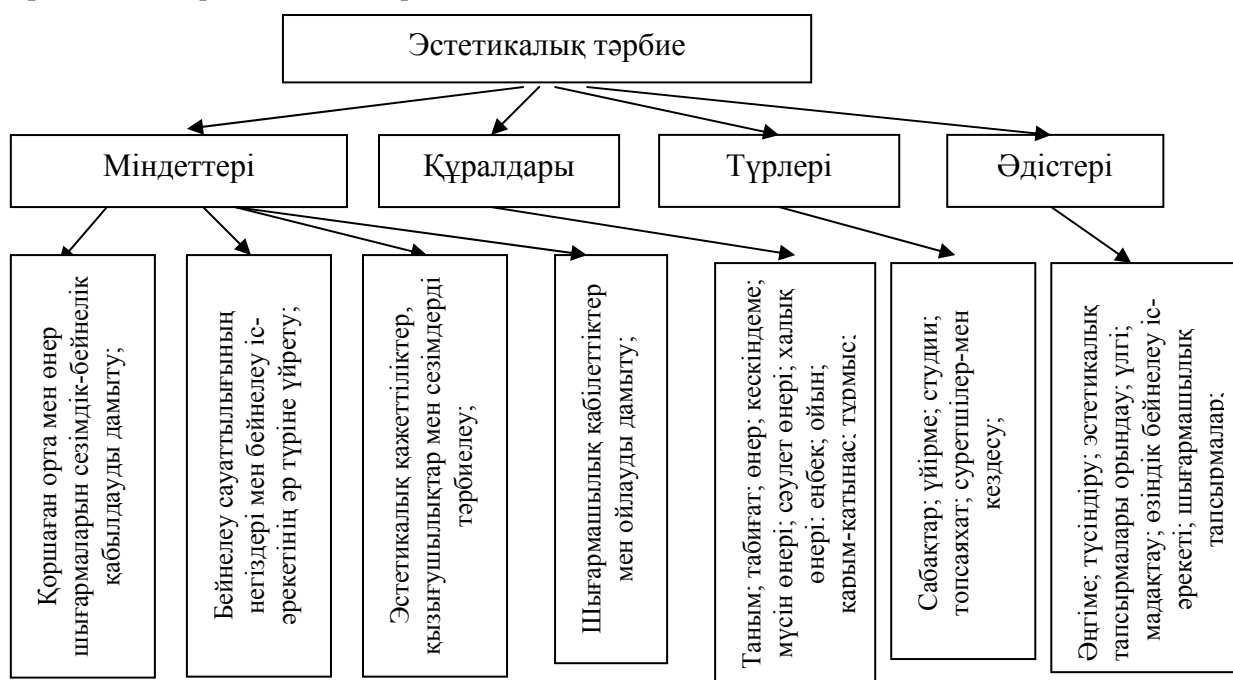
- баланың қоршаған дүние сұлулығынан рухани ізгілікті, мейірімділікті, рақымдылықты байқап, сол арқылы өз бойында әдемілікті қалыптастыруға үйрету (Сухомлинский В.А., Неменский Б.М.);

- эстетикалық білімдерді жинақтау, соның негізінде әлеуметтік-психологиялық сапаларды және эмоциялық әсерлену мен болмыстағы эстетикалық құбылыстарды бағалай білу қабілеттерін қалыптастыру (Киященко Н.И., Ключев А.С.);

- баланы өнердің әртүрлі қарапайым түрлерін көре білуге, түсінуге бағыттап, сол арқылы өзінің дербес шығармашылығын көрсетуге үйрету (Флерина Е.А., Ветлугина Н.А.).

Эстетикалық тәрбиеліктің осындай деңгейіне табиғатпен өзара тығыз әрекет, шығармашылық еңбек, отандық және шетел өнерімен танысу процесі негізінде оқыту мен тәрбиелеу арқылы жетуге болады.

Бастауыш сынып оқушыларына бейнелеу өнері құралдары арқылы эстетикалық тәрбие берудің мазмұндық негіздерін Т.Б. Байназарова былайша сипаттайды:

Бастауыш сынып оқушыларының қабылдауы мен түсінік ерекшеліктерін зерттеу мәселесіне Б.Г. Ананьев, О.Н. Галкина, М.А. Гузева, О.П. Сергеевич, Ф.Н. Шемякин, Н.Н. Сакулина т.б. ерекше назар аударған.

Сакулина Н.П. өзінің ұзақ жылдар бойы жүргізген бақылаулары нәтижесінде сурет салудың бұрыннан жинақталатын қабылдау мен оның негізінде қалыптасқан түсініктермен өзара тығыз байланысты екендігін нақтылады. Осы үрдістердің арасындағы байланыс заңдылығына сүйене отырып ол оқушылардың қабылдауын дұрыс ұйымдастыруға аса көңіл бөліп, бала түсінігінің ауқымы қабылдаудың ерекшелігіне байланысты екендігін дәлелдеді.

Айналадағы заттардың мәнерлі белгілері (маңғаз кейіптегі қаз, ашулы мысық, алып та мызғымайтын емен) арқылы бейнелі түрде көре отырып, тұтастай қабылдай, білу қабілеті (бақылай білу, әр заттың өзіне тән белгілерін, бөліктерін байқау, бақылау объектісінің формасын, түсін талдай білу) – қабілеттілік дамудың ең жоғарғы деңгейі.

Шынайы дүние құбылыстарын эстетикалық қабылдау, бейнелеуге қажетті сенсорлық қабылдау ғана емес, сонымен бірге қабылдаған құбылыстың эстетикалық бағалануы, оған сезімдік үн қату, зат-

тың әдемілігін көре білу, сезіну қабілеті. Дәл осы қасиет таң қалдырған, ерекше қуанышқа бөлеген нәрсені графикалық түрде жеткізудің негізін қалайды. Сурет құбылысты танып білудің графикалық бейнесі ғана емес, оның ерекше белгілерін көрсетіп, айқын сипаттамасын беретін көркемдік-әсерлік бейне болып табылады.

Бейнелеу өнеріндегі образ көрнекі түрде болып келетіндіктен бастауыш сынып оқушыларына эстетикалық тәрбие беруде бейнелеу өнері маңызды орын алады. Қоршаған орта заттары мен құбылыстары көрнекілік-сезімдік қабылау калпында арнайы бейнелеу материалдары, тәсілдері, құралдары, (сурет пен кескіндемедегі – композиция, түс, колорит, сызық т.б.) арқылы қабылданады.

Оқушыларға эстетикалық тәрбие беруде қоршаған ортаның әдемілігін шынайы және түсінікті бере алатын бала жанына жақын халық өнері де маңызды рөл атқарады. Халық өнерін қабылдау барысында байқампаздық, түсті, композицияны дұрыс ажырата білу қабілеттері дамиды. Оқушыларға эстетикалық тәрбие берудегі халық өнерінің педагогикалық құндылығы – халық шеберлерінің қолынан шыққан көркем бейнелердің қоршаған өмірдің әсемдігін түсінікті де шындықпен бейнелеуінде.

Өнер шығармаларымен жай таныстыру негізінде толыққанды эстетикалық тәрбие беру мүмкін емес. Оқушылардың эстетикалық мәдениетін тәрбиелеу үшін алдымен, бейнелеу сауаттылығының шынайы негіздері, заттың көлемі, жазықтық және кеңістік сапасын дәл бере алу мүмкіндігі, жарық-көлеңкені дұрыс түсіру, сызықтық және кеңістіктің теориялық негіздері туралы білімдері, сондай-ақ композициялық құрылым заңдылықтары, түстік және реңктік қабылдау тәсілдерінің заңдылықтары туралы түсініктер қалыптасуы тиіс.

Әдеміліктен алған әсерін, қуанышын дұрыс беру үшін бала бейнелеу құралдарын меңгеріп, өнер тілінде сөйлей білуі қажет. Сурет пен кескіндеменің практикалық сабақтары ғана бейнелеу тілін меңгеруге, өмірдегі әдемілікті тануға, шындыққа, өнер шығармаларына эмоциялық эстетикалық қатынастарды дамытуға мүмкіндік береді.

Бейнелеу әрекеті – көру арқылы сезіммен қабылданған нақты бейне түріндегі айналадағы заттардың кескіні. Іс-әрекеттің маңызды түрлерінің бірі бола тұра бейнелеу іс-әрекеті баланың психикалық дамуындағы белгілі бір нәтижелерді көрсетіп қана қоймай, жеке тұлғаның қабілеттерінің дамуын қамтамасыз етіп, оның қайта құрылуына алып келеді. Осы іс-әрекеттің барысында қабылдау, есте сақтау, елестету, ойлау, қиялдау үрдістерінің жеке-жеке қызметі ғана емес, баланың жеке тұлғасы тұтасымен қатынасады. Бастауыш сынып оқушысының эстетикалық тәрбие саласындағы жеке тұлғалық мотивациялық-қажеттілік аумағын эстетикалық қажеттілік, қызығушылық, сезіну және т.б. құрайды.

Оқушының эстетикалық қажеттілігі көркемдік-эстетикалық құндылықтармен қатынас барысында, рухани-эстетикалық толғаныстар жағдайында туындайды. Өнермен қауышқан сәттегі қуаныштар жаңа леп тудыра отырып, оқушының өнерге деген құштарлығын оятады.

Эстетикалық қызығушылық оқушының белсенділігінде, шығармашылығында, өнерді көбірек тануға, бейнелеу әрекетін жақсы игеруге талпыныстарда көрініс табады. Эстетикалық сезім қуаныш, шаттық, аяныш т.б. эстетикалық толғаныстарда туындайды.

Эстетикалық тәрбиедегі маңызды мәселелерінің бірі оқушылардың көркемдік-шығармашылық қабілеттіліктерін қалыптастыру болып табылады. Бұл мәселенің маңызы – баланың әдемілікті түсініп, оны бағалап, қолдана білуінде ғана емес, осындай әдемілікті өнерде, өмірде, еңбекте, мінез-құлық пен қарым-қатынастарды жасауға өзінің де белсенді қатысуында.

1. Сұлтанова Ф. Педагогика. – Алматы, 2007.
2. Сағындықұлы Е. Педагогика. – Алматы, 1999.
3. Гончаров И.Ф. Эстетическое воспитание школьников средствами искусства и деятельности. – М., 1986.

Резюме

В статье рассматриваются проблемы эстетического воспитания детей.

Summary

The paper considers the problem of aesthetic education of children.

ОБ ОРГАНИЗАЦИИ И СОДЕРЖАНИИ МЕТОДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ ГИМНАЗИИ №34 Г. АЛМАТЫ

И.В. Деева – директор гимназии №34 г. Алматы.

Ключевым в работе педагога является понятие «педагогическая культура». Это совокупность умений учителя проявлять образцы личностно-ориентированного отношения к ученикам, преподаваемым дисциплинам, детскому творчеству. Культурный учитель умеет создавать и постоянно обогащать культурно-информационную и предметно-развивающую образовательную среду; умеет реализовывать концептуальные основы и принципы образования в профессиональной деятельности, умеет работать с содержанием знаний, придавая им личностно-смысловую направленность; владеет разнообразными педагогическими технологиями, умеет им придавать личностно-развивающую направленность; проявляет заботу о развитии и поддержке индивидуальности каждого ребенка.

Дети ждут не только встречи с предметом математики, химии, физики и т.д., а более – встречи с личностью. Задача педагога в процессе методической работы – стать личностью, способной к продуктивному проживанию в поле мировой культуры, вести за собой и побуждать к творчеству и самосовершенствованию своих учеников.

Методическая работа в гимназии систематизирована вокруг нескольких ведущих идей:

- Педагогическая практика базируется на гносеологическом, аксиологическом, коммуникативном и культурном содержании сознания педагога;
- Знания в любом возрасте можно и нужно пополнять, способами деятельности овладевать, мышление развивать;
- Совершенствуя собственное сознание, мы совершенствуем образовательный процесс, за качество которого несем ответственность;
- Личностный рост – это рост творческий и нравственный;
- Только творческий педагог может заразить «вирусом» творчества учеников, помочь преодолевать трудности, неизбежно возникающие на пути человека;
- Нравственность личности регулируется совестью человека – единственным внутренним регулятором человеческого поведения;
- Потребность в творчестве – базовая потребность каждого ребенка;
- Творческие и образовательные способности детей можно и нужно развивать, в этом и заключается миссия педагога.

В основу методической работы в гимназии положены принципы:

- Научность. Открытость научно-обоснованным педагогическим инновациям, использование различных источников информации;
- Целостность. Проводимая работа не должна быть случайной, она должна входить в единую систему деятельности по достижению планируемого результата;
- Системность.
- Перспективность.
- Конкретность и актуальность.
- Коллективность.

Мы стремимся к воспитанию новой генерации педагогов, для которых школа – не просто место, где учат детей, а пространство разнообразных форм общения с детьми и коллегами, совместное проживание учебного дня.

Главная цель методической работы нами видится как непрерывное совершенствование квалификации учителей, их компетентности в области научных знаний, методики преподавания и профессиональных умений. Развитие интеллектуального, духовного и физического потенциала учащихся.

Педагогический коллектив гимназии работает над методической темой «Повышение профессиональной компетентности педагога как условие перехода к личностно-ориентированной направленности воспитания и обучения».

В связи с обозначенной темой нами определены следующие задачи методической службы гимназии:

- Обеспечение высокого методического уровня проведения всех видов занятий. Умение учителя развернуть содержание обучения вокруг ключевых компетенций, их включение в содержание, переход от обезличенных, отчужденных от учеников знаний к личностным смыслам, ценностному отношению к знаниям.
- Способствование развитию у педагогов гимназии потребности к самосовершенствованию, поиску оптимальных путей обучения, воспитания и развития учащихся, росту профессионального опыта, внутренней культуры; Выполнение этих задач позволяет работать гимназии в режиме развития.
- Профессиональное становление начинающих преподавателей;
- Формирование умений и навыков анализа образовательного процесса в целом и самоанализа своей учебно-воспитательной деятельности; Умение реализовывать концептуальные основы и принципы образования в профессиональной деятельности, способность заменять или пересматривать ценности, влияющие на отбор содержания образования.
- Выявление, обобщение и распространение опыта творчески работающих учителей;
- Формирование в педагогическом коллективе целенаправленной установки на личность ученика и ее позитивное развитие как основную цель педагогической деятельности. Пробудить интерес у ребенка стать лучше.

Формы и методы методической работы.

Стараемся в работе использовать разнообразные формы и методы: ПС, семинары, семинары-практикумы, ШМУ, ШППО, парад знаний, мастер-классы, обсуждение «срезов знаний», вопросов для тестирования, разнообразные выставки, отчеты по самообразованию.

Теоретические семинары (доклады, сообщения) очень важная форма организации методической работы с целью ознакомления учителей с новейшими достижениями науки и передового педагогического опыта. К выступлениям привлекаем высококвалифицированных педагогов. Такую форму работы планируем не чаще 2-3 раз в год, чтобы не было перегрузки учителей.

Проводимые семинары – практикумы требуют еще более серьезной подготовки, т.к. на них учителя знакомят с результатами собственной поисковой, исследовательской работы. Так МО начальных классов совместно с МО естественно-математического цикла провели в этом году семинар-практикум «Преемственность в работе учителей начального звена и учителей-предметников на уроках математики». Семинар-практикум стал эффективной формой приобщения педколлектива к творческой, поисковой, исследовательской деятельности.

«Круглый стол» - это беседа, в которой на равных участвуют до 10 учителей, и в ходе ее происходит обмен мнениями между всеми участниками. В составе группы могут быть учителя различных предметов и разного звена. Интересно прошел круглый стол на тему «Развитие логического, критического и творческого мышления учащихся»

Урок-панорама. Данная форма не требует предварительной подготовки, а опирается на потенциальные возможности учителя, его компетентность, эрудицию. Урок-панораму следует проводить на занятиях одного МО. Механизм проведения таков:

1. Участники работают в группах (2-3 человека) или индивидуально;
2. Учителя сами определяют тему урока-панорамы или выбирают ее из предложенного списка;
3. Участники получают из школьной библиотеки учебники и учебные программы;
4. Каждая группа составляет план урока, четко планируя все его этапы и использование современных методов. Форм, приемов, видов работ на каждом этапе;
5. Игроки защищают свои варианты разработок уроков;
6. Участники оценивают урок-панораму с точки зрения реализации триединой дидактической цели и рационального, эффективного использования методов, форм, приемов, видов спланированных работ с учащимися;
7. В роли арбитра выступает куратор-ученый, либо председатель МО.

Планирование методической работы включает в себя мероприятия по:

- Реализации методической темы;
- Функционированию МС, МО, ТГУ, ШМУ, ШППО;

- Диагностике учителей;
- Повышению квалификации учителей;
- Информирование о методических новинках;
- Инновационная работа;
- Изучение, обобщение и распространение передового педагогического опыта;
- Работа НОУ;
- Создание методических рекомендаций для учителей;
- Апробация программ;
- Презентация методических находок;
- Мониторинг, контроль и анализ методической работы.

Деятельность методического совета построена в соответствии с Положением о методическом совете. Методический совет это коллегиальный орган, куда входят представители администрации, педагоги.

Система заседаний методического совета

- Развитие гимназии на 2010-2011 учебный год.

Цель и задачи: формирование творчески работающего педагогического коллектива, развитие профессионального роста педагогов.

- Об итогах проведения контрольных нулевых срезов

Цель и задачи: выявление состояния знаний учащихся по всем предметам с 5 по 11 класс; Определение СОУ;

Определение степени адаптации учащихся 1, 5, 10-х классов.

- Мониторинг эффективности педагогической системы, обеспечивающей социокультурную самореализацию школьников.

Цели и задачи: качество знаний базового и углубленного компонентов обучения;

Работа с учащимися, имеющими повышенную мотивацию к учебно-познавательной деятельности;

Состояние преподавания казахского языка; Анализ внедрения полилингвального обучения.

- О результатах работы творческих групп

Цели и задачи: эффективность вклада каждой творческой группы в совокупный результат исследовательской, опытно-экспериментальной работы гимназии;

Основные направления экспериментальной работы;

Ознакомление педагогического коллектива с проблемами, над которыми работали ТГ, их достижениями и неудачами.

- Подведение итогов работы за год. Обсуждение проекта плана работы на следующий учебный год.

Цели и задачи: определение СОУ учащихся 2-4, 5-11 классов;

Степень готовности выпускников к продолжению образования;

Состояние работы по повышению квалификации учителей;

Итоги организации исследовательской деятельности учащихся.

По результатам проведенной работы нами **выделены критерии оценки результатов методической работы в гимназии**. К таковым мы отнесли:

- Рост удовлетворенности педагогов собственной деятельностью.
- Положительный психолого-педагогический климат.
- Высокая заинтересованность педагогов в творчестве и инновациях.
- Овладение современными методами обучения и воспитания.
- Хорошо организованный процесс обучения и воспитания.
- Положительная динамика качества образования.
- Высокий уровень профессиональной самостоятельности педагогов.
- Своевременное распространение передового педагогического опыта.
- Постоянное внимание администрации к деятельности педагогов, наличие системы стимулирования педагогической деятельности.

- Качественно организованная система повышения квалификации педагогов.

Отметим также **критерии успешности образовательного процесса в гимназии**

- высокий уровень удовлетворенности обучающихся собственной учебной деятельностью;
- высокая оценка, которую учащиеся ставят своей школе в связи с её привлекательностью;
- высокий профессиональный авторитет педагогов;
- общая тональность отношений педагогов и обучающихся в школе;
- уважительное отношение к школе со стороны родителей;
- готовность обучающихся, выпускников школы, родителей помогать школе;
- творческий настрой педагогов и обучающихся;
- желание педагогов достичь совершенства, которое позволило бы им стать любимыми педагогами в школе;
- высокий уровень внимания, включенности, интереса к учебе со стороны обучающихся;
- возможность для каждого обучающегося найти себе интересного учителя, интересные предметы, дело по душе, внимательное отношение к его проблемам;
- умение использовать достоинства индивидуального, дифференцированного обучения;
- естественная связь между урочной и внеурочной, классной и внеклассной предметной деятельностью;
- устойчивое умение педагогов применять различные современные методики преподавания.

Таким образом, сегодня в гимназии проводится работа по внедрению программы повышения квалификации и наращивания кадрового потенциала. Созданы межпредметные и предметные научно-методические объединения, творческие группы, лаборатории педагогической инноватики. Все это позволяет говорить с уверенностью, что педагогический коллектив успешно решает вопросы повышения качества образования в условиях создания модели современной конкурентноспособной гимназии.

Түйін

Гимназияның әдістемелік жұмысын ұйымдастыру және мазмұны. Әдістемелік қызметінің үлгісі. Әдістемелік кеңес- орталығының жұмысын басқару. Әдістемелік кабинетінің негізгі бағаттарының жұмыстары.

Summary

The organization and content of the methodical work of the Gymnasium. The model of the methodical service. The methodical council is the centre of the integral system of the methodical work management. The main directions of the methodical study activity.

РАЗВИВАЮЩЕЕ ОБУЧЕНИЕ КАК ЦЕЛОСТНАЯ СИСТЕМА

Т.Б. Кенжебаева – докторант КазНПУ им. Абая.

Школа по своей функции нацелена на будущее развитие общества, она должна обеспечивать это будущее развитие.

Школу спасет педагогика природосообразная, т.е. действительно научная и потому дееспособная, которой под силу любые задачи сегодняшней сложности. Научно-техническая революция в 20 веке резко усложнила характер труда, он стал преимущественно интеллектуальным, что требовало внесения корректив в систему массового образования. Над начальной школой были надстроены среднее и старшие звенья, с принципиально иным, научным содержанием знаний. Однако большинство учащихся не владеет необходимыми способностями для их усвоения. Это и породило неразрешимое противоречие между массовостью среднего образования и интеллектуальным потенциалом учащихся.

Что и явилось основанием для поиска новых форм и методов обучения и воспитания. Ответом на данную проблему стало развивающее обучение.

Развивающее обучение - это целостная педагогическая система, альтернативная традиционной системе школьного обучения. Концепция развивающего обучения школьников была разработана в 60-80 г.г. под общим руководством Эльконина Д.Б. и Давыдова В.В.

В последние годы внимание учителей все чаще привлекают идеи развивающего обучения, с которыми они связывают возможность принципиальных изменений в школе.

Теоретически система развивающего обучения оказывает существенное воздействие на развитие эмоциональной сферы учащихся. Уже сам учебный интерес, возникающий в результате рефлексивной оценки проблемной ситуации представляет собой сложное эмоциональное переживание неудовлетворенности собой, своей некомпетентностью, спроецированное на объект действия. Именно это переживание вызывающее состояние внутренней напряженности побуждает ученика искать ключ к пониманию проблемной ситуации, не позволяя удовлетвориться подсказанным извне или случайно найденным способом выхода из нее.

В психолого-педагогической литературе часто дискутируются вопросы, что является главным – содержание, методы обучения или личность учителя. Существуют самые различные точки зрения. Так, ряд исследователей считают, что все определяется личностью учителя. Обеспечить полноценное обучение и воспитание может только учитель, все остальное – производное и не столь значимое. Действительно, личность учителя – достаточно существенное обстоятельство. Но есть и другая точка зрения, согласно которой решающую роль играют методы обучения. В связи с этим профессия учителя является массовой и, следовательно, все учителя могут достичь уровня творческой личности. В таком контексте вопросы, связанные с технологией, методами обучения играют первостепенную роль, проблема содержания и личности отступает на второй план.

Наконец, есть позиция, которая исходит из того, что решающую роль в процессе обучения играет его содержание. Методы обучения – производное от содержания, и реализация учителем себя как личности, проявление своих личностных свойств тоже в значительной степени ограничены содержанием. В качестве примера можно привести принципиальную и довольно острую полемику между Элькониним и Давыдовым с одной стороны и психологом Занковым – с другой. Занков, разрабатывая свою систему начального обучения, настаивал на том, что решающее значение имеют методы обучения и сосредотачивал все свое внимание на разработке методических принципов. Эльконин и Давыдов, положительно оценивая позицию Занкова, тем не менее, утверждают, что цели и методы, являясь средством интенсификации или торможения развития, не в состоянии изменить его принципиальных возможностей. Для получения качественно новых результатов развития нужно менять само содержание обучения [1].

Итак, когда речь идет о развивающем обучении или о развивающем эффекте обучения, авторами обычно рассматривается тот или иной его параметр. Однако реализация развивающего обучения невозможна частично, отдельными элементами. Вырванные из системы частные приемы будут давать частичный результат, который не характеризует возможности системы в целом.

В связи с этим необходимо подчеркнуть, что развивающее обучение-целостная система, где все три эти параметра: содержательный, методический и личностный взаимосвязаны и взаимообусловлены и неотделимы друг от друга.

Характеризуя возможности развивающего обучения как целостной системы, надо отметить, что развивающее обучение отличается от функционального обучения, прежде всего своим содержанием. Это сложный параметр, определяющий все остальные.

Содержание развивающего обучения, в отличие от функционального, направлено на освоение не частных способов действия, умений и навыков, а принципов действия. Принципы действия по сути дела составляют содержание теоретического знания.

В связи с этим возникает необходимость четкого разграничения понятий от той формы знаний, которая преобладает в нашей традиционной школе. В традиционно-школьном представлении понятие — это абстрактное знание, облегченное в словесную форму, безотносительно к его содержанию.

Научное понятие отражает не внешние опознавательные признаки предмета, а его внутреннюю сущность.

Таким образом, общие представления, которые получают дети в традиционной школе, и научные понятия имеют разное происхождение. Общие представления опираются на эмпирический опыт, подчиняя его формально-логическим рассудочным правилам. Каждое освоенное ребенком умение, как в бусах, нанизывается одно на другое и при первом же столкновении с учебной задачей рассыпается.

Действия ребенка, включенного в систему развивающего обучения, совершенно иные.

Научные знания упираются в ограниченность эмпирических представлений. Работая в этой системе, у ребенка появляется необходимость и возможность не просто заучивать определенный материал, а исследовать проблему, что развивает мышление, понимание. В результате ребенок обучается не просто письму, чтению или счету, а умению думать так, как думают ученые-исследователи.

Развивающее обучение возможно только в том случае, если в его содержание положена система научно-теоретических понятий. Но в начальной стадии обучения система теоретических понятий не может быть произвольной. Нельзя взять любую систему и начать обучать школьников. Выбор этой системы определяется логикой формирования учебной деятельности. Учебная деятельность формируется в результате преобразования практических действий в учебно-практические. Поэтому начальный этап учебной деятельности усвоение не просто системы научных понятий, а понятий, содержащих в себе основания для определенных практических умений. По мере того, как учебная деятельность формируется, содержание должно меняться.

В традиционном обучении система понятий задается для усвоения через формулировку этих понятий, их определения. Поэтому существует жесткий перечень, что должен знать ученик. В развивающем обучении научные понятия существуют в легком варианте-способе действий.

Ребенком должен быть освоен этот способ, его основание, умение построить данное действие, обосновать, доказать его. Поэтому в развивающем обучении нежелательно и, по-видимому, невозможно задавать готовые определения. Формулировка понятия - это тот результат, к которому нужно прийти в конечном итоге, в результате анализа.

Изменение в содержании приводят и к существенному изменению в методах обучения.

Основа традиционного метода обучения – демонстрация способа, объяснение, тренировка, оценка. Это – иллюстративно-объяснительный метод. В развивающем обучении, предметом которого является не способ действия, а принцип, этот метод не пригоден по той причине, что принцип, в отличие от способа, нельзя продемонстрировать. Выяснение принципа возможно только в результате самостоятельного анализа действия, ситуации, условий и обобщения тех объективных связей, на которые опирается данный способ.

При обучении принципу учитель должен выбрать такую задачу, в которой нужный принцип проявлялся бы в простой форме, и учащиеся могли вычленивать и зафиксировать его. Принцип выявляется только в результате собственной деятельности детей. Никаким другим способом его нельзя обнаружить, тем более – усвоить. Поэтому метод развивающего обучения заключается не в показе, не в объяснении, а в организации собственных действий учащихся.

Методика регламентирует деятельность учителя. В конечном счете, вся традиционная методика представляет собой более-менее систематизированное описание того, что должен делать учитель, а что при этом делают ученики-в задачу этой методики не входит. В развивающем обучении центральной фигурой, от которой зависит успех, является не учитель, а ученик. И функция учителя заключается не в передаче знаний, а в организации учебной деятельности детей.

Д.Б. Эльконин, в начале 60-х годов анализируя учебную деятельность школьников, усматривал ее своеобразие и сущность не в условиях тех или иных знаний и умений, а в самоизменении ребенком самого себя как субъекта. [2]

Всякая деятельность – это есть решение задач. Поэтому основным средством, которым располагает учитель, является постановка задач и организация их решения. Это, составляет основную специфическую сложность методического аппарата развивающего обучения. Умение поставить задачу, организовать ее решение - чрезвычайно сложная вещь, требующая большой серьезной работы от учителя.

Всякая задача – это какая-то цель, которая должна быть достигнута. Чтобы ее поставить, учитель не может исходить исключительно из темы, он должен найти такой поворот в уже освоенном материале, который требует нового знания. Тогда оно выступает в качестве цели. Это возможно лишь в том случае, если учитель глубоко и точно ориентируется в материале, его внутреннем строении.

Поставленная цель должна быть достигнута ребенком, только тогда она для него приобретает смысл, но достигнута в процессе решения задачи. Значит, надо организовывать действия детей: разбить эту задачу на ряд частных простых задач, каждая из которых приводит ребенка к постепенному

решению основной. В этом заключается основной метод развивающего обучения (постановка учебных задач и организация их решения).

В связи с этим необходим совершенно иной характер взаимоотношений и учителя с детьми, и детей между собой. В традиционном обучении, которое опирается на показ и объяснение, как бы ни строил учитель свои отношения с детьми, в их основе всегда - некоторая авторитарность. Это – отношения руководства: я тебя учу, контролирую и т.д.

Педагогический процесс в условиях развивающего обучения всегда носит характер парного диалога – учителя с учеником. Именно в этой совместной деятельности (причем, не только учителя и ученика, но и учащихся между собой) рождается сопоставление точек зрения, вырабатывается общая позиция. Вместо индивидуальной деятельности, которая из-за необходимости существует в традиционном обучении, здесь деятельность может быть только коллективной, совместно распределенной. Учитель в нее включается как участник идеи. При этом совершенно исключаются все авторитарные формы, прежде всего – формы оценки.

Разрушение авторитарности учителя – один из важнейших ранних этапов развивающего обучения. Это надо сделать сознательно, т.е. приучать детей к мысли, что учитель может ошибаться. Конечно, учитель делает ошибки преднамеренно, но сопровождает их серьезным обоснованием. Это – не игра в ошибки, а кропотливая аналитическая работа.

Точно также нужно снимать авторитарность аналога учителя-учебника. Учебник, как и учитель, может ошибаться. Доверять нужно не слову учителя, автору учебника, а опыту, анализу, факту.

Таким образом, стиль отношений здесь совершенно иной. Диалог предполагает равноправие партнеров, участвующих в нем. Разумеется, дети есть дети, и их нужно как-то дисциплинировать; не все предложения, особенно маленьких детей, подвергать обсуждению, дискуссии, т.к. у них богатая фантазия, ассоциативное мышление. Надо вводить детей в русло решения задачи. Лишь по мере освоения учебной деятельности каждый ребенок становится ее индивидуальным субъектом. Но он впитывает в себя, ее изначально коллективный, всеобщий характер. Так постепенно диалог приобретает формы развернутого учебного общения, общения между субъектами коллективной учебной деятельности.

Можно выделить ряд характеристик сформированной учебной деятельности: открытость к критике, самооценке, самоконтролю, равноправие всех ее участников, умение строить свою работу в достаточно жесткой системе. Последнее, прежде всего, относится к учителю. Ведь система понятий, на которую опирается развивающее обучение, не может произвольно варьироваться, нарушаться. В ней своя предметная роль, свои закономерности.

Все это требует от учителя строгих ограничений. Дело в том, что задача, которую учитель решает с детьми, на каждом уроке новая. И учителю нужно каждый раз находить единственно пригодный способ решения. Поэтому в системе развивающего обучения в принципе невозможно говорить о повторении одного урока. В каждом классе каждый год все будет заново. Сегодня, к примеру, спросили одного ребенка, завтра - другого, и он вдруг «повернул» решение совершенно в другую сторону. Как выйти из этой ситуации, направить его и весь класс в нужное русло? Это - задача и творческая, и четко детерминированная одновременно. От учителя требуется немедленная реакция, но основанная не на интуиции, а на анализе ситуации, глубочайшем понимании решаемых задач.

Таким образом, развивающее обучение предполагает принципиально иной тип педагогической деятельности, в корне отличный от деятельности учителя в системе функционального обучения. Она построена на общении детей, совместном решении задач, педагогическом творчестве и компетентности. И равно в той степени, в какой учитель открывает для себя эту сферу педагогической деятельности, он становится личностью.

Давыдов В.В. отмечал, что личность - это человек, который решает творческие задачи и не повторяет то, что делают другие. Поэтому учитель, работающий в системе развивающего обучения, по необходимости становится личностью или бросает эту работу.

Все основные характеристики развивающего обучения - содержание и методы, тип учебной активности учащихся, особенности взаимодействия между участниками учебного процесса и характер взаимоотношений между ними, форма организации учебного процесса и развертывающейся в нем коммуникации - взаимосвязаны и, в конечном счете, обусловлены целями развивающего

обучения. Это значит, что развивающее обучение может быть осуществлено только как целостная система, во всей совокупности своих компонентов.

1. Воронцов А.Б. Практика развивающего обучения. – М., 1998.
2. Репин В.В. Развивающее обучение и учебная деятельность. – Рига, 1997.
3. Давыдов В.В. Виды обобщения в обучении. – М., 1972.
4. Давыдов, В.В. Проблемы развивающего обучения: Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования – М.: Педагогика, 1986. – 240 с.
5. Рубцов В.В. Организация и развитие совместных действий детей в процессе обучения. – М., 1987.
6. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. – М., 1989.

Түйін

Бұл мақалада автор дамыта оқытудың мазмұнына ғылыми-теориялық ұғымдар жүйесі енгізілуіндегі оның мүмкіндіктерін қарастырады және оқытудың тек біртұтас жүйе ретінде жүзеге асуын негіздейді.

Summary

The author considers the possibilities of developing education through the content in the system of scientific-theoretical notions, and substantiates the realization of the education as the comprehensive whole.

АУЫЛ МЕКТЕБІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫ РУХАНИ АДАМГЕРШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Б.Б. Қасаева – Д.Нұрпейісова атындағы орта мектеп
директорының тәрбие ісі жөніндегі орынбасары

Жаңа әлеуметтік даму жағдайында баланың жас ерекшелігін және қызығуын, танымын ескере отырып жас ұрпаққа тек білім мен кәсіби мамандық қана беріп қоймай, қоғамның барлық саласына еркін араласатын, ұлттық және әлемдік мәдениеттен нәр алған жеке тұлғаны қалыптастыру - бүгінгі күннің қажеттілігі.

Тәрбие - ұлылар өсиетін сақтай отырып олардың адамгершілік құндылықтарын ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуші бірден-бір құрал. Тәрбиенің түрлері көп, дегенмен тәрбие атаулының барлығының негізі адамгершілік тәрбиесі десек, ешкім қарсы дау айта қоймасы анық. Жалпы рухани-адамгершілік тәрбие - бұл дұрыс дағдылар мен өзін-өзі ұстау дағдыларының нормалары мен ұйымдағы қарым-қатынас мәдениетінің тұрақтылығын қалыптастырады.

Оның жүйелі сатылап қамтитын мәселелеріне адалдық пен шыншылдық, кішіпейілділік, үлкенді сыйлау мен ибалылық, қоғамдағы және өмірдегі қарапайымдылық пен сыпайылық, жомарттық, ізгілік пен достық, т.б. ізгі қасиеттерді жатқызамыз. Рухани-адамгершілік тәрбиесі екі жақты процесс.

Бірінші жағы: үлкендердің, ата-аналардың, педагогтардың оқушыларға белсенді ықпалы. Екінші жағы: тәрбиеленушілердің белсенділігін қамтитын қылықтарынан, сезімдері мен қарым-қатынастарынан көріну. Ал, рухани-адамгершілікке тәрбиелеудің бірден-бір жолы - осы іске көзін жеткізе білу, сенімін арттыру. Осы қасиеттерді бала бойына жастайынан сіңіре білсек, адамгершілік қасиеттердің іргетасын берік қалағанымыз.

Республика Білім және ғылым қызметкерлерінің II-съезінде Елбасы Н.Ә. Назарбаев білім және ғылым саласындағы түйінді мәселелерді шешудің төте жолдарын ұсынып, тәрбиенің үш өзекті бағытын айқындады. Тәрбиенің бағыттары: 1. Бүгінгі жастардың осы заманның сыншысы да, тарихшысы да болғандықтан - олармен жүйелі жұмыс жүргізу. 2. Жастарды адамгершілікке тәрбиелеу сапасын көтеруге негіз болатын проблема білім және тәрбие беру саласындағы ғылымды дамыту. 3. Бүгінгі мұғалім кәсіби білімімен, шеберлігімен қатар жастарға өзінің бойындағы адалдық, адамдық, тазалық, гуманистік және өз отанын сүйе білу, ең жоғарғы адамгершілік қасиет сапаларымен тәрбиелеу. Осы

бағыттарға байланысты әрбір мұғалім Қазақстан Республикасының үшінші мыңжылдықтағы жаңа әлеуметтік-мәдени жағдайына орай адамгершілік тәрбиенің мақсатына, мазмұнына, түрлеріне, әдіс-тәсілдерінің ауқымды өзгерістеріне байыптап қарап, бағамдау үшін оқушыларға тәрбие берудің тарихи-философиялық, педагогикалық проблемаларына аса зор мән берген жөн.

Адамгершілік тәрбиені іске асыруда мектептің тәрбие жүйесі негізгі орын алады. Тәрбие жүйесі тәрбиеші мен тәрбиеленушілердің әлеуметтік ықпалдасу негізінде қалыптасады, тәрбиеші, тәрбиеленуші және әлеуметтік орта. Бұл жерде тәрбиеші педагогикалық дайындығы мен шеберлігі, білімі, эрудициясы, саяси, адами, рухани, эстетикалық бейнесі десек, ал тәрбиеленуші жағынан білім, білік, дағды, сенімі, құзырлылығы, т.б. әр тұлғаның жекелей сапасын қамтиды. Сондықтан да, қазіргі таңда оқушының шығармашылық іс-әрекетін, жекебасылық қасиетін, саяси көзқарастарын қалыптастыруда мектепте оқу-тәрбие беру жүйесі дұрыс құрылуы тиіс. Бүгінгі оқушы халықтың өмірінен хабардар болуы үшін ұлттық, тәлімдік қағидалар мен болмыс ұғымдарын қалыптастыру мақсатында мектебімізде «Өнеге ошағы» тәрбие орталығы құрылып, мақсат міндеттері айқындалып, педагогикалық шарт жасалып, тәрбие үлгілерінің берілу жолдары жұмыс істеп келеді.

Оқу-тәрбие жұмысын дұрыс жолға қоюда ата-аналармен мектеп ұжымының арасындағы қарым-қатынастың маңызы зор. Жоғарыда көрсетілген тәрбие бағыттарының қай саласының да жұмысына ата-аналар, ауыл жұртшылығы, мекемелердегі қызметкерлер қатысып, өз пікірлері мен ақыл кеңестерін беріп отырады. Атап айтсақ, «Бала тәрбиесі баршаның ісі», «Жанұяда ұл бала өсіп келеді», «Өнегелі отбасы», «Педагогика және өмір», «Баланың бас ұстазы – ата-анасы», «Ауыл - қазақтың алтын бесігі» т.б. тақырыптардағы семинар, сайыстар мен іскерлік ойындар өзіндік бір тығыз қарым-қатынасты орнатуға бағытталған жұмыстар болды. Мектебімізде «Ашық есік» күндері ұйымдастырылып, ата-аналар сабаққа, тәрбиелік шараларға қатысып, балаларының деңгейін біліп отырады.

«Өнеге ошағы» тәрбие орталығының моделі														
Әдістемелік кеңес	Сынып жет. бірлестігі	Педагогикалық кеңес	Пән бірл. қоғамдық ұйымдар	Факультативтер, үйірмелер	Тәрбие мектептері	Қолданбалы курстар	«Талант» бағыты	«Жантану» бағыты	«Жас ұлан» бағыты	«Асыл қазына» бағыты	«Денсаулық» бағыты	«Ақпарат» бағыты	«Ұлағат» бағыты	«Шаңырақ» бағыты

Мектеп оқушыларының рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруда пән сабақтарының негізгі талаптары мыналар:

- пән сабақтарының алдына қойған мақсатының нақты болуы және педагогикалық тұрғыда негізделуі;
- сабақтың құрылымында тәрбиеге арналған мазмұнның қамтылуы, сабақ мазмұны оқушылардың адамгершілік іс-әрекетінің негізі болуы, берілетін білім мен оқушылардың іс-әрекеті арасында байланыстың болуы;
- пән сабақтарында оқушылардың адамгершілік сезіміне ықпал ететін мазмұнның қамтылуы;
- сабақ үстінде оқушылардың танымдық, белсенділік іс-әрекеттеріне ықпал ету, сабақтағы қамтылған материалдар олардың санасына,көңіл күйіне әсерлі болуы;
- сабақтың құрылымы, қамтылатын мазмұны, қолданылатын әдістері мен тәсілдерін айқындауда адамгершілік бағыттарына баса көңіл аударылуы керек.

Оқушылардың пән сабақтарында білімдерін, үлгі-өнегелерін сыныптан тыс жүргізілетін жұмыстарда пайдалану қоғамдық еңбекпен айналысуға, ой-өрістерінің кеңеюіне үлкен ықпалын тигізері сөзсіз.

Ал мектептегі тәрбие жұмысын ұйымдастыруда негізгі міндеттердің бірі - мұғалімнің оқушылардың өтілетін тәрбие шараларына байланысты тәрбиелік деңгейін біліп отыруы жұмысты жетілдіруге үлкен әсері бар.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Ауыл мектебі - ұлттық тәрбие мен білімнің қайнар бұлағы» деп, мектептегі тәрбие, ең бастысы – ұлттың ұлттығын сақтауға үлес қосуы керектігін атап көрсетті. Қазақстан Республикасының «Білім туралы заңын» жүзеге асыруға арналған тұжырымдамада «Қоғамымыздың іргетасын нығайту үшін, ең алдымен адамгершілік, ізгілік, имандылық тәрбиесін бойына жинаған білімді, парасатты ұрпақ тәрбиелеу керек деп көрсетілген. Әрбір жас өзін осы ұлттың перзенті болғанына мақтанатындай сезім қалыптастыруы – түпкі мақсат. Себебі, ұлтты ұлт ететін оның тілі, дәстүрі, мәдениеті, ғылымы. Ал жеке тұлға туған қазанында қайнап, оның бар ұлылығын бойына сіңіріп барып қалыптасады. Бабаларымыздан мұра боп келе жатқан асыл қасиеттеріміз адамгершілік тәрбиесін келешек ұрпақтың жан дүниесіне жеткізуші – ол мектеп. Адамгершілік - адамның рухани арқауы. Адам баласы қоғамда өзінің жақсы адамгершілік қасиеттерімен ардақталады. Адамгершілік қасиеттің негізі имандылық пен ізеттілікте. Ол әрбір отбасынан басталады. Осыны жадында тұтқан қазақ халқы жастарды кішіпейілділікке, ізеттілікке, инабаттылыққа тәрбиелеуді бірінші міндет деп санаған.

Әр отбасының балаға жақсы тәрбие беруінде әке мен шешенің орны бірдей. Бала ес білгеннен бастап әкесі мен шешесін құрметтеп, сыйлап дағдыланса, өскенде қамқорлық жасайды. Мұндай ата-аналарды бала алдындағы өз борышын, азаматтық міндетін орындағаны деп есептейміз. Әке-шешесін сыйлап үйренген бала басқаны да құрметтеп, қадір тұтып, қажетті жерде қамқорлық жасауға бейім тұрады. Адам өзіне ең жақын кісіден қайырымдылық көріп өссе, адамгершілік әліппесін үйренгені. Балаға қашанда жалғыз еместігін, оның жанында адамдар барлығын, әр әректі сол адамдардың да көңілінен шығып, қуанышқа, шаттыққа бөлеуі керектігін жасынан бойына сіңірсе, оған қоғамда өмір сүру жеңілрек болады. Әке беделінің балаға қаншалықты әсері бар екендігін Макаренко А.С. талдап, айқындап берген. Бала үлкендердің күнделікті көңіл аударып отырғанын үнемі сезіп отырса, ол әке-шешесін қадірлей алады. Сонда ғана бала әке-шешенің арқасында адам болғанын саналы түсініп, жақсылықпен қайтарудың жолын іздейді. Отбасы мен мектептің қарым-қатынасы мектеп өмірінің барлық кезеңдерінде маңызды, дегенмен бастауыш сыныптарда ол әсіресе өзекті. Бұл кезде бала отбасымен тығыз байланысты, ол әлі өзінің сезімін, өзінің тәртібін басқара алатындай қабілетке ие бола қоймаған, өзінің мінез-құлқымен еріксіз мектептен өзіне керегін іздеуге тырысатын кезі. Егер отбасындағы қарым-қатынас ақылды, қайырымды болса жақсы, онда бала да мектепке қайырымдылық пен ақылдылығын қосады. Ал егер оның отбасындағы жағдайы дұрыс болмаса ше? Онда бала отбасындағы қарым-қатынастарға керісінше жақсы адам болып шығуы үшін мектеп бұл рухани жетіспеушіліктің орнын толтыруы тиіс. Осы үшін де ата-аналармен тату серіктестік қарым-қатынас орнату керек.

Ауыл мектебі ауылдан бөлек дербес дами алмайды. Ауыл мектебі ауылмен бірге дамиды. Күл-қоқыстың ішінде гүл өспейтіні сияқты, артта қалған мешеу ауылда жан-жақты жетілген білім ордасының болуы мүмкін емес. Ауыл иісі қазақтың төркіні, түп тамыры. Ауыл мектебі – ауылдың мәдени, саяси, ғылыми орталығы. Сондықтан да ауыл мектебінің бағытты іс-әрекеттерін ұйымдастыру тәрбие жүйесінде ауылдың, мектептің мүмкіндіктерін, мұғалімдердің шығармашылық ізденістерін пайдалана отырып жүзеге асырылады. Оқушылар стандарттық білім алумен бірге, қызығушылығы мен қабілеттеріне қарай ауыл мектебіндегі таңдаған үйірме, отаулар, клубтар, қоғамдық ұйымдарға қатысып, өзін-өзі тану дағдыларын алады. Сонымен бірге ауыл балаларын тәрбиелеудің бір ерекшелігі олардың бір-біріне туыстық қарым-қатынастың болуы, бір-бірін жақсы тануы, ауыл үлкендерінің өмір жолынан хабардар болуы, ауыл жастарының жетістіктері мен кемшіліктерін білуі және дәстүріміздің озық үлгілерін кішкентайынан меңгере білуі т.б.

Баланың шыр етіп дүниеге келген күннен бастап ержетіп, есейіп, еңкейген қария болып дүниеден өткенге дейінгі өзінің үйренген және ұрпағына үйреткен нұрлы қасиетінің бәрі адамгершілікке жатады. Адамгершілік қасиеттің құрамды бөлігі ұлтжандылық, елжандылық, отаншылдық қасиетті алайық.

Халқымыз баланың жақсы - жаман болуы оның жаратылысынан деген қағиданы келтіреді. Көп жылдар бұған мән бермедік. Ал, шындығына келсек, баланың әке мен шешенің бір-біріне деген таза шынайы сезімінен жаралуы, ана құрсағында ортаның, үлкендердің, қоғамның жақсы ықпалында дамып жетілуі;

Жарық дүниеге келген соң ана бауырында уызына тойып, ана сөзінің үніне бағынып өсуі осы жаратылысының дұрыстығы.

Жастарды елжандылыққа, ұлтжандылыққа, отаншылдыққа тәрбиелеуде шартты түрде мынадай қасиеттерді бойға сіңіруді қажет етеді.

Оны қысқаша былай жүйелейміз:

1. Туған ата-анасын, отбасын білу, сыйлау, құрметтеу.
2. Ана тілін білу, сыйлау, құрметтеу.
3. Отанын, туған жерін, атамекенін білу, сыйлау, құрметтеу.
4. Туған халқының тарихын білу, сыйлау, құрметтеу.

Осы жүйені жүзеге асырушы отбасы, мектеп және қоғам. Осы үшеуі бірлесе жұмыс істегенде ғана өнімді де өнегелі ұрпақ шығатыны белгілі.

Мектебіміз ауылдық жерде орналасқанмен оқушыларды қоғам талабы негізінде тәрбиелеу ісі күн тәртібінен түскен емес. Оның айғағы, ғылыми жобалар мен олимпиадаға қатысу көрсеткіші жылдан жылға нәтижелі боуда. Мектепті «Алтын белгіге» бітірушілер мен жоғары оқу орындарының грант иегерлерінің саны молайып келеді. Сөз соңында айтпағым, отбасы болсын, мектеп, қоғам болсын қай-қайсы да өз міндеттерін дұрыс түсініп, бірлесе, жұмыла жұмыс жасаса оң нәтиже беретіні айдан-анық. Бірнеше жылғы тәрбие саласындағы жұмыстардың нәтижесі негізінде төмендегі тәрбиелеу құрылымын ұсынамын.

Резюме

В данной статье рассматриваются особенности духовного воспитания учеников в сельской школе.

Summary

The paper discusses characteristics of spiritual education of students in a rural school.

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ СФЕРЫ ПОДГОТОВКИ СПОРТИВНОГО РЕЗЕРВА В РШИОСД

А.Ж. Тастанов – к.п.н., доцент,
К.Е. Изанова – методист по спорту,
С.А. Сатыбалдиева – преподаватель

Республиканская школа-интернат для одаренных в спорте детей г. Алматы.

Школа нового типа РШИОСД (Республиканская школа-интернат для одаренных в спорте детей) предполагает обязательную интеграцию научной, образовательной и инновационной деятельности.

Спортивно-инновационная деятельность в сфере образования – это, прежде всего, повышение качества образования и подготовка спортивного резерва РК.

Достижение высокого качества подготовки спортивного резерва и образования в целом предполагает обеспечение, прежде всего:

- 1) качества ресурсов (материально-техническое оснащение, финансирование);
- 2) качества организации и осуществления учебно-воспитательного и научно-исследовательских процессов;
- 3) качества обучения и подготовки учебно-тренировочных процессов.

Инновационные преобразования предполагают непрерывное повышение профессионализма, компетентности педагогов, тренеров-преподавателей, воспитателей и медицинских работников школы.

Закономерно, что миссия нашей школы в РШИОСД определяется формулой: «Качество образования через спортивную культуру и менеджмент инноваций».

Остановимся на некоторых аспектах инновационных подходов в обеспечении высокого качества образования.

Спортивно-педагогическая инноватика - в РШИОСД г. Алматы - это в первую очередь повышение качества спортивного образования, обучающихся, которое требует не только применения отечественных способов организации спортивного образовательного процесса, но и модернизацию новейшей методики обучения при учебно-тренировочных занятиях и учебно-тренировочных сборов.

Для этого школа должна эффективно использовать имеющуюся материально-техническую базу: компьютеры с доступом к сети интернет и электронные доски для видеолекций, видеокурсов и видеоконференцсвязи (тренажеров, моделей, обучающих программ технической и тактической подготовки спортсменов).

С целью повышения качества и профессионализма тренеров-преподавателей, педагогов, воспитателей и медицинских работников необходимо предусмотреть курсы и семинары научного, психолого-педагогического и методического направлений спортивной подготовки. Многоуровневые изменения в сфере спортивного образования на рубеже двадцать первого века нашли отражение в программных государственных документах по развитию детско-юношеского спорта.

В Концепции модернизации казахстанского спортивного образования определено стратегическое направление совершенствование спортивной педагогики, спортивной психологии и спортивной медицины, подчеркивается в необходимости «ориентации спортивного образования, не только на усвоение обучающимся определенной суммы знаний, но и на развитие его одаренности и личности, его познавательных и созидательных способностей». Методико-исследовательская деятельность спортивного отдела РШИОСД – это деятельность, связанная с решением творческой, исследовательской задачи и предполагает наличие основных этапов спортивной подготовки, характерных для исследования в соответствии с данной проблематикой, подбор методик исследования и практическое овладение ими, сбор собственного материала, его анализ и обобщение.

Известно, что успехи в спортивной деятельности во многом обусловлены природными задатками юных спортсменов и правильным выбором и распределением во времени педагогических воздействий на них на протяжении всей многолетней спортивной подготовки.

Накопленный мировой практикой спортивного опыта, а также результаты фундаментальных и прикладных исследований свидетельствуют о существенной деятельности на различных этапах спортивного мастерства, от хорошо сбалансированной специальной физической, технической и тактической подготовки юных спортсменов.

Познание сущности педагогического процесса многолетней подготовки спортсменов в спорте доказали, что эффективность подготовки молодых спортсменов может быть существенно повышена за счет не столько роста объемов и интенсивности тренирующих нагрузок, но и насколько применяются различные рационализации в учебно-тренировочных процессах.

Основополагающими в решении проблемы подготовки юных спортсменов являются:

- обоснование оптимального построения макро-, мезо- и микроциклов тренировки;
- выявление необходимой структуры физической и технической подготовленности и ее изменение с ростом спортивного мастерства;
- разработка педагогических и медико-биологических методов контроля за содержанием и структурой тренировочных и соревновательных нагрузок и процессами восстановления спортсмена.

Спортивно-педагогический мониторинг - эта система сбора, обработки и хранения информации о процессах спортивного обучения и подготовки обеспечивающая непрерывное отслеживание ее состояния, а также является своевременное корректировка и прогнозирование.

Внедрение информационно-диагностических технологии поможет постоянно совершенствовать процессе оценки показателей здоровья, а также выполнения требования по физической подготовленности.

Инновационную готовность мы понимаем, как способность применять и спортивно-профессионального образования внедрять изменения, управлять нововведением и модернизации общего.

Сегодня в сфере физической культуры, спорта нам необходимо двигаться вперед, работать на опережение, создавать новое, не отвергая всего лучшего из старого, так как в XXI веке требует качественно нового развития спортивной сферы деятельности, на основе появления новых идей и пара-

дигм. Это обуславливается и масштабными задачами, поставленными государством к систематическому освоению ценностей физической культуры, а также необходимостью значительного улучшения выступлений казахстанских спортсменов не только на ближайших летних и зимних Олимпийских играх, но и на многих последующих.

Олимпийское образование требует от наших тренеров-преподавателей, педагогов, воспитателей дальнейшее совершенствование в процессе обучения и подготовке спортсменов, в котором должны использовать следующие формы занятия;

- 1) Основная цель – дать учащимся-спортсменам основы знаний по Олимпийскому движению;
- 2) Историю физической культуры и спорта;
- 3) История Олимпийского движения, Олимпийской хартий, взаимосвязь спорта, культуры и образования;
- 4) Основная задача – познакомить учащихся-спортсменов с современным казахстанским и зарубежным опытом олимпийского движения;
- 5) Проблемы укрепления олимпийской этики, применение и т.д.
- 6) Организация внутришкольного диспутов и викторин по Олимпийской тематике, встреча с ведущими и бывшими Олимпийцами;
- 7) Межпредметные связи в структуре школьного Олимпийского образования.

Основной формой организации годовичного цикла подготовки спортивного резерва является учебно-тренировочный процесс, его задача – упорядочение тренировочного процесса с учетом закономерностей, адаптации детского организма к режиму учебной и тренировочной деятельности в конкретные временные периоды. Для качественного решения задач в подготовке спортивного резерва средства спортивной тренировки, необходимо строит учебно-тренировочной процесс, на комплексном медико-биологическом основе (анатомических, функциональных, двигательных других индивидуальных особенностей). При планировании годовичного цикла, необходимо учитывать сезонные переходы с осени на зиму (октябрь-ноябрь) с зимы на весну (апрель-май). Особое значение имеет сегодня отбор наиболее информированных методов диагностики с целью выработки целостной программы оценки функционального состояние юного спортсмена. Инновационный процесс и преобразование в сфере спортивного образования требует непрерывное повышение профессионализма, компетентности тренеров-преподавателей, воспитателей, работников спортивной медицины и общеобразовательных дисциплин.

1. **Инноватика** – эта фундаментальная гуманитарная наука, изучающая закономерности создания нового знания, освоения и внедрения его в практическую работу.
2. **Инноватика** – это отрасль научного знания, изучающая процессы создания освоения и внедрения нового.
3. **Инноватика** – это теория и практика инновационных процессов;

Все это говорит о том, что сегодняшней обновляющейся школе, тренер-преподаватель, педагог, воспитатели и работники медицинского центра должны, способны и готовы работать в развивающейся системе, восприимчивый к новому предрасположенный к созданию, освоению и использованию различного рода новшеств.

Современной тренер-преподаватель, педагог, независимо от стаже работы - это не только тот, кто обучает, это Педагог, который сам постоянно повышает уровень своего знания и профессиональное мастерство.

Он должен систематически расширять свои знания, следить за новыми достижениями по своей специальности, в совершенстве владеть техническими средствами, проводить и участвовать в научных семинарах, конференциях, круглых столов для обсуждения актуальных проблем спортивного образования.

Интернет-встречи с целью анализа инновационных технологий и внедрение их в учебно-тренировочных процессах, «**Мастер-классы**» для повышения педагогического мастерства.

С профессионально-спортивно-педагогических позиций компетентность в области спортивной педагогики – это совокупность профессиональных, личностных качеств, владеющих глубокими знаниями и умениями:

- специалист, реализующий свои цели в труде;

- специалист, знающий и выполняющий своей обязанности;
- творец, новатор, интеллектуал;
- умеющий использовать достижение научно-педагогического прогресса;
- обязательное знание трех языков.

В целом грамотное отобранное новшество – инновация должна гарантировать успех в максимальной степени и решить задачу развития школы.

Инновационная деятельность исключительно многовариантный и динамически процесс при этом, субъектом инновационной деятельности в школе является ее коллектив. Смысл инновационной деятельности заключается в том, чтобы приблизить практику к требованиям завтрашнего дня, сложным динамичным условиям современных общественных требованиям.

Развитие системы спортивного образования основана на творческом поиске эффективных идей, оптимальных средств организации учебно-тренировочных занятии с учетом интересов, потребностей и способностей учащихся-спортсменов.

Творческий потенциал должен формироваться на основе многолетнего опыта, психолого-педагогических знаний своей специализации, новых идей, умений и навыков, умеющий находить и применять оригинальные решения, новаторские формы и методы.

Для современной **спортивной педагогики, спортивной психологии, спортивной медицины** необходима новая идеология. Эти науки спортивного образования должны осознать ту миссию, для осуществления инновационных направлений в научно-исследовательских работах, которое может способствовать на решение ниже указанных проблем:

- совершенствование технического мастерства всех возрастов;
- повышение их результативности;
- разработка программ специального питания;
- фармакологического и физиотерапевтического обеспечения;
- повышение эффективности тренировочных и соревновательных средств;
- оптимизация построения различных структур образования тренировочного процесса;
- создание современной системы всех уровней соревнования;
- отношение тренера-преподавателей, педагогов нововведению.

Спортивно-педагогические основы развитие детского спорта нужно рассматривать как совокупность государственных и общественных форм деятельности, осуществляемых в целях физического и спортивного обучения и подготовки, удовлетворения ее интересов и потребностей, подготовки спортивного резерва для сборных команд РК.

Инновационная национальное спортивное воспитание ведется и направленно в РШИОСД для формирование личности к высоким уровнем национального самосознания на основе, Национальных и общечеловеческих ценностей, гражданина и патриота Республики Казахстан.

Задачи:

1. разработать методологию процесса национального воспитания;
2. раскрыть сущность национального самосознания как ядра личности;
3. определить основное содержание национального воспитания;
4. разработать организационно-педагогические условия для внедрения национального воспитания в практику в РШИОСД.

Инновационная направленность мы должны понимать, как способность применять и внедрять измененная, управлять нововведениями в системе реформирование и модернизации общего и профессионального спортивного образования. Вследствие этих процессов становится ясно, что спорт нуждается не только в профессиональных спортсменах и тренерах, но и профессиональных менеджеров, управляющих, юристов, медицинских работников и т.д. Поиск талантливых, одаренных в спорте детей, селекция и отбор, физкультурно-спортивная ориентация учащихся-спортсменов, развитие у них интерес к регулярным занятиям в избранном виде спорта приучение организма занимающейся и систематическим, постепенно увеличивающейся нагрузкам, которая с одной стороны должна учитывать заинтересованность спортсмена в собственном физическом совершенствовании, а с другой быть нацеленной на получение реального тренировочного эффекта, выражающегося в достижении достаточно высокого уровня спортивных достижений.

Неисчерпаемый созидательный потенциал спортивной педагогики, спортивной психологии, спортивной медицины всего их теоретико-образовательного пространства для современного и будущего спорта, роль инновационной науки в решении многих задач является неоспоримой, крайне актуальной в современном мире.

1. Филлин В.П., Фомин Н.А. Основы юношеского спорта. - М.: ФиС, 1985. - 255 с.
2. Платонов В.Н. Общая теория подготовки спортсменов в олимпийском спорте. - Киев: Олимпийская литература, 1977. - 583 с.
3. Қазақстан Республикасы Туризм және спорт министрлігінің стратегиялық жоспары Қазақстан Республикасы 2010 – 2014 жылдарға арналған Үкіметінің 2009 жылғы 31 желтоқсан №2340 қаулысымен бекітілген.
4. Об утверждении Регламента о порядке организации учебно-тренировочного процесса в спортивных школах. Приказ Председателя Агентства Республики Казахстан по туризму и спорту от 15 июля 2003 года N 06-2-2/214.

Түйін

Мақалада спорттағы дарынды балаларға арналған мектеп-интернатында акпараттық-білімділік кеңестілікті қалыптастыруға және дамытуға жаңаша тұрғыдан келу жолдары көрсетілген. Сонымен қатар спортта дарынды тұлғаның ерекшеліктері мен түрлері қарастырылған.

Summary

Innovative development of the training of sports reserve in RSHIOSD is considered in paper.

МЕТОДИЧЕСКАЯ СЛУЖБА СПОРТИВНОГО ОТДЕЛА РШИОСД

СЫНЫП ЖЕТЕКШІСІНІҢ АТА-АНАЛАРМЕН ЖҰМЫСЫ

Ж.А. Жұмабаева – Абай атындағы ҚазҰПУ-дың бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі мамандығының 3-курс студенті, ғылыми жетекшісі: аға оқытушы Р.Е. Каримова

Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2030» Қазақстан халқына жолдауында: «Ел келешегі жас ұрпақ тәрбиесіне тікелей байланысты», - деп атап көрсетті.

Қазақстан Республикасы Конституциясында тәрбие үрдісіне тікелей байланысты негізгі құқықтар бекітілген. Мәселен, 27-бапта: «Балаларға қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу - ата-ананың табиғи құқығы әрі парызы», - деп жазылған.

Қазіргі қиын кезеңде білім саласынан өзге өткір проблемалардың молдығына қарамастан, өзінің стратегиялық бағдарламасына Елбасының бала тәрбиесіне басыңқы бағыт берудің өзі көп жағдайды аңғартып отыр. Елдің көсегесін көгертіп, абыройын асқақтататын, шетелдік алпауыттармен терезені теңестіретін бүгінгі мектеп қабырғасында білім нәрімен сусындап жатқан мектеп оқушылары болмақ.

Сондықтан бұл мәселе мектеп оқушыларын адамзат баласы жасаған құндылықтарды шығармашылық білім, білік, дағдыларымен игере алатын, түрлі мамандықтарды меңгере білетін, өмірде кездесетін күрделі мәселелерді шешуге бейім әрі икемді, сондай-ақ экономикалық ой-өрісі дамыған, ұлттық менталитеті жоғары тұлға етіп тәрбиелеудің қажеттілігін көрсетіп отыр.

«Тәрбиеші тәрбиеленушіге байқап білудің нысаны ретінде емес, тәрбие берудің нысаны ретінде қарауы керек» - деген Макаренконың ұлағатты сөзі бар. Мектептегі басты тұлға – мұғалім. Мұғалім – оқытушы ғана емес, тәрбиеші. Дұрыс тәрбие – балаға өмір бойы азық. Сол дұрыс тәрбиені ұйымдастыратын басты тұлға – сынып жетекшісі.

Қазақстан Республикасы егеменді ел тәуелсіз мемлекет болып бүкіл әлемге танылып отырған заманда қазіргі кезеңге сай, жан-жақты жетілген жас ұрпақты тәрбиелеу үшін шығармашылық мүмкіндіктерін аямайтын ұстаздар ата-аналармен жұмыс жүргізуде де педагогика-психологияның қыр-сырын меңгерте отырып бірлесе жұмыс атқаруда.

Бүгінгі қоғам алдындағы мақсат – өмірдің барлық саласында белсенді, шығармашылық іс-әрекетке қабілетті, еркін тұлғаны тәрбиелеу. Ол үшін бала тәрбиесімен айналысатын отбасы, мектеп, қоғам және жұртшылық болып аталған мақсатты жүзеге асыруға болады. Отбасына мектеп тарапынан білікті көмек қажет. Педагогтар мен ата-аналардың өзара әрекетінің арқасында ғана оқушы тұлғасын дамыту мәселелері табысты шешіледі.

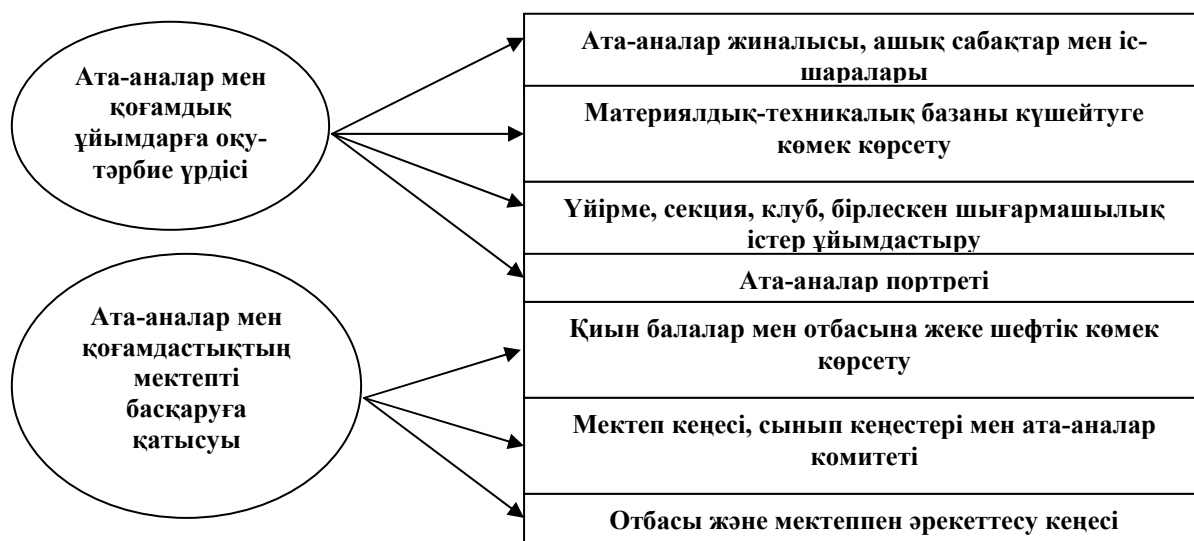
Сухомлинский В.А. оқушылардың ата-аналарымен жұмыс істеудің маңызына ерекше назар аударып: «Тек ата-аналармен бірге, жалпы күш-жігерді біріктіру арқасында мұғалімдер балаларға үлкен адамдық бақыт беруі мүмкін», - дейді. Олай болса, отбасы мектеппен бірге тәрбиелік ортаның тұтас-тай негізгі ықпал ету факторларын жасайды. Сондықтан да, педагогикалық әрекетте мектептің жалпы міндеттерінің көлемінің тым кеңдігіне қарамастан, ата-аналармен жұмыстың маңызы ерекше.

Мектептегі тәрбие жұмысының бірі - ата-аналармен жүргізілетін жұмыстар, өйткені бала тәрбиесі мен дамуында басты рөл атқаратын - отбасы. Сынып жетекшісі мектеп пен отбасының ынтымақтас-тығын жүзеге асыра отырып ата-аналарды оқу-тәрбие үрдісінің мазмұны мен әдістемесімен танысты-рады.

Сынып жетекшінің ата-аналармен жұмыс істеу жүйесіндегі негізгі орны психологиялық-педагогикалық ағартуға беріледі. Ата-аналардың психологиялық-педагогикалық білімінің толуы олардың педагогикалық ойлаудың дамуы мен тәрбие саласындағы тәжірибені дағды мен икемнің тығыз байланыста болуы. Бұл педагогикалық ағартудың түрлерін ұйымдастыруды мазмұнды іріктеуге келтіреді.

Ата-аналармен педагогикалық-психологиялық ағарту жұмыстарын ұйымдастыра отырып сынып жетекшісі төмендегідей іс-шараларды жүзеге асырады:

- ата-аналар жиналысын өткізу;
- тәрбиенің жекелеген мәселелері бойынша ата-аналарға арналған конференциялар ұйымдастыру;
- ата-аналарға арналған лекторийлер;
- жеке топтық кеңестер беру;
- тренингтер;
- ата-аналарға арналған әдебиеттерге шолу, көрме ұйымдастыру.
- ата-аналарды балалармен бірлескен әрекетке тарту.

Сынып жетекшілерінің ата-аналармен қоян-қолтық жұмыс істеуі мақсатты түрде өте ұзақ мерзімді қажет ететін процесс. Ол үшін, отбасын және оның отбасы тәрбиесіндегі ерекшеліктері мен жағдайын жанжақты әрі жүйелі зерттеуді қажет етеді.

Олай болса сынып жетекшісінің ата-аналармен жұмыс істеу қажеттілігі неде?

- баланың өмірін ұйымдастыруда, оның тәрбиесіне қатысты мәселелерді шешуде ортақ көзқарастың болуы;
- баланың отбасы мен мектеп жағдайындағы дамуын және әлеметтенуін тиімді ұйымдастыру мақсатында тәрбиенің бірыңғай ұстанымдарын қоюда;
- баланың әлеуметтік-педагогикалық және психологиялық даму жағдайын ескере отыра, тәрбиенің мақсаты және міндеттерін дұрыс анықтау, оларды жүзеге асыру үшін;
- баланың жан-жақты үйлесімді дамуы үшін тәрбиелік ықпалды тиімді және нәтижелі ұйымдастыруда;
- балаға мектеп пен мектептен тыс тәрбие мекемелерінің, ата-аналар мен жұртшылықтың педагогикалық қолдауын ұйымдастыруда;
- баланы түрлі ортада, әр түрлі жағдайда жан-жақты жақсы танып білуі үшін;
- сынып жетекшісі, оқушылар және ата-аналардың жағымды көңіл-күйін, өзара жағымды түсіністік пен ынтымақтастық қарым-қатынасын орнықтыруда т.с.с.

Ата-аналардың өз балаларының жан-дүниесін жақсы түсінуі, оларға отбасында дұрыс та тиімді тәрбиелік орта тудыру үшін, бала тәрбиесіне қатысты білімі және біліктерін ұдайы көтеріп отыруы қажеттілігін өздері түсінуі тиіс. Сол үшін де мектептің, сынып жетекшісінің ата-аналармен педагогикалық жұмыс жүргізуі, оның бағытын дұрыс ұйымдастырып отыруы міндеттелінеді.

Ғалымдардың айтуынша, әр елде, сонымен қатар отандық педагогикада жүргізілген зерттеу жұмыстарының нәтижесіне сай, ата-аналар балаларын тәрбиелеу барысында айтулы қиыншылықтарға кездеседі. Сондықтан да, олар мұғалімдердің ақыл-кеңестерін, практикалық көмектерін аса қажет етеді. Олардың ұйымдастыруындағы ақыл-кеңес тек отбасы жағдайы сәтсіз ата-аналарға ғана қажет емес, сонымен бірге отбасы тәрбиелі ата-аналарға да керек. Себебі, қоғамның қарқынды дамуы осы бағытта жаңа талаптар қоюда. Сондықтан, ата-аналарға бала тәрбиесінде, біріншіден, педагогикалық білімдерді жинақтауға, екіншіден, олардың өздерінің тәрбиелі және дамуын міндеттейді. Егерде мектеп пен ата-аналардың тәрбиешілік өзара әрекетін бірлікте ұйымдастырса, бұл шешімін табатын міндеттер. Ол мектеп тәжірибесінде мұғалімдердің ата-аналармен кездесуін, ата-аналар жиналысын ұйымдастыру, ата-аналар комитетін құру, ата-аналар белсенділерімен жұмыс істеу, ата-аналар үшін әңгімелер мен дәрістер ұйымдастыру, маслихат өткізу секілді жұмыстар барысында атқарылады.

Сынып жетекшілерінің, мұғалімдердің ата-аналармен жеке кездесуі мектеп өміріне дәстүрге айналған. Оқушылардың отбасына бару, ата-аналарды мектепке шақыру арқылы сынып жетекшілері олармен кездеседі.

Ата-аналар жиналысы мектеп бойынша жылына екі рет, сыныптар бойынша 4 рет өткізіледі. Жиналысты дұрыс ұйымдастырып өткізуге ата-аналар комитеті мен ата-аналар белсенділері және мектеп басшылары сынып жетекшілермен бірдей жауап береді. Мектеп өмірінде тақырыптық ата-аналар жиналыстарын өткізіп отырудың зор тәрбиелік мәні бар. Мұндай жиналыстардың мақсаты-ата-аналарды психологиялық-педагогикалық білім мен тәжірибе жаңалықтарымен таныстыру, ой қорыту.

Ата-аналар жиналысында оқу-тәрбие жұмысы қаралады, оның сапасын жақсартудың негізгі жолдары белгіленеді. Сынып жетекшісі алғашқы ата-аналар жиналысында олармен таныса отырып, өзінің болашақта жүргізетін жұмыстарының бағдарламасымен, мақсат міндеттерімен және тәрбие жұмысының жоспарымен таныстырады, өзекті мәселелерді бірігіп талқылайды.

Жиналыстарда сынып жетекшілері ата-аналарды сынып жұмысының оқу-тәрбие жоспарымен, ал мектеп басшылары оқушылар және ата-аналар комитетінің іс-жоспарларымен таныстырады. Кейбір ата-аналар отбасылық тәрбие жайлы есеп береді.

Ата-аналар жиналысы - мектеп пен оқушылар арасындағы байланыстың ең негізгі түрі және педагогикалық білімді ата-аналар арасында дәріптеуге қолайлы, ата-ана үшін тәрбие мектебі, қоғамдық

ата-аналар пікірін қалыптастырушы. Ата-аналар жиналысын дайындап өткізу үшін төмендегі ұсынылған сәттерді ескеру қажет:

1. Жиналыс өткізбестен 2-3 апта бұрын ол туралы оқушыларға жария ету қажет, ата-аналардың жиналысқа келуі қажет екендігін, жиналыс тақырыбын айтып, оқушы күнделігіне жазып алғанын мұқият тексеру керек. Берілген осы уақыт аралығы ата-аналардың жиналысқа келу үшін жағдайын жасап, жиналысқа келу міндетті екенін психологиялық бекемдейді. Ал, үш-төрт күн қалғанда қайталап күнделікке жиналыс болатын күні ескерту ретінде жазылады.

2. Жиналысты дайындау үшін, міндетті түрде ата-аналар комитеті немесе ата-аналар белсенділері көмектеседі. Жиналысқа оқушылардың қолымен жасалған жұмыстарының көрмесі дайындалады, бұл жұмыс олардың сынып ішіндегі және сыныптан тыс іс-әрекетінің көрсеткіші бола алады. (көрмеге дәптерлер, рефераттар, суреттер т.б. жұмыстар қойылады). Көбінесе сәтті болып келетіні – оқушылар шығарған қабырға газеті, ата-аналар осы газеттен сыныптың қоғамдық өмірін көре алады. Қорытынды жиналысқа оқушылар дайындаған шағын концерт қоюға болады. Жиналыс басталмастан бұрын ата-аналар жиналыс тақырыбы бойынша педагогикалық тақырыптар бойынша педагогикалық әдебиеттер көрмесін тамашаласа болады.

3. Сынып жетекшінің жиналыста сөзі жақсы дайындалып ықыласпен эмоционалды болуы тиіс. Ата-аналар алдында сынып жетекшісі сөзін міндетті түрде алдымен сынып өмірінің жақсы мәліметтерінен бастауы тиіс, сынып өміріндегі жаман жәйттерге сараптама жасап, нақты ұсыныстар келтіру керек, ол ұсыныстар сыныптағы қолайсыз жағдайды түзетуге ата-аналарға нақты ұстаным беруі тиіс.

Ата-аналарды оқу тәрбие үрдісіне төмендегідей әрекеттер арқылы тартады:

- балалар мен олардың ата-аналарының шығармашылық күні;
- ашық сабақтар мен сыныптан тыс іс-шаралар;
- мектеп пен сыныптың материалдық-техникалық базасын күшейту және сыныптан тыс іс-шаралар ұйымдастыруға көмек көрсету;
- шефтік көмек;
- ата-аналардың мектеп кеңесі жұмысына қатысуы.

Ата-аналар жиналысын өз уақытында бастауды қатаң сақтау керек. Ең ұзақ деген жиналыстың өзі шамамен 1-1,5 сағаттан аспағаны дұрыс.

1. Сынып жетекшісінің кіріспе сөзі 5 минут.

2. Ата-аналармен жүргізілген сауалнаманы талдау (сынып жетекшісі, психолог, мұғалім) 5-7 минут.

3. Тақырып бойынша сөйлесу:сынып жетекшісі немесе шақырылған маман. Сөз нақты, дәл тұжырымдалған, түсінікті болуы тиіс 5-15 минут.

4. Мәселені ата-аналармен бірге талқылау. (20 минут)

5. Сынып жетекшісі сынып үлгерімін талдайды.

Алдымен жағымды нәтижелерден бастау керек. Талдау ата-аналармен бірлескен жұмыс арқылы жағдайды түзетуге болатынына көздерін жеткізетіндей сенімді түрде айтылғаны жөн. Қорытындылау барысында сынып жетекшісі ата-аналарға бірлесіп жұмыс жасағандары үшін алғысын білдіріп, рахмет айтуы тиіс. Ал оқуында не тәрбиесінде қиындықтар туғызып жүрген балалардың ата-аналарымен жеке-жеке әңгімелескен жөн. Ата-ананың бала тәрбиесіне көзқарасы мен пікірін білу үшін анкеталық сұрақтар алынады:

а) Ата-аналар жиналысына асығасыз ба?

б) Бала тәрбиелеу мақсатында не үйренгіңіз келеді? Бала тәрбиелеуде мектеп жауапкершілігі күшті ме, жоқ әлде отбасы жауапкершілігі күшті ме?

в) Мұғалімге бала тәрбиелеу ісінде қандай көмек бере аласыз?

Бұл анкеталық сұрақтардың жауаптарын тәрбие жұмысын жоспарлауда басшылыққа алуға болады.

1-сынып ата-аналар жиналысының алғашқы отырысын «Келіңіздер, пікірлесейік» деген тақырыпта өткізіп, «1-сынып оқушыларының ата-аналарының есіне» - деген ұсыныстарды таныстырумен бастауға болады. Олар:

- Мұғалім отбасының ең бірінші досы;
- Ата-ананың мектеппен, мұғаліммен үнемі байланыс жасап, пікірлесіп отыруы;

- Баланы себепсіз сабақтан қалдырмауы;
- Баланың көзінше мұғалімге қатысты сын-ескертпелерге жол бермеуі;
- Ата-ана жиналысына уақытымен келу.

Сонымен, «Бала тәрбиесі бесіктен» деп жатамыз. Сол баланың отбасында көрген тәрбиесін дамытатын орта білім алып жатқан шаңырағы, сондағы ұстаздар қауымы. Ата-аналармен, қоғаммен, өмірмен тығыз қарым-қатынаста болуы-мұғалімнің тәрбие құралының негізі болмақ. Ата-ана, мұғалім, орта үшеуі үш бөлек тәрбиелемей, үшеуі де бір жүйемен, бір мақсатпен жетелесе, ұрпағымыздың замана рухына сай болатынына сөз жоқ.

1. Әбенбаев С.Ш. *Сынып жетекшісі*. - Алматы: Дарын, 2004. - 111-123 б.
2. Алматы қаласы білім департаменті: *Алматы қаласы білім беру жүйесі мамандарының біліктілігін көтеру және қайта даярлау институты*. – Алматы, 2005.
3. Иманбекова Б.И. *Тәрбиеге жетекшісі*. – Алматы, 2004. - 145-153 б.
4. *Қазақстан мектебі*. - 2009. - №5.
5. Коротов В.М. *Мектептегі тәрбие жұмысы: Документтер жинағы*. - Алматы: Мектеп, 1978.
6. Болдырев Н.И. *Сынып жетекшісі* - Алматы: Мектеп, 1980.

Резюме

В статье рассматривается работа классного руководителя с родителями.

Summary

In article is considered the functioning (working) of class teacher with parent.

СПОРТИВНЫЙ МАССАЖ

С.К. Юмашева - к.б.н., профессор, КазНПУ,
К.Е. Изанова - преподаватель, КазГосЖенПУ.

В качестве гигиенического и лечебно-профилактического средства массаж издавна применяется в народной медицине всех континентов. На заре истории, а вернее - в доисторические еще времена, люди заметили его эффективность при лечении и профилактике различных заболеваний. У разных народов имелись свои приемы и «секреты» массажа. Миграция этносов в различные эпохи способствовала распространению массажа во все новые и новые регионы земного шара, возникновению новых его приемов, форм и систем. Массаж был хорошо известен в древних государствах особенно в Древнем Египте. Эта древнейшая цивилизация оказала огромное влияние на культуру, в том числе на развитие медицины многих народов. Применение египтянами бань, мазей и растираний нашло себе особенно последовательных подражателей среди других народов, уделявших большое внимание и значение физическому здоровью и красоте человеческого тела. На многочисленных исторических вазах, других предметах повседневного обихода сохранились изображения, рассказывающие о различных физических упражнениях, способах ухода за телом, в том числе о растираниях и массаже.

Одним из первых в Греции пропагандистов массажа с целью лечения и поддержания здоровья был Геродикос (484-425 гг. до н. э.), попытавшийся обосновать физиологическое влияние массажа на организм. Еще большее значение для развития теории массажа имели труды величайшего врача Древней Греции Гиппократ. Гиппократ, убежденный приверженец естественных способов лечения, говорил: «Природа излечивает болезни. Природа - это хозяин, а врач - ее управляющий». Он применял массаж при различных повреждениях.

В конце X - начале XI века в Средней Азии жил и творил крупнейший ученый, философ и гениальный врач Ибн Сина (Авиценна). В 1020 году Ибн Сина завершил классическое произведение «Канон врачебной науки» (в пяти частях), которая дала ему мировую известность. В каноне помимо разнообразных сведений по анатомии, физиологии, среди большого числа лечебных приемов и средств, приводятся обширные рекомендации применения массажа в лечебно-профилактических и оздоровительных целях. «Лечение совершается тремя вещами - режимом и питанием, лекарством и

действием рукой», - пишет Ибн Сина. И дает указания по применению массажа, которые не потеряли своей ценности до настоящего времени:

«Массаж бывает разным: сильным, который укрепляет тело, слабым, в результате чего тело смягчается, продолжительным, отчего человек худеет, и умеренным, от которого тело процветает». Ибн Сина различал также массаж на подготовительный, проводимый перед физическими упражнениями; восстановительный, или успокаивающий, - после физических упражнений чтобы быстрее снять усталость.

В настоящее время массаж широко применяют у нас и как лечебное средство в клиниках, поликлиниках, санаториях, профилакториях, и как средство восстановления и повышения работоспособности после утомления в системах физического воспитания и спорта.

В последние годы популярность массажа постоянно растет, он стал объектом пристального внимания и научного изучения в медицине. Его использованием интересуются хирурги, травматологи, терапевты, невропатологи, кардиологи, эндокринологи, специалисты по спортивной медицине и т.д.

Спортивный массаж применяется для улучшения функционального состояния спортсмена, его спортивной формы, снятия утомления, повышения физической работоспособности, профилактики травм и заболеваний опорно-двигательного аппарата и их лечения.

Он подразделяется на тренировочный, предварительный, восстановительный и используется при спортивных травмах и некоторых заболеваниях, связанных со спортом.

I. Тренировочный массаж. Общая цель тренировочного массажа заключается в подготовке спортсмена к наивысшим спортивным достижениям в короткое время и с наименьшей затратой психофизической энергии. Он является составной частью тренировочного процесса и относится к средствам спортивной тренировки.

Задачи тренировочного массажа:

- 1) улучшить состояние нервно-мышечного аппарата спортсмена и особенно тех мышц, на которые падает большая нагрузка;
- 2) повысить спортивную работоспособность;
- 3) содействовать быстрому восстановлению в спортивную форму.

Продолжительность сеанса тренировочного массажа составляет 40-60 минут.

II. Предварительный массаж - это кратковременный массаж, направленный на то, чтобы наилучшим образом подготовить спортсмена к соревнованию или к тренировочному занятию.

Задачи предварительного массажа:

- 1) максимально мобилизовать функциональные возможности организма перед предстоящей двигательной деятельностью;
- 2) исключить возможное охлаждение мышц перед соревнованием или тренировкой;
- 3) повысить общий тонус организма или снять так называемую стартовую лихорадку.

Данный вид спортивного массажа выполняется в течение 5-20 минут за 10-20 минут до разминки перед состязанием или тренировкой, или после нее.

III. Восстановительный массаж - это вид массажа, применяемый после любого рода нагрузки (физической и умственной) и при любой степени утомления для максимально быстрого восстановления различных функций организма и повышения его работоспособности.

Задачи восстановительного массажа:

- 1) восстановить двигательную работоспособность;
- 2) снять чувство утомления;
- 3) подготовить организм к предстоящей физической нагрузке.

Длительность общего сеанса восстановительного массажа равна в среднем 40-60 минутам.

Массаж при спортивных травмах и некоторых заболеваниях. Рационально построенная система спортивной подготовки, куда входит и массаж, способствует предупреждению и лечению значительного числа травм и повреждений, а также заболеваний, связанных с перегрузками, перетренировкой. **Массаж** - это неразрывная часть комплексного лечения спортивных травм и заболеваний. Он имеет большое значение при восстановлении (реабилитации) работоспособности после них.

Наиболее распространенные спортивные травмы - **ушибы, растяжения связок, различные повреждения мышц и сухожилий, вывихи.**

Лечебная физкультура и спортивная медицина является одной из основных структур, которая должна обеспечивать высокоэффективную профилактику лечения и реабилитацию спортсменов, при подготовке спортивного резерва.

Всё дело, в личной причастности всех специалистов в области спорта, тот, кто сам испытал на себя тяготы спортивных тренировок, радость и горечь поражений, не может уже жить без спорта, без его эмоциональных нагрузок.

А главное - это быть компетентным и знающим профессионалом своего дела.

И в заключении спортивная практика показывает, что комплексное применение различных средств восстановления, позволяет в процессе учебно-тренировочных занятиях в круглогодичном цикле повысить эффективность работы, а также позволяет спортсменам, полностью восстановить свои показатели. Для этого предлагается следующее средства восстановления:

- аутогенная тренировка;
- классический массаж;
- кислородный коктейль;
- сауна;
- ванны;
- гидро-вибромассаж;
- барокамера;
- активный отдых;
- психологическая подготовка.

Спортивная медицина, дает многое для спортсмена, чем больше тренер-преподаватель, специалисты спортивной медицины будут изучать **отечественную и зарубежную** медицину, тем лучше будут знать восстановительные процессы при различных нагрузках, и дает большой шанс для успешного выступления, спортсменам на различных соревнованиях.

Путь к спортивному успеху - это создание комплексной системы восстановительных процессов которая должна, основана на взаимном уважении и доверий, знаний и умений, владения всем арсеналом спортивной медицины.

1. Икиманова Г.К. *Емдік гимнастика. Оқулық. – Алматы, 2001.*
2. Икиманова К. *Массаж. Оқулық. – Алматы, 2002.*
3. Дубровский В.И. *Лечебный массаж. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. - 464 с.*
4. Лувсан Ж. *Спортивный массаж. - М.: Цитадель-трейд, 2006. - 64 с.*

Түйін

Бұл мақалада спортшылардың жыл бойы айналымдағы оқу-жаттығу сабақтары мен жаттығулар жүктемесі кейін, жұмыс қабілеттіліктерін толық қалпына келтіруде, спорттық массаждың ерекшелігі туралы жазылған.

Summary

In the article sportsmen loading of that year exercise on my with a mirror lessons of full restores capabilities of work, about sporting feature of massage was written.

РУХЫ БИІК ХАЛЫҚТЫҢ ҚАДАМЫ ДА БЕРІК

К.К. Берлибаев – *ст. преподаватель, капитан,*
Е.Е. Оспанкулов - *преподаватель., ст. лейтенант*

Қазақстандық отан сүйгіштік сезімін қалыптастыру, жалпыхалықтық тұрақтылық пен бірлікті сақтау туралы қағидалар Елбасымыздың Қазақстан халқына арнаған жыл сайынғы жолдауларында

дәйекті түрде баян етіліп келеді. Мемлекет басшысының «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты биылғы Жолдауында қазақстандық патриотизм мен саяси ерік-жігер тасқыны жаңа Қазақстанды құрудың аса маңызды факторлары ретінде атап көрсетілді.

Қоғамның рухани әлеуетін арттыру қажеттілігіне негізделіп жасалған, Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының азаматтарына патриоттық тәрбие берудің 2006-2008 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының мақсаты – азаматтардың бойында жоғары патриоттық сананы, өз елі үшін мақтаныш сезімдерін қалыптастыру, патриоттық тәрбие жүйесін жоспарлы түрде дамыту арқылы Отанның мүдделерін қорғау жөніндегі азаматтық борыш пен конституциялық міндеттерді орындауға дайындығын тәрбиелеу. Ал бұл бағдарламаны әзірлеудің өзектілігі сол, қоғамның рухани әлеуетін арттыру қажеттілігіне негізделген.

Қазіргі кезең еліміздің әлемдік өркениетке сай өрлеуі, бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарынан орын алуы үшін дамудың жаңа кезеңіне қадам басу талап етіліп отыр. Ал осындай аса маңызды міндеттер мемлекеттік билікке қоғамның рухани әлеуетін барынша арттыру жауапкершілігін жүктейді. Аталған бағдарламада әлеуметтік және этностық топтар арасында жұмысты үйлестіру мақсатында орталық және жергілікті билік органдары мен қоғамдық ұйымдардың күш-жігерін біріктіру қажеттігіне назар аударылған.

Әсіресе, қоғамымыздың бірден-бір қозғаушы күші ретінде танылған жастардың бойында осынау ұлы сезімдерді қалыптастыру қазіргі таңда аса өзекті мәселеге айналып отыр. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің студенттерімен кездесуіндегі: «...еркін елде өскен ұрпақтың рухы әрдайым биік болуы тиіс. Жастары жалын жүректі, өршіл намысты, биік рухты болса – ол елдің еңсесі де биік болады. Өршіл, намысшыл жас отаншыл патриот келеді, халқына, өз ұлтына адал қызмет етуге ұмтылады», – деген сөздері осының айғағы. Осы орайда, француздың ұлы қайраткері Наполеонның: «Отанға деген сүйіспеншілік – өркениеттіліктің бірінші белгісі», деген ұлағатты сөздері де ойға оралады.

Аталған бағдарлама Елбасы Жарлығымен бекітілгенге дейін облысымызда жастарға патриоттық тәрбие берудің мемлекеттік саясаты «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңның аясында жүзеге асырылып келді. Осы бағытта атқарылған ауқымды іс-шаралардың бірқатарына тоқталсақ, ол былайша тізбектелер еді: өткен жылы ҚР Президентінің Жолдауын түсіндіру және оны жүзеге асыру мақсатында «Біздің бағдарымыз – елулікке кіру» атты арнайы акпараттық-үгіт пойызын, Көкшетау қаласының студенттер альянсы өткізген «Бұл біздің Әнұран» атты ауқымды акцияны, облыстың өнер және ғылым саласындағы талантты жастарына бірнеше номинациялар бойынша облыс әкімінің арнайы сыйлықтарының табыс етілуі және басқа ауқымды шаралар. Ал, аталған бағдарлама бойынша атқарылуға тиісті істің жаңашылдығы мен өзіндік ерекшелігіне тоқталар болсақ, бағдарламада мемлекеттік нышандарды зерделеуге, оның ішінде республика рәміздерінің саяси және рухани мәнін пайымдау үшін жастардың азаматтық міндеттері туралы дүниетанымын кеңейту және тереңдете түсуге ерекше мән берілген. Ішкі саясат департаментінің ұйымдастыруымен «Қазақстан Республикасының азаматтарына патриоттық тәрбие берудің 2006-2008 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асырудың негізгі бағыттары» тақырыбында өткізіліп келе жатқан облыстық семинар-кеңесті, алуан тақырыптағы пікір алмасулар мен тренингтерді аталған бағыттағы міндеттерді іске асыру жолындағы алғашқы қадам деп санауымызға болады.

Халқымыздың рухани тірегі болып табылатын мемлекеттік нышандарымыздың қазақстандықтарды біріктірудің негізі, азаматтардың бойында өз еліне деген шынайы құрмет пен мақтаныш сезімін тәрбиелейтін бірден-бір құралы ретіндегі маңыздылығы ерекше. Осы атрибуттар халқымыздың рухани түлеуінің қайнар көзі болып саналады. Осыған байланысты мемлекеттік нышандарды әртүрлі конференциялар, семинарлар, акциялар шеңберінде насихаттау, түрлі әлеуметтік топтардың арасында социологиялық зерттеулер жүргізу – аталған бағдарламаны тиімді жүзеге асырудың негізгі тетіктері. Облыс жастарының арасында жүргізілген «Патриотизм» ұғымы сіз үшін нені білдіреді?» тақырыбындағы социологиялық сұрақ-жауаптың қорытындыларын жастарымыздың патриотизм, отансүйгіштік туралы ұғымдарды жете түсінгендігі, олардың бойында отаншылдық сезімдердің берік қалыптасқандығы деп бағалауымызға болады. Сөзіміз нақты болуы үшін мысалдар келтіруді жөн көріп отырмыз: аталған сұраққа респонденттердің 49,5 пайызы – «Отанға деген сүйіспеншілік», 28,3 пайызы – «Өз Отанына берілгендік», 22,2 пайызы «Мақтаныш сезімі» деп жауап берген. «Сіз

Қазақстан Республикасының Әнұранын орындағанда қандай сезімді бастан кешіресіз?» деген сауалға сұрау салынғандардың 90,7 пайызы «Өз елім үшін мақтаныш сезімін» деп жауап берген. Ал, 66,7 пайызы «Сіз үшін Қазақстан Республикасының мемлекеттік нышандары не болып табылады?» деген сұраққа «Тәуелсіздіктің нышаны» деп жауап берген. Сонымен қатар, мемлекеттік нышандар насихатын жүргізуге бұқаралық ақпарат құралдарын барынша тарту аталған іс-шаралардың тиімді орындалуына оң ықпал жасайтынын айрықша атап айтуымыз қажет.

«Адамзаттың бәрін сүй бауырым деп» өсиет еткен ұлы данышпан Абайдың сөздеріне үңілсек, онда мемлекетіміздің егемен ел болып қалыптасып, өркендеп, гүлденуі ұлттық біртектілікті сақтаудан басталады. Ал патриотизм – ұлтаралық қатынастардың да негізі. Қалыптасқан қоғамдық институт – Қазақстан халықтары Ассамблеясымен өзара іс-қимыл жасау аталған бағдарламаны іске асырудың маңызды құралдарының бірі. Біздің облысымыздағы 30-дан астам ұлттық-мәдени орталық азаматтарды патриоттық тұрғыда тәрбиелеуде үлкен жұмыс атқарып келеді. Олардың қызметінің басты бағыты – Қазақстан халықтарының мәдениетін, дәстүрлерін, тілдерін насихаттау. Елбасының Қазақстан халықтары Ассамблеясының XII сессиясында сөйлеген сөзінде мемлекеттік тілді дамыту мәселесіне баса назар аударуы осы бағыттағы жұмыстың жандануына зор ықпал етіп отыр. Ал қазақстандық азаматтықты қалыптастыру үдерісінде мемлекеттік тілді дамытудың айрықша орны бар екендігі себепті қазақ тілін оқып-үйренуді ілгерілету – бүгінгі таңдағы көкейкесті мәселе. Осыған орай, облыстағы ұлттық-мәдени орталықтардың жанындағы жексенбілік мектептерде диаспора тілдерімен қатар, мемлекеттік тілді оқыту мәселесі де қолға алынды. Мемлекет басшысының: «Патриотизммен тығыз байланысты мемлекеттік маңыздағы мәселе – мемлекеттік тіл мәселесі. Мемлекеттік тіл – бұл Отан бастау алатын Ту, Елтаңба, Әнұран секілді дәл сондай нышан. Және ол елдің барша азаматтарын біріктіруі тиіс», – деген сөздері осының айқын дәлелі.

Бағдарламаны жүзеге асыру шеңберінде көзделген мәселелердің бірі – жас ұрпақты халықтар достығы рухында тәрбиелеп, еліміздің аумағында әрекет ететін дәстүрлі діндерді ұстанушы діни бірлестіктердің лидерлерімен ынтымақтастық орнату. Ақмола облысында Қазақстанның барлық негізгі конфессиялары – ислам, православие, католицизм, протестанттық тең тұрғыда әрекет етуде. Бүгінгі таңда бізде 283 діни ұйым бар. Бұқаралық ақпарат құралдарында руханият мәселелері және діннің қазіргі қоғамда алатын орны жөніндегі, діни экстремизм мен деструктивтік діндердің кері әсерін ашуға бағытталған материалдар жүйелі түрде жарияланып отырады.

Облысымыздағы түрлі дін өкілдерінің арасындағы конфессияаралық және мәдениетаралық татулығын қамтамасыз етуге бағытталған ауқымды іс-шаралардың бірі ретінде осы жылдың наурыз айында Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінде болып өткен «Мемлекет және дін» атты ғылыми-практикалық конференцияны ерекше атап айтуымызға болады. Осы конференцияда Көкшетау қаласындағы Лютерандар шіркеуінің пасторы Эвальд Красовский Елбасымыздың тәуелсіздік жылдарының алғашқы күндерінен-ақ келісім мен татулықты нығайту саясатын сындарлы жүргізіп келе жатқандығын зор мақтанышпен айта келіп, шынайы діндар адамның тек жақсылық жасауға ғана даяр тұратынын, ал жастарға еліміздің болашағына деген аса зор жауапкершілік жүктелгенін тілге тиек етеді. Әсіресе, пастордың: «Біз, облыстағы түрлі діни бірлестіктердің өкілдері жарқын болашаққа деген үмітпен және Құдайға деген сеніммен өмір сүріп келеміз. Біз қол жеткізген өзара түсіністігімізді қарсыласу арқылы емес, ізденіс, үнқатысу жолымен нығайтуға, сақтауға тырысамыз. Осыған байланысты, мен мемлекеттік тілді үйрену мен білуді қалыпты жағдай ретінде ұғынатындығымды айтқым келеді. Өйткені, мен Қазақстанда тұрамын. Өздеріңіз ойлап көріңіздер, Германияға барғандар неміс тілін үйренуі тиіс, Польшаға барғандар поляк тілін білуі керек, сондықтан бұл жерде басы артық сөздердің қажеті жоқ деп санаймын», – деген сөздері кім-кімге де ой саларлық парасатты сөздер.

Бағдарламада баса назар аударылған тармақтардың бірі – азамат пен мемлекеттің өзара жауапкершілігі. Бұл бағытта жастарды қоғамның негізгі институты ретінде мемлекеттің мәнін түсінуге тәрбиелеу маңызды рөл атқарады.

Орталық және жергілікті атқарушы органдар жанындағы қазіргі консультативтік-кеңесші органдардың ҰЕҰ-мен ынтымақтастығын дамыту арқылы мемлекеттің жұртшылыққа қарай нақты қадамдар жасауына мүмкіндігі бар.

Сонымен бірге, жастардың әртүрлі өзін-өзі басқару нысандарын: жастар мәслихаттарын және басқа да сайланып қойылатын органдарын қалыптастыруға жәрдемдесу қажет. Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетіндегі студенттік мәслихат өлкеміздегі өзін-өзі басқару қозғалысын дамытудың бірден-бір көшбасшысы болып табылады. Аталған ұйым жастардың әлеуметтік мүдделерін қорғауға бағытталған көптеген ауқымды іс-шаралар өткізді. Сонымен қатар, қазіргі уақытта жастар ұйымдарының мемлекеттік бағдарламаларды әзірлеуге және іске асыруға қатысу дәрежесінің жоғары еместігін атап өтуіміз қажет. Бұл үшін жастардың тұтқалы шешімдер қабылдауға қатысуы үшін мүмкіндіктер тудыру, қоғамдық-саяси, әлеуметтік маңызы бар жастар бастамаларын көтермелеу қажет.

Қазіргі уақытта біздің баса назар аударатын мәселеміз, азаматтарға патриоттық тәрбие беру жөніндегі жұмыста адамдарға ықпал ете алатын ең қуатты құрал – БАҚ қызметінің мүмкіндіктері тиімді пайдаланылмай отырғандығы. Бұл жағдай аталған бағдарламаға БАҚ-ты белсенді және ерікті тарту үшін тиісті пысықтаулар жасауды талап етеді.

Бағдарлама азаматтарға патриоттық тәрбие беру жөніндегі республикалық кеңес құруды көздейді. Республикалық және өңірлік деңгейдегі мүдделі мемлекеттік органдардың, қоғамдық институттардың, үкіметтік емес ұйымдардың өкілетті өкілдерінен құрылатын Кеңестің мақсаты бағдарламаны іске асыру жөніндегі қызметті орталықтандырып, жұмысты үйлесімді жүргізуге ықпал ету болып табылады.

Қойылған мақсатқа қол жеткізу және патриоттық тәрбие саласындағы мемлекеттік саясатты табысты іске асыру үшін баспа түріндегі және электронды БАҚ-пен ынтымақтастықты жандандырудың маңызы ерекше. Осы бағдарламаның іске асырылу барысын және мемлекеттік органдардың бұл бағыттағы қызметін ақпараттық-насихаттық айқын қамтасыз ету қажет болады.

Елбасымыз өзінің дербес даму жолын таңдап, алға қарай нық сеніммен ілгерілеп келе жатқан жаңа Қазақстанның одан әрі даму стратегиясын дайындап берді. Ал осы маңызды міндеттерді табандылықпен іске асыру – баршамыздың абыройлы борышымыз.

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың еліміздің стратегиялық бағдарламасы болып табылатын осы Жолдауындағы әлеуметтік, экономикалық, рухани тебіреніске толы толғамдары қазақстандық әрбір азаматты жайбарақат қалдырмайды.

Әр істің уақыты, кезегі бар дегендей, ана мен балаға көрсетіlmек көмек ауқымының едәуір ұлғайтылуы, сөз жоқ, демографиялық ахуалымыздың жақсаруына жол ашады.

Бір мүшелден енді асқан Тәуелсіздігіміз баянды болуы үшін жедел қарқынмен ырыс-берекесі тасыған дәулетті де сәулетті, қабырғалы ел болып толысуымыз қажет. Президентіміздің алдыңғы қатардағы елу елдің сапында болуымыз керек деген көрегендік саясатының мәні осында. Өткенге салауат, бүгінге қанағат. Аптықпай, бірақ, тез өсіп келеміз.

Іштен ірімесек, сыртқа сөзіміз күшті болады. “Үй өзіміздікі деме, үй сыртында кісі бар” деген. Әбден қонданып, жал күдірейткенше қызуқандылықтан пайда аз”. Осылайша толғанған Елбасы мемлекетіміздің ішкі және сыртқы саясатының отыз маңызды бағытын белгілеп берді.

Қазақ елінің 550 жылдық тарихында (Керей Жәнібектен бері) дәл қазіргідей жарқырап көрінуіне тарихи мүмкіндік болған емес. Егер, ауызбірлігіміз мықты болса таққа таласпай, жағаға жармаспай, бір-бірімізді демеп жүрсек, ХХІ ғасыр – қазақ үшін, Қазақстан үшін алтын ғасыр. Қазақстанның дәуірлеу кезеңінде халқымыздың ынтымағынан, келісімінен артық құндылық жоқ.

Патриотизм – тарихи, әлеуметтік ұғым.

Әр адамда болу керек құдіретті төрт ана.

Әр адамда өз анасынан басқа,

Жебеп жүрер, демеп жүрер арқада,

Болу керек құдіретті төрт ана.

Туған Жері – түп қазығы, айбыны.

Туған тілі – сатылмайтын байлығы.

Туған дәстүр, Салт санасы – тірегі,

Қадамыңа шуақ шашар үнемі.

Және Туған Тарихы, еске алуға қаншама.

Ауыр әрі қасіреті болса да

Төрт анаға әнін жалғай алмаған,
Пенделердің басы қайда қалмаған?
Төрт анасын қорғамаған халықтың
Ешқа-шан да бақ жұлдызы жанбаған.
Қасиетті бұл төрт ана-тағдырының тынысы,
Төрт ана үшін күрес-күрестердің ұлысы!

Мұхтар Шаханов.

Патриотизм – тарихи, әлеуметтік ұғым. Ол гректің parties – Отан, ел – деген сөзінен шыққан. Бұл термин Отанға, елге, туған жерге, халыққа деген сүйіспеншілікті білдіретін ұғым. Патриоттық идея, отаншылдық сезім – адамға туа біткен қасиет емес. Ол бірте-бірте адамның саналы өмірімен бірге қалыптасатын саяси-әлеуметтік құбылыс.

Патриоттық сезім жалпы адам баласына тән, сүйіспеншіліктен туған тиіс қасиет, оның еліне, туған жеріне, өз ана тілі мен мәдениетіне, ұлттық құндылықтарына жеке қатынасын, өзіндік бағасын, қуаттап-қолдауын пайымдайтын сезім көрсеткіші болып табылады.

Патриотизм - өте күрделі ұғым. Бір жағынан, ол ізгілікті саяси үрдіс, яғни жеке тұлғалық, қоғамдық сана элементтерінен тұрса; екінші жағынан, Отанды қорғауға, сақтауға, нығайтуға бағытталған сезім.

Қазақстандық патриотизмнің қайнар көзі – халықтың береке бірлігінде, ынтымақ ықыласында, елдігі мен ерлігінде және мемлекетіміздің күш-қуатынын беріктігі мен ұлан байтақ жерінің біртұтастығында.

«Қазақстандық патриотизм» ұғымы адам бойына өздігінен қалыптаса қоймайды. Ол ұғымды қалыптастыратын алғы шарттарға мыналар жатады:

- Ең алдымен тарихымызды – Қазақстан халықтарының тарихын білу;
- Туған халқымыздың тілін ардақтап, оның кәусар бұлағынан сусындау;
- Атадан балаға, баладан немереге, немереден ұрпаққа жалғасып келе жатқан салт-дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды жалғастыру.
- Өткен тарихымыздың жақсылықтары мен тәрбиелік мәні бар жақсы қасиеттерін сақтап, одан әрі жан-жақты дамыту, оның өркендеуі үлес қосу;
- Абай атамыз айтқандай, ұлттық қадір-қасиетімізді арттыру, ұлт атына кір келтіретін жат пиғылдан аулақ болу.

Қай заманда болса да адамзат өз алдына – есті, еңбек сүйгіш, қайырымды бала тәрбиелеуді қояды. Соның ішінде қазақ халқы өз ұрпағын, үлкенді құрметтейтін адал, инабатты, әділ, ержүрек, намысшыл, ізгі ниетті болып өсуін қалайды. Бұл қасиеттер дұрыс тәрбие арқылы қалыптасады.

Қазақ халқының тұңғыш ағартушысы Ыбырай Алтынсарин тәрбиенің басты құралы етіп – дінді алған да, оның тиімді жақтарын өмірмен ұштастыра білгеннің артықшылығы жоқ деген.

Ата-баба салтының Жер-Анаға деген ыстық сезімі бірінші кезеңде тұрады. Сондықтан да бұл әр адамның ойындағы қасиеті, дарыны ата-баба жерімен тығыз байланысты.

Міне, осылардың барлығы жалпыадамдық педагогиканың бір бөлігі ретінде ұлттық тәрбие жүйесінің ізгілікті де игі бастауларын құрайды. Республикадағы ұлттар мен ұлыстардың ешқайсысын алаламай, бәрінің де толыққанды дамуына нақты жағдайлар туғызып, көп этносты елдегі саяси тұрақтылықты қамтамасыз ету қазақстандық патриотизмнің туындауына негіз бола алады.

Ұлтына қарамастан Қазақстанда тұратын әрбір азамат Қазақстанды туған Отаным деп түсінуі қажет. Сонда ғана адамның жүрегінде қазақстандық патриотизм сезімінің, өз Отанына деген перзенттік мақтаныш сезімнің өркен ғажайып тамырлануына негіз қаланады. Яғни, этносаралық интеграцияның базасы емес, адамдардың өзін-өзі азаматтық билеуі, Қазақстан халқының бір бөлшегі ретінде сезімі дамып қалыптасады.

«Өткен уақыт үнсіз мүлгиді, келер уақыт баяу жылжиды, ал бүгінгі күн құйындай ұйтқиды», деген қанатты сөз бар. Бұл үшін де парық-парасат, білім-білік, ерік-жігер керек емес пе? Ұрпағын сүйген баба ғана қасиетті, Отанның болашақ азаматына: «Тарихыңды зерделе, аға ұрпақтың саған деген аманаты – ерлік, тәрбие алар сәтінді бос жіберіп, қапы қалма», - деген. Тарихты зерделеу арқылы біз ұрпағымызға Отанымыз бен халқымызға шексіз берілгендік, қаһармандық патриотизмнің шынайы сабақтарын аламыз.

Патриоттық сезім – ұлттық рух деңгейінің айнасы, өлшемі. Сол себептен Ел басы өзінің халыққа жолдауында азаматтардың отаншылдық сезімі мен өз еліне деген сүйспеншілігін дамытуды ұлттық қауіпсіздікті сақтаудың негізгі элементтерінің бірі ретінде таниды.

Президент стратегиясының түпқазығы, басты арқауы – адам тағдыры. Бүгінде өзгерген адам, келешек ұрпақ, олардың сапасы – Елбасы назарында. Стратегияны жүзеге асыруға мүмкіндік беретін, алғышартының өзі – Қазақстан халқы, оның жоғары сапасы, жасампаздық істерді орындауға мүмкіндігінің жеткіліктігі және қабілеттілігі. Бұл талап Қазақстан халқына, олардың ерік-жігеріне, күш-қуатына, табандылығына, білімділігіне сенгендіктен туындаған.

Қазақстан халқының отаншылдық сезімін тәрбиелеу – осы бағыттағы негізгі шаруалардың бірі. Халықтың патриоттық сезімін қалыптастыру үшін мына алғышарттар пісіп жетілуі тиіс.

1. Елбасы Қазақстанды мекендеген халықтардың тіліне, дініне, қанына, аз-көптігіне қарамастан, тең құқықтығын, іс-жүзіндегі теңдігін жария етіп, ешкімге де артықшылық жасамайтынын атап көрсетеді.

Қазақстан халықтарының ұлтына, жынысына, тегіне, дініне қарамастан, заң алдындағы теңдігі, бірдей құқықтағы қоғамдағы саяси тұрақтылық ғана емес, қазақстандық патриотизмді қалыптастырудың бірден-бір негізі. Бұл Қазақстанды барша жұртшылықтың сүюіне жетелейтін бірінші саяси фактор, конституциялық негіз.

2. Қазақстандық патриотизмді қалыптастырудың екінші арнасы – экономикалық негіз. Жұмыссыздық пен күйсіздік. Сондықтан да Елбасы ұзақ мерзімді мақсаттардың бірі ретінде – экономиканың өсіп-өркендеуіне басты назар аударып отыр.

Ана тілі - әділет пен шындық тілі, күрес пен тартыс тілі, ізгілік пен инабаттылық тілі, иман жүзді парасат тілі, досыңа жылы, қасыңа қаһарлы тіл, қажырлы қайрат тілі, жылы лебіздер тілі, тәңірін таныған тіл, періштелер мен пәк жандар тілі, еркіндік пен теңдіктің тілі, «бостандық» деп жар салған тіл, «тәуелсіздік» деп тебіренген тіл, тәңір тілі – ана тілінен халқының исі мен рухы аңқиды, ана тілдің әдет пен әдеп тілі, тәрбие тілі, жастықтың тілі, болашақтың тілі, жас кезінде меңгеретін, игеретін тіл.

Ана тілі – халқын тура жолдан тайдырмаған көсемдер тілі, елдің беріктігін сақтаған билер тілі.

Сондықтан тіл еркін болмай – ой еркіндігі жоқ, санаңда салмақ болмайды, ойын ортаяды, ақылың азаяды, тілің күрмеледі, рухың, елің азаяды!

Яғни, қазақ мемлекетінің патриоты ана тілін жете меңгерген және қосымша тілдер білетін, өз бетімен шешім қабылдай алатындай көзқарасты қалыптастыратын жеке тұлға болмақ.

Отаншылдық сезімді қалыптастырудың тағы бір шарты – халық пен мемлекет арасындағы өзара сенімді нығайту «Береке бас - бірлікте», «бірлікте болсаң – биікте боласың», деген халық. Ата-бабамыз Отанға деген пәк сезімнен, өршіл патриотизмнен әсер алған жандар.

Бір сөзбен айтқанда, елінің, жерінің өткенін сезінбей, оның ерлікке, адамгершілікке толы тарихын, өнерін жете ұғынбай отаншылдық сезімді ояту мүмкін емес. Сондықтан да, өткен тарихты объективтік тұрғыдан саралап зерделеуге ұмтылу – заман талабы.

Қазір біз ғасырлар тоғысында өмір сүріп отырмыз, яғни ХХІ ғасыр табалдырығын аттаған сәтіміз. Көш басын өркениет жолына біржола бұрған екенбіз, сол ұлы көшті адастырмай алға апарар ұрпағымыздың нұрлы болашағы мен бағыт бағдарын айқындап алғанымыз жөн.

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың 2030 жылға арналған стратегиялық бағдарламасында, міне, осы ізгі мақсатты көздейді.

Өткенін білмеген – халықтың қадірін білмейді, халық қандай жайды бастан кешірді, бүгінгі заманға қалай қол жеткізді? Халық өз тарихын жасау үшін тер төгіп, қанын сарп етті, азап шекті, тар жол, тайғақ кешуден өтті, жерін қорғап, елін сақтады – осының барлығын бүгінгі ұрпақ білуге, қастерлеуге тиіс.

Тәуелсіздік – қазақ халқының сан ғасырлық арманы. Отанымыздың көгінде көгілдір туымыздың мәңгілік желбіреуі – тәуелсіздігіміздің арқасы.

Тәуелсіздіктің туы өздігінен тігілген жоқ. Осы жолға жету үшін қанша тер төгілді? Тәуелсіз елдің еркін ұлты ретінде бойын түзеп, өзгелермен терезе теңестіру үшін, патриоттық, намысшылдық, сезімдерін қалыптастыру керек.

Әр нәрсені өз атымен атай білетін деңгейге жеткен ұлт қана алыс ертендерге аптықпай жетеді. Сондықтан ұлы Желтоқсан оқиғасының тарихи мәні өте зор. Бұл 1986 жылғы - әлемді дүр сілкіндірген қасіретті желтоқсан оқиғасы болатын.

Сол желтоқсан оқиғасында ту еткен ұлттық намысымызды әрқашан жоғары ұстай білсек, өз жерімізге, елімізге ие болып, халқымызға жақсы өмір орнату жолында еш нәрседен тайынбай күресе білсек, қол жеткенімізді баянды етсек, әрбір жеткіншекке ұлттық сана дәнін себе білсек, мақтаныш деген сол ғой.

Ақиық ақын Мағжан Жұмабаевтың «берік денелі, түзу ойлайтын, дәл пішетін, дәл табатын ақылды болса, сұлу сөз, сиқырлы үн, әдемі түрден ләззат алып, жаны толқындатырлық болса, баланың тәрбие алып, шын адам болатындығы» деген қағидасы өміршең болып отыр. Дәл осындай игі қасиеттерді бойына сіңірген жалпы адами құндылықтарды меңгерген, қоғамның жоғары мұратты мақсаттарына сай клетін жеке тұлғаны қалыптастыру – баршамыздың алдында тұрған міндетіміз.

Адам махаббаты қандай мәңгі болса, оның патриотизмі де сондай мәңгілік. Адамзат махаббатсыз, мұратсыз өмір сүре алмайды, оны теріске шығару еш нәтиже де, жеміс те бермейді Олай болса, қазақстандық патриотизмсіз біз де өркениетті ел бола алмаймыз. Сол үшін азаматтардың биік отаншылдық сезімі бүгінге ғана емес, ертеңге керек, болашаққа да керек.

Жұлдыз, расында да жақсы тақырып ашыпсың. Өйткені бүгінгі күнде жастардың патриоттық сезімі үлкен мәселенің бірі болып отыр. Шынын айтсам мен бүгінгі күнде бойында патриоттық сезімі жоқ жастарды түсінбеймін!!! Қалай ғана бойында туған тіліне, еліне, дініне, халқына деген махаббат қалыптаспаған? Әлде үйде ата-анасы, мектепте ұстаздары тәрбие бермеді ме екен? Жоғарыда «ел болам десең бесіңді түзе» деген сөз де айтылып кетті. Бірақ бүгінгі күннің ата-аналары балаларының патриоттық сезімі мен сабақтары емес, күнделікті ішер астары мен киер киімінің қамын ойлап жанталасып жүр. Ал «әй дейтін әже, қой дейтін қожасы» жоқ «қарны тоқ, қайғысы жоқ» балалардың ойына патриоттық сезім қайдан ғана кіріп шықсын?

Тізіп айта берсек, шешілетін мәселелер аз емес. Одан да соларды шешуге ат салысу қажет. Патриоттық сезімді ояту үшін бүгінде ешбір ата-ана (жүзден бірі болмаса) баласына бұл қасиетті сіңдіру керектігін ойламайды. Сондықтан да мектепте қайткен күнде де үйретуге талап қою керек!!! Қайткен күнде де болашақ Қазақстанға патриоттық сезімі жоғары ұрпақ тәрбиелеп шығаруымыз қажет. Өйткені ата-бабаларымыз қасық қаны қалғанша шайқасып, сақтап қалған қазынаны болашақ ұрпаққа жеткізу - біздің парызымыз!

1. Сайдахметова Л. Қазақстан мектептерінде оқушыларды патриотизмге тәрбиелеу. – Алматы, 2002.
2. Қазақ педагогикалық энциклопедия сөздігі. – Алматы, 1995.
3. Кенжебаева Р. Оқыту үрдісінде педагогикасы арқылы оқушылардың атамекенге сүйіспеншілігін қалыптастыру. – Шымкент, 2005.
4. Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында. – Алматы, 1999.
5. Қоянбаев Ж.Қ. Педагогика. – Алматы, 2000.
6. Назарбаев Н.Ә. Сындарлы он жыл. Алматы, 2003.
7. Тасболатов Қ. Қазақстандық патриотизмнің ұлттық және ұлтаралық үйлесімі: Отан тарихы. - №3. - 2001.
8. Ахметова А. Патриотизм өміршеңдік өлшемі: Арай - №2. - 1997.

Резюме

В данной статье говорится о патриотизме среди молодежи и о его развитии в современном обществе, и пути внедрения патриотизма в повседневную жизнь студентов.

Summary

In given article is spoken about patriotism amongst youth and about his (its) development in modern society, and way of the introducing the patriotism in everyday life student.

ӘСКЕРИ-ПАТРИОТИЗМ ҰҒЫМЫНЫҢ МӘНІ, МАЗМҰНЫ

Е.Е. Оспанкулов – оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Ә.М. Байғалиев – оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ, аға лейтенант

Қай кезде болмасын ұрпақ тәрбиелеу мәселесі басты назарда болады. Тәрбие процесі – үздіксіз процесс. Тәрбиенің адам өміріндегі ерекше ролін ұлы ғалым әл-Фараби: «Адамға ең бірінші керегі білім емес тәрбие беру керек. Тәрбиесіз берілген білім – адам заттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне опат әкеледі», - деп атап көрсетеді. Тәрбиенің барлық бағыттары бір-бірімен тығыз байланыста болады. Олардың әрқайсысының атқаратын ролі өте зор. Бағыттарды жеке бөліп қарастырар болсақ, бүгінгі егеменді ел болып дербес мемлекет атануы жағдайында жастарды отансүйгіштікке тәрбиелеу көкейтесті болып отыр. Әр халық Отанын сүйер, Отан үшін, ел үшін күйінер патриоттарды тәрбиелеуге тырысады. Осы жерге «патриотизм» ұғымына тоқталып кетейік.

Патриотизм (грек сөзі Patriotes – отандас, Patris – Отан, туған жер).

Отанға деген сүйіспеншілік, бойындағы күш қуатымен білімін Отан игілігі мен мүддесіне жұмсау. Туған жер, ана тілін елдің әдет-ғұрыпымен салт-дәстірін құрмет тұту сияқты патриотизм элементтері ерте заманнан бастап-ақ қалыптаса бастайды, - деп көрсетілген - өзінің ізгілікті мәнін сақтайды. Патриоттық сезімнің объектісімен қайнар көзі – Отан десек, оның мазмұны: Туған жер, табиғат, оның байлықтары, тіл, дәстүр, тарихи ескерткіштер, туған өлкедегі тамаша кейелі орындар. Олардың адам көкірегіне жылулық, жақындық, туысқандық сезімдерді ұялатып, ізгі де ерлік істердің қайнар көздеріне айналуы патриотизмге тәрбиелеудің арқауы.

Ел жандылық идея – Отаншылдық сезім жалпы адам баласына тән адами – түйсік қасиеті, оның еліне, туған жеріне, өз тілімен мәдениетіне ұлттың құндылықтарына деген жеке қатынасын, өзіндік бағасын, түйсінуді, қуаттап қолдануын пайымдайтын сезім көрсеткіші.

В.В. Макров «Патриотизм кез-келген саяси әлеуметтік, этникалық топтың ғасырлар бойы тұтасығын қамтитын құбылыс» - деп тұжырымдайды. Ал, Н.И. Губанов былай деп ой түйеді: «Шын мәніндегі патриотизм кім-кімнің болса да отанына шексіз берілгендігі, сонымен бірге өзге халық мақтанышына құрметпен қарау болмақ. Ал, мұндай қасиет іс-әрекетпен идеяның, ықыластың бірлігінің айғағы іспектес».

Осы айтылғандардың барлығы патриотизм қоғамдық сананың бір формасы, тарихи және классикалық категория екенін, ол да қоғам дамуы мен бірге дамып, жаңа мазмұнмен толыға түсетінін білдіреді.

Педагогика ғылымында әскери-патриотизм деген де ұғым бар.

«Әскери-патриотизмді қалыптастыру» дегенді біз былай түсінеміз: бір жағынан әскери, әскери-техникалық, әскери-денелік тәрбие және оқу, жоғары сынып оқушыларының өз дігінен білім алу әрекеті. Ол арқылы оқушылар әскери-техникалық білімдерді қаруда қоланудың іскерліктері мен тәсілдерін меңгереді. Екінші жағынан – бұл азаматтық-патриоттық, моральдық-еріктік тәрбие және өзін-өзі тәрбиелеуі, олар жалпы адам заттың және ұлттың мәдени-тарихи құндылықтар мен дәстүрге негізделеді. Әскери-патриотизмді қалыптастыруда бұл екі жақ диалектикалық түрде өзара байланысады, өзара бірлікте болады.

Көп ұлтты Қазақстан үшін Отан сүйгіштік сезімнің рухани саладағы тату-тәтті тірлік, азаматтық келісімге ғана емес, мемлекеттің материалдық негізін нығайтуға да тікелей ықпалы бар.

Патриотизм идеясының дамуы Аристотель, Цицерон, Платон есімдерімен тығыз байланысты. Патриотизм идеясының дамуына француз материалисттерінің де (18 ғасыр), неміс философтарының да, орыс революционер демократтарының да В.Г. Чернышевский т.б. қосқан үлесі мол.

Патриотизм туралы идеяларды кезінде өздерінің шығармаларында қазақ даласының ойшылдары да, атап айтсақ, Әл-Фараби, Ж.Баласағұни, М.Қашқари, жыршы – жыраулары да: Асан-қайғы, Доспамбет, Шалкиіз, Бұқар Жырау, Махамбет т.б. айтқан. Қазақ халқының табиғи түрдегі патриоттық тәлімінің басқа да халқының табиғи түрдегі патриоттық тәлімнің басқа да халықтық дәстүрі мен байлықтарының дами түсуін, тіпті кейбір уақыттарда патриот деген сөздің лексикалық құрамынан алынып қалмауын қазақ жеріндегі жиі-жиі болып тұрған тарихи оқиғалардан қырсырынан іздеген жөн. Қазақтың ұлан-байтақ даласын біздің ата-бабаларымыз сан ғасыр «Найзаның ұшымен, білектің

күшімен», «Қанаттыға қақтырмай, тұмсықтыға соқтырмай» аман сақтап келеді. Олардың құрып кету қаупі төніп тұрған кезде бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарып жауға қарсы тұруы нағыз шынайы Отансүйгіштік қасиет деп түсінеміз.

Зерттеуші, саясаттанушы Ж.О. Кенжалин патриотизм ұғымының Қазақстанның саяси тарихының алар орны жөніндегі проблемаларды түйіндей келе соңғы онжылдық тарихын мынадай кезеңдерге бөліп қарастыруды ұсынған.

Қазақстандық патриотизмнің ел тәуелсіздігі жылдарындағы тарихының алғашқы кезеңі: 1991-1994 жылдар аралығы. Бұл жылдар ел көлемінде Тәуелсіздік идеясын ұлылау жылдары деп атамақ. 1995-1998 жылдары аралығы. Бұл кезең мемлекеттің нарықтық экономика заңдарына өту кезеңімен, кей тұстары халықтың жекелеген әлеуметтік топтарын торығушылыққа, дағдарушылыққа алып келген сәттерімен сипатталады.

Үшінші кезең: 1999-2001 жылдар аралығы. Бұл кезең Қазақстанда патриотизм ұғымы шын мәнінде елішіндегі бірліктің, қоғамдық келісімдік тұрақты саяси ахуалдың кепілдігіне айналғандығымен сипатталады.

1991-жылдан бастап Қазақстанның тәуелсіздік алуына орай ұлттық патриотизмнің, Қазақстандық патриотизмнің жаңа жылнамасы басталып келеді. Бұған мемлекеттік дәрежеде айрықша мән берілді. Қазақстандық патриотизм әлеуметтік саяси қатынастардың, адамгершілік қасиеттер мен түрлі көзқарастардың, діни наным-сенімдердің ара салмағы бола беретін ұғым оның өлшемі дейтін болсақ, онда ең алдымен ұлттар мен ұлыстардың мұрат-мүддесінің бірлігі айқын болуы тиіс. Осы өлшем биігінен көрінген сәтте ғана Қазақстандық патриотизмге толық қол жеткізуге болатындығы анық.

Қазақстандық патриотизмді профессор А.Хұсайнов: «Қазақ елін шексіз сүю – деп түсінемін», - дей келе, «Отан сүю сезімі – халқының келешегі үшін аянбай еңбек етумен етене қабысып жатқан сезім, Қазақстанның келешегі үшін ақ жүрек, адал ниетпен қандай салада болмасын өз шама-шарқы келгенше аянбай еңбек етуде. Мен Қазақстандық патриотизмнің бүгінгі шынайы көрінісі дер едім, - дейді».

Белгілі педагогтар А.С. Макаренко мен В.А. Сухомлинский ерлік пен оны туғызатын факторлар туралы мәселелерді зерделеп, бұл олардың педагогикалық еңбектерін негізі болғаны белгілі. Мәселен, А.С. Макаренко «Адамды ерлік көрсетуге, мейлі, неде болсын – ұстамдылықта, ашық, тік сөз айтуда, кейбір мұқтаждықтарда, шыдамдылықта, батылдықта ерлік көрсетуге мүмкіндік беретін жағдайға қоймайынша ержүрек етіп тәрбиелеу мүмкін емес», - деп тұжырымдайды. В.А. Сухомлинский: «Патриоттық сезімдер мен моральдық ерік-күш қасиеттері толғаныстар арқылы тәрбиеленеді. Отан идеясын ұғына жүріп, сүйіспеншілік, ризашылық, шаттық, қауіп, оның бүгіні мен ертеңі үшін қамқорлық сезімін, оның жаулары мен ұмырасыздық және Отан үшін өмірін беруге даярлық сезімін бастан өткере отырып адам жасөспірім шағында-ақ өзін таниды, өз жетістіктерін нығайтады» - деп жазды.

Ендеше, жас ұрпақтың бойында ұлттық сананы қалыптастыруда олардың туған жері мен еліне сүйіспеншілігін оятудың маңызы зор. Ұрпағын өз халқының патриоты етіп тәрбиелеу – қай халықтың болса да, тәрбиелеу жүйесінің негізгі талаптарының бірі.

Егеменді Қазақстанның болашығы, тағдыры жастардың қолында. Сондықтан жастарымыз білімді де тәрбиелі, жан-жақты дамыған азамат болып қалыптасу керек. Кез келген азамат өзінің елі мен жері үшін жанын берер патриот болуы керек. Ең мықты мемлекет болу үшін жастардың бойында шынайы патриотизмді қалыптастыруға үлкен күш жұмсауымыз қажет.

Қазақстан – көп ұлтты мемлекет. Демек, жас ұрпақтың бойында ұлттық патриотизммен бірге Қазақстандық патриотизмді қалыптастыру ерекше маңызға ие. Қазақстанның әрбір азаматы ұлты мен дініне қарамай татулық пен бірліктің туын жоғары көтере білсе – патриотизмнің негізі сол болмақ. Елбасы өзінің «Тарих толқынында» кітабында: «Ұлттық бірліксіз патриотизм деген жансыз бірдеңе ғана болып қалады», - деп ұлттық бірлікке ерекше мән береді. Бірлік пен татулықтың маңызына халқымызда бей-жай қарамаған. «Бірлік болмай, тірлік болмас», «Төртеу түгел болса, төбедегі келер, алтау ала болса, ауыздағы кетер», «Ынтымақсыз ел оңбас» деп, жас ұрпақтың санасына сіңіріп отырған. Әр жас ұрпақтың бойында өз Отанына, еліне деген алғашқы сезім болады. Осы сезімнің, сүйіспеншіліктің дамуына оның алған тәрбиесінің, өскен ортасының әсері ерекше екенін білеміз. Бұл жерде мұғалімнің атқарар міндеті өте зор. Күнделікті күйбең тіршіліктің соңында жүрген ата-ана-

ның бүгінгі күні бала бойында патриоттық сезімді қалыптастырудан гөрі ойлайтыны баласының қарнының тоқтығы мен көйлегінің көктігі. Міне, осы салғырттықтың соңы жастар арасында қылмыстың көбеюі, нашақорлыққа құмар болуы, тағы сол сияқты келеңсіз оқиғалардың белең болуына әкелді. Ата-аналар балаларын – болашақ Отан қорғаушыларды өз міндеттерін өтеуге де жібергісі келмейді. Осыдан келіп, «Патриоттарды кім және қалай тәрбиелейді?» деген сұрақ туады. Елдің ертеңін ойлар, тәуелсіз елдің тірегі болар патриоттарды тәрбиелейтін орда – мектеп. Ал мектептің жүрегі – мұғалім. Бүгінгі қоғам мұғалімнен үлкен қажырлы еңбекті талап етеді. Ұстаз – қасиетті мамандық. Мұғалім мамандығы басқаларға қарағанда, халықтың тағдырымен байланысты, ол жеке тұлғаны әлеуметтендіруге жауапты. Мектептегі оқу-тәрбие үрдісінің жиелі жүруі мұғалімге тікелей байланысты. Әр мұғалім елімізге сай азаматтарды тәрбиелеуде Қазақстан Республикасының Білім Заңының 8-бабында: Азаматтық пен елжандылыққа, өз Отаны – Қазақстан Республикасына сүйіспеншілікке, мемлекеттік рәміздерді құрметтеуге, халық дәстүрлерін қастерлеуге, Конституцияға қайшы және қоғамға қарсы кез-келген көріністерге төзбеге тәрбиелеу», - деп көрсетілген. Білім беру жүйесінің басты міндеттерін үнемі жадында ұстағаны жөн. Қазақстанда тұратын әр түрлі ұлт өкілдерінің балаларын қазақ елін өзінің туғанындай сыйлап, тілін құрметтеп, шын жүрегімен сүйе білуге тәрбиелеуде де мұғалімдер басшылығы ерекше екенін байқаймыз. «Міндетті түрде адам тәрбиелеуді, алдымен, оны белгілі елдің азаматы етіп, сол ұлттың, қоғамның талабына сәйкес тәрбиелеуге міндеттеу қажет. Мектеп пен оның ұстаздарының бағыты сол ұлттың мінезі мен бағытына тәуелді болуы тиіс» деген С.И. Гессеннің пікірін әр білім ордасы мен ұстаздар қауымы көкейлеріне түйіп, іс жүзінде жүзеге асырар болса, нұр үстіне нұр болар еді.

Алғашқы мектеп есігін ашқан бүлдіршіннің бойында патриоттық сезімді оятатын да мұғалім. Жаңа өмірге жетелеп, әр баланы «Мен Қазақстанның азаматымын» деген үлкен жауапкершілікке баулитын ел рәміздерін мақтан тұтуға тәрбиелеудегі мұғалімдердің еңбегін бағаламасқа болмайды.

«Отан – отбасынан басталады» дейді халық даналығы. Демек, бала тәрбиесі Отан мен ел мүддесі. Әрбір бала бір ғана отбасының ғана емес, күллі қоғамның келешегі, бүршік атар гүлі екені жадымыздан есте шықпағаны абзал.

1. Сайдахметова Л. Қазақстан мектептерінде оқушыларды патриотизмге тәрбиелеу. – Алматы, 2002.
2. Қазақ педагогикалық энциклопедия сөздігі. – Алматы, 1995.
3. Кенжебаева. Р. Оқыту үрдісінде педагогикасы арқылы оқушылардың атамекенге сүйіспеншілігін қалыптастыру. – Шымкент, 2005.
4. Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында. – Алматы, 1999.
5. Қоянбаев Ж.Қ. Педагогика. – Алматы, 2000.
6. Назарбаев Н.Ә. Сындарлы он жыл. – Алматы, 2003.
7. Тасболатов. Қ. Қазақстандық патриотизмнің ұлттық және ұлтаралық үйлесімі. Отан тарихы. - №3. - 2001.
8. Ахметова. А. Патриотизм өміршеңдік өлісімі. Арай. - №2. - 1997.

Резюме

В данной статье рассматривается патриотизм среди молодежи, и о его принципах развития, и внедрения военного патриотизма в общеобразовательных школах.

Summary

In given article is considered patriotism amongst youth, and about his (its) principle of the development, and introducing the military patriotism in general school.

ТӘУЕЛСІЗДІК - ТІРЕГІМ

Л.Паизқызы – Алматы Үздіксіз білім беру университетінің
аға оқытушысы, магистр

Тәуелсіздік - халқымыздың бостандығы мен дербес даму жолындағы сан ғасырлық күрес тарихының нәтижесі екендігін Елбасы атап өткендей, тәуелсіздік бабалар арманынан туындаған, бүгінгі ұрпақ қол жеткізген ұлы жеңіс.

Қазақ халқы үшін XX ғасыр «тар жол тайғақ кешулерден, соқтықпалы, соқпақсыз отызыншы жылдардан басталып, елуінші жылдардың зұлматынан өткен, сыйы мен тартуы да, қайғысы мен қасіреті де жетерлік сәттерге толы болды десек артық айтқандық емес. Даламыздай кең де, сабырлы халқымыз тағдыр талайында өзіндік қасиетін жоғалтпай, батыл қадам нәтижесінде азаттыққа қол жеткізгені тарихи шындық.

XX ғасырдың соңғы он жылдығында тарих бетін айқара ашқан тәуелсіздік көп ұлтты Қазақстан мемлекетіне ұлы жаңалықтар әкеліп отыр. Ата-бабадан қалған ұлан-ғайыр жерді игеріп, дербес мемлекет ретінде өз билігімізді сақтап, өзгеге көңіліміз ашық, дастарханы мол, қолы жомарт ел ретінде дамып келе жатқанымызға да 20 жылдың жүзі болды. Арада өткен жылдар белесі бүгінгі Қазақстанның әлемдік аренадан өз орнын ойып алған, Азия мен Еуропаны мойындата білген өжет те өр елдің мекеніне айналды.

Қазақ мемлекеті өз тәуелсіздігін алғаннан бері әлемдік қауымдастықтың біразына мүше болып, көптеген елдермен елшілік қарым-қатынас орнатты. Ел абыройы мен тұтастығын қорғайтын құжаттарға қол қойылды.

Ел тәуелсіздігі әлемдік саясатта өз бейнесін еркін танытқан тұңғыш Президентіміз Н.Назарбаевтың ел тағдырын қолына алғанына да, 1991-жылғы Тәуелсіздік алу жайлы Конституциялық Заңына да міне 20 жыл толып отыр. Еліміздегі тыныштық, тәртіптегі Ата Заң, көгіміздегі азаттық көк байрағы, ұлттық теңгеміз, республикалық «Ұланның» құрылуы, ЮНЕСКО-ға мүшелікке қабылдануы елдік пен еркіндік белгісі ғана емес, Елбасының, біртуар азаматтардың жанқиярлық еңбек нәтижесі.

Бүгінде ортамыздан өзі кетсе де өшпес сөзі қалған ақын Қадыр ағамыздың:

Халықтан тумай, туады кімнен алыптар,

Сенсеңіз егер сенуге татыр халық бар.

Бүгінгі мен тарихтағы орын бір емес,

Болашақ өз бағасын бере, анықтар, - деген жыр жолдары Елбасы біреу де оған тіреу халық екенін дәлел еткендей.

Қазақта туған жерін, оның халқын сүйген адам бүкіл азаматты сүйе алады деген қасиетті сөз бар. Бұл жақсылыққа жаны жақын, жомарт елдің көрегендік нақылы елім, жерім деп өткен бабалар бағасындай.

«Хабар» агенттігінің интернеттегі сайтының жүзеге асуын Абай сөйлеткен қызыл тілдің тәуелсіздікке қосқан үлесі деп түсінемін.

Үлкен жүректі, ұлы сезімді, ақиық ақын Мұқағали жырына арқау болған атамекен жеткен жетістік, қас батырлар жанын қиып, талай ару махаббат сырын шерткен, тіршіліктің нәрін пендесіне сый еткен қасиетті Отанымыз – Қазақстан жұпар атқан жусанымен, кеудесі нұр құяр ауасымен, асқаралы асулы тауларымен, телегей-теңіз даласымен ыстық.

Неткен байтақ, неткен ұлы жер едің,

Нендей күйге жүрегімді бөкледің,

Сенде тудым, сенде өстім, сенде өлсем

Арманым жоқ бұл дүниеде дер едім, - деп Қасым ақын толғаған Қазақстан егемендігімен XXI ғасырдың да 11 жылын беріп қадаммен алға басып отыр.

Елімен, жерімен қимай қоштасып, сұрқия тағдыр тәлкегіне түскен атпал азаматтарымыз да шерлі көңілмен шет ел асқан бабалар ұрпағы да, бүгінде елінің ерен істеріне куәгер болып, бейбіт өмір қамалындай Астананың айбынына тәнті болса, ерке Есілдің ертеңінен үміт күтуде. 2011-жыл Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің он жылдығы болып жарияланса, бүгінде 20 жылдың асқарлы белесі «Тәуелсіздік» атты қасиетті сөздің қайс ар рухын көтере түсті.

Біз жаңа ғасырға, жаңа мыңжылдыққа өркениетті ұлт ретінде, тарих сахнасына егемен ел ретінде еніп, 70 жылда кеткен есені қайтаруға асыққандай, Тәуелсіздіктің алғашқы баспалдағы – желтоқсан құрдасы болып, тіліміз бен ділімізді, әдет-ғұрпымыз бен экономикамызды түзеп, үстіміздегі жылда Президентімізді қайта сайлап, ел іргесінің тыныштығын сақтауда жаңа қадам жасадық.

Тәуелсіздік тірегі, тұңғыш Президентіміз Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2030» стратегиялық бағдарламасынан бастау алған еліміз - мерейлі де, мерекелі 20 жыл ішіндегі өткенімізге көз жүгіртіп өтсек, Біріккен Ұлттар Ұйымының биік мінбесіне Елбасымыздың сөз сөйлеуі, халқымыздың елдігіне өзіндік үлес қосқан Абай, Жамбыл, Мұхтардай біртуар жандардың ЮНЕСКО көлемінде әлемдік дәрежеде тойлануы, Түркістанның 1500 жылдығы, Тараздың 2000 жылдығының тойлануы рухани жетістік.

Қазақ халқы – әлемдегі ұлы халықтардың бірі. Ол ұлылық-бауырмалдық, сабырлық, даналықтан бастау алған, сөзге тоқтап, үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсеткен азаматтықтан бастау алса, Астана төрінен орын алған «Күлтегін» ескерткіші көшірмесі, әлем картасындағы «Қазақстан Республикасы» деген атау – тәуелсіздіктің жеңісі.

Арайлап атқан таңы бар, жазира даласы бар Қазақ елі тәуелсіздіктің туын асқақтатқан 20 жылда төрткүл дүниемен келелі кеңес құрып, келісім жасауда.

Өз елін, кіндік кескен жерін сүймейтін адам жоқ. Айналаңдағы алыс-жақын елдерде болып жатқан қырғи-қабақ жайлар мен табиғаттың толассыз қасіретін естігенде, тыныштық пен бейбіт өмірдің қадір қасиетін бағалайсың. «Мың өліп, мың тірілген» халқымның тәуелсіздігі ұлт байлығы тілімзді көркейтіп, ғылым жаңалықтарында жаңа технологияларды кеңінен пайдаланып, республикадағы барлық саланы компьютерлендіруі ғасыр жаңалығы. Үстіміздегі жылдары еліміздің өнеркәсіп орындары дамып, энергетика ресурстары: мұнай және газ орындары өркендеп, халықтың тұрмысын жақсартуда біршама игілікті істер атқарылып отыр.

Ең алдымен зейнеткерлердің зейнетақысына жылма-жыл 30 пайыз үстеме қосылса, бір кездері Ыбырай арман еткен ауыл мектептері компьютерлендіріліп, 100 мектеп бағдарламасы негізінде бой көтерген білім ордалары мен ұстаз қауымының еңбекақысының 100 пайыз өсуі еліміздің мәдени-әлеуметтік жетістігі екені анық. 20 жыл ішінде 1999 жылы «Ұлттар бірлігі», 2000 жыл «Мәдениет жылы», «Ауыл жылы» сынды шаралары тарих бетінен орын алып, еліміздегі интелегенция тобын, ауылшаруашылық мамандары мен дәрігер, эконоист, бизнесмендер дайындайтын жоғары оқу орындарының көбейіп, ондағы оқу бағдарламасының әлемнің озық Оксфорд, Кэмбридж сынды оқу орындары үлгісімен құрылуы, шетел мамандары орнын бүгінгі күннің дарында тұлғалармен ауыстырудағы басты бағыт болып отыр.

20 жыл ішінде ядролық полигондардың жабылуы, Елбасының халқының қатерлі қыспаққа түспеуін көздеп ұлы держава Қытай және Ресеймен өзара түсіністікпен бейбіт қатар өмір сүруді таңдауы, Оңтүстіктегі Ислам және Орта Азия мемлекеттерімен тату көршілік бағыт ұстану, ең ықпалды мемлекеттерді мойындатып, БҰҰ халықаралық қауымдастығына Елбасы төрағалық етуі, Азияда жалауының қазақ жерінде көтерілуі, мәдени-рухани өміріміздегі ұлы өзгерістер.

Тәуелсіздік тірегі – білім. Халқымыздың «Білекті бірді, білімді мыңды жығар» деген ұлағатты сөзін нақтылай түседі.

«Бірлік болмай, тірлік болмас» дегендей Қазақстан Еуропа елдерімен терезесі тең ел болып, нық қадам жасаған 20 жыл татулық туын биік көтеру арқылы жетістіктерге қол жеткізіп отыр.

Әлемнің жүзден аса елімен емін еркін достық байланыс жасаған Қазақстан Т.Әубәкіров, Т.Мұсабаевтай азаматтарын ғарышқа ұшырып, тәуелсіздік арқасында арыстарымыз кітап болып, кесене болып күмбезделіп, ескерткіш, көше болып ортамызға оралды. Жңа типті мектеп пен лицей, гимназия мен колледждер, ЖОО молайды. Көшелерге ұлт абыройын асырған бабалар есімі беріліп, тұлғасы тұғырлы ескерткіштер дүниеге келіп, бірлік пен тұрақтылық кепілі кеңейді.

Дүниені дүр сілкіндірген тәуелсіздіктің ызғарлы желі еңсесін тік ұстаған халқымызды шыңдап, Қайрат пен Ерболдай, Ләзаттай жандар тұлғасымен батырлық пен батылдық үлгісін қалдырды.

Тәуелсіздіктің 20 жылы қасиетті, ар-намыс, үміт жалындай елін сүйген жандарға жол бастап, өткен күндер жеңісі – бүгінгінің жемісіне айналды. Соның нәтижесінде 7-қысқы Азия ойындары қазақ сахарасында тұңғыш рет өтіп, 27 Азия елінен келген спорттық ойында жерлестеріміз қазақ рухын көтеріп 11 спорт түрінен 69 медальды иеленіп, 1000-нан астам жанкүйерлер алдынды биік бедел иеленді. Алматы мен Астана төрінде жанған спорт алауы қазақтың киелі елді мекендерін аралаған алауымен намыс туын биіктете түсті.

Токсан ауыз сөздің тобықтай түйініне» келер болсақ, қазақ халқы - батыр халық, ақын халық. Сол батырлықтың бастауынан нәр алған Елбасымыз «Европалық ынтымақтастық және қауіпсіздік» ұйымына төрағалық етіп, 56 мемлекеттен келген өкілдер алдында халқымыздың рухын көтерді.

«Бұтағы көп ағашқа құс қонар» деп ғұлама Махмұт Қашқари ширек ғасыр бұрын айтқан нақыл қаншама ұлттың басын біріктірген, береке бірлігін тыныштығын, сақтап отырған бейбітшілікті сүйетін халқымды сол халықтың ертеңіне деген сенімін айқын аңғартады.

1989-1997 жылдар аралығында арнайы заңмен бекітілген тіл мәртебесі өсіп, жылма-жыл Елбасы жолдауының бағдарламасы нәтижесінде бюджеттік мекемелер мен зейнеткерлер еңбекақысы өсіп жатса, 2010-жылғы Саммит нәтижесі тәуелсіздіктің алғашқы жылында жоспарланып, әр жылға белгіленген өркениетті «Ауыл», «Мәдениет», «Денсаулық» жылдары мен 1997-1999-жылдары іргесі қаланған ақпараттық даму, бүгінде компьютерлік жетістік, «Шанхай ынтымақтастық ұйымына» басшылық, діни бағыттағы біртұтастық пен ынтымақтастықты желеу еткен Ислам конференциялық ұйымындағы елбасшысының тиянақты ой-түйіні ел тыныштығын қалыптастыру бағытындағы елеулі де еселі істер екені нақты жетістіктер.

«Елі байдың жері бай» дегендей ең негізгі байлық денсаулық десек, 20 жылдың іргетасы шындалған халқымыз «100 мектеп пен 100 аурухана» бағдарламасын түбегейлі шешуде белсенді де, беделді істер атқарумен қатар, соңғы бірер жылда қарттарын қазынадай бағалап, қазан айының басын «Қарттар күні ретінде» атап, өткеніміз бен тарихымыздың асылдарына құрмет көрестіп, мүгедек пен мүмкіндігі шектеулі жандар жәрдем ақысына да жете назар аударып отыр. Осы бір ұлан-ғайыр келелі істердің қай-қайсы болса да, өткеніне өрлікпен қарап, келешегіне кемел қадам басқан батыл да, батыр, мейірбан да, мерейлі халқымыз бен сол халықтың рухани мұрасынан нәр алып, әлем тынысын қазақ деген халық тынысымен ұштастыра білген көреген де, білгір Елбасының тынымсыз еңбегі десек артық емес. Сондықтан да, халқымыз тәуелсіздіктің ірге тасын бірге көтерген Елбасына деген сенімін серік етіп үстіміздегі жылдың сәуір айындағы сайлауда басым дауыспен Президент өкілеттігін ұзартуға бір кісідей ат салысып, бірлік пен татулықтың, көрегендік пен кемеңгерліктің үлгісін көрсетіп, әлем жұртшылығы алдында өзінің бірауыздылық бейнесін көтере түсті.

Күні ертең біз Тәуелсіздігіміздің 20 жылын атағалы отырмыз. Бұл өткенді шолып, негізгі жолдың әлі де көп еңбектенуді керек ететінін бағамдау мүмкіндігі.

Тәуелсіздігіміз тұғырлы, еліміз еңселі болсын дей отырып, өзімнің жүрек жарды ойымды:

20 жыл болды алғалы тәуелсіздік

Ғасыр алға жылжысын тәуелсіз ғыл

Ұлы көшті бастаған Елбасымыз

Бірлік туын көтерген ел тек сіздік, – деп аяқтағым келеді.

Резюме

В данной статье рассматриваются достижения суверенного Казахстана за 20-летие независимости.

ПАТШАЛЫҚ РЕСЕЙДІҢ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДЫ ЖАУЛАУЫ: ӘСКЕРИ-ОТАРЛЫҚ ӘКІМШІЛІК ПЕН ЖЕРГІЛІКТІ ХАЛЫҚ АРАСЫНДАҒЫ ҚАТЫНАС

Ж.Б Азимбаева – Алматы үздіксіз білім беру университетінің магистрі, оқытушы

Ұлт-азаттық күрестің нәтижесінде тәуелсіздігімізді алып, жас мемлекетіміздің іргетасын қалаған қазіргі таңда еліміздің тарихшылары қазақ халқының өткен жолын жаңаша көзқараспен жазып, онда орын алған мәселелерге талдау жүргізіп, ғылыми тұрғыдан баға беріп, көптеген ғылыми еңбектерді дүниеге әкелуде. Ол еңбектерден бұрындары қозғалмаған немесе біржақты қарастырылған тарихи оқиғаларға және тарихи тұлғалардың атқарған қызметіне объективті түрде баға беруге деген талпынушылық айқын аңғарылады.

Мұндай бағыттағы ғылыми еңбектердің нәтижелері тарихи сананы қалыптастыруға және өскелең жас ұрпақты отаншылдық рухта тәрбиелеуге қызмет етері сөзсіз. Соған орай еліміздің тарихына көптеген деректік материалдарды ғылыми айналымға тарта отырып, одан әрі тереңдете зерттеу

жұмыстарын жүргізгеніміз абзал. Соның ішінде Қазақстанның саяси-әлеуметтік ахуалын терең түсінуде патшалық Ресейдің үстемдігі тұсындағы жекелеген аймақтардағы ерекшеліктерді нақтылы материалдар негізінде зерттеудің маңызы зор.

Осы себепті, біз Оңтүстік Қазақстандағы патшалық Ресейдің әскери-отарлық әкімшілігі мен жергілікті халық арасындағы қатынасты зерттеуді жұмысымыздың объектісі ашып айтқан дурыс. Тарих ғылымында бұл мәселенің арнайы зерттелуі Ресейлік отарлаудың ғылыми негізде тура және терең түсінуге жол ашпақ. Өйткені елімізді өз билігіне енгізген Ресей империясы қазақ қоғамының дәстүрлі құрылымын күйретуді мақсат етіп, қазақ даласын бөліске салып, мемлекетілік сананы жоюға тырысты.

Нәтижесінде патшалық Ресейдің әскери-отарлық әкімшілігі мен жергілікті халық арасындағы қатынаста қайшылықтар шиеленісе түсіп, үнемі қақтығыстарға соқтырып отырды. Дегенмен халқымыз есін жинап өз тәуелсіздігін қалпына келтіріп, Елбасымыз Назарбаев Н.Ә. жазғандай: «Сонау алыс-жақын ғасырлардың өн бойында дала билеушілері аса қуатты империялардың қысымына және ішкі алауыздықтың дүмпуіне төтеп бере жүріп, ең басты байлығымызды – ұлттық тұтастық пен ұлттық жер аумағын сақтап қала алды». [1]

Қазақ хандарының билігін жойғаннан кейін Ресей өзіне бағынышты аймақтарында Ресейдің әскери-әкімшілік жүйесін енгізуге нақты мүмкіндік алып, оны іске асырады. Олардың міндетіне қазақ даласындағы әскери-полициялық және азаматтық істерді жүргізу тапсырылып, шексіз биліктің иелеріне айналды. «Қазақстандағы патша әкімшілігі, - деп жазды академик С.З. Зиманов, - үлкен дербес саяси билікке ие болды. Бұл мекемелердің іс-әрекеттерін жоғарғы сатыда тұрған билік орындары қолдады немесе үнсіз ғана келісіп отырды». [2]

Әскери күшке сүйенген патша әкімшілігі өлкеде отарлық тәртіпті орната отырып, қарапайым бұқара халық пен оның билеушілерін нақты биліктен шеттетті. Олар осы мақсатқа жету үшін жергілікті тұрғындарға қарсы қанды жазалаулар жүргізді. «Азиаттардың орыс аты аталғанда үрейі ұшатындығына қол жеткізу оңайға түскен жоқ, - деп жазады Е.Марков өзінің «Ресей Орта Азияда» деген еңбегінде, - сәл ғана жасалған орысқа деген қарсылық әрекет үшін бұратаналарды қанға бөктіріп, аяусыз жазалау қажет болды. Жақын маңнан табылған орыстың өлі денесі үшін бүкіл ауылдар тұрғындарымен өртеліп, күлі ғана қалатын». [3]

Қарап отырсақ, қазақ жеріндегі Ресей үстемдігінің тарихы қазақ халқы үшін қасіретке толы болғанын байқаймыз. Ресей империясының Азия елдерінде жүргізген саясатын жан-жақты зерттеген ағылшын тарихшысы А.Краусс мынадай тұжырымға келеді: «Ресейдің азиялық отарларындағы жүргізіп отырған саясаты - барып тұрған агрессиялық империализм саясаты. Басқару жүйесі толықтай әскери шенеуніктерге жүктелген және өлкенің барлық қаражаты әскери округтарды ұйымдастыруға, оларды жабдықтауға жұмсалады. Саясаттың негізгі бағыты елдің ішкі мүддесін ескеруге, халық сұранысын өтеуге емес, патша иеліктерінің шекарасын кеңейте түсуге бағытталған. Басқаша айтқанда, Ресей – басқа елдерді жаулап алып, халқын құртып, орыстандырып жіберуді мақсат тұтқан империя...» [4].

Патша өкіметінің жүргізіп отырған саясатының түпкі мақсаты отарланған елдердің жерін басып алғаннан кейін, онда мекендеген халықты басыбайлыққа салуды көздегенін ағылшын тарихшыларымен қатар дерек көздеріне сүйенген орыс зерттеушілерінің еңбектері де растайды, әрі толықтыра түседі. Мәселен, осы ретте мынадай бір пікірге көңіл аударған орынды сияқты. «Бәрінен де жағымды құбылыс, - дейді А.П. Хорошихин, - барлық жерде жаңа өлкені отарлауға және бақыт пен жақсы тұрмыс іздеп келген орыс халқы көбейіпті. Яғни, Түркістан өлкесі бізге керек және өте пайдалы. Ал оның жабайы халқын құртып жіберу біздің адамзат алдындағы парызымыз болып табылады» [5].

Оңтүстік Қазақстандағы патшалық Ресейдің әскери-отарлық әкімшілігі мен жергілікті халық арасындағы қатынасты зерттеу нәтижесінде жергілікті басқару органдарының және онда қызмет еткен шенеуніктердің ұстанымын талдау мүмкіндігі туады. Сондай-ақ сол тарихи кезеңде жер мәселесінің күрделене түсуінің, халық ағарту ісі саласындағы бүркемеленген орыстандыру ісі мен жергілікті халықты шоқындыру бағытындағы іс-шаралардың астарын, өңірдегі діни ахуалдың және шаруашылық пен өндіріс салаларындағы жай-күйді терең түсінуге мүмкіндік аламыз. Осының өзі зерттеп отырған тақырыбымыздың ғылыми өзекті мәселеге арналғанын және ғылыми сұранысқа ие екенін аңғарта түседі. Сол себептен де зерттеліп отырған Оңтүстік Қазақстандағы патшалық Ресейдің әске-

ри-отарлық әкімшілігі мен жергілікті халық арасындағы қатынасын деректер негізінде ашып көрсету өзекті мәселенің бірі болып табылады.

Патша өкіметінің отаршылдық билігі мен жергілікті халықтың ара қатынасы зерттеулерге революцияға дейінгі тарихнамада аз көңіл бөлінбеген. Өйткені Оңтүстік Қазақстан Ресей империясының құрамына кіргеннен кейін патша өкіметі өңірдің өткен тарихын зерттеп, табиғи ресурстары мен өндіргіш күштерін анықтауға ұмтылды.

Яғни, патша өкіметінің алдына отарлық шет аймақтардың байлықтарын игеру, олардың ресурстарын анықтау, сондай-ақ жергілікті халықтың Ресей билігіне деген көзқарастары мен қатынастарын түбегейлі зерттеу мәселелері тұрды. Бұл жұмыстың едәуір бөлігі Орыс географиялық қоғамына жүктелді.

Осы мақсатты көздеген патша өкіметі осы қоғам мүшелерінің алдарына бағындырылған елдерге ғылыми экспедицияларды жаратқандырып, олар туралы географиялық, статистикалық, этнографиялық және жаратылыс-тарихи материалдар жинап, оларды өңдеу және тарату міндеттерін қояды.

Сонымен қатар патшалық Ресейдің Оңтүстік Қазақстанды әскери жаулап алу кезінде басы-қасында болған Ресейдің бас штабы офицерлерінің және ғалымдарының XIX ғасырдың екінші жартысында жазып қалдырған еңбектерінде патша әкімшілігі мен жергілікті халықтың арасындағы қарым-қатынасы біршама қарастырылады.

Орыс әскерілерінің алдындағы мақсат қалайда өлкені тезірек бағындырып, оны Ресей империясының құрамына қосу болса, орыс ғалымдары алдындағы мақсат та бұл өлкені отарлағанда, қандай пайда түсерін айқындап беру болды. Дегенмен олар алдына басты мақсат Түркістан халқы Ресей билігін мойындауға ұмтылатындығын, жергілікті халық орыстарды хандар мен бектерден және өзара руаралық соғыстардан құтқарушы күш ретінде түсінеді деген көзқарасты қалыптастыруға тырысты.

Осылайша Кеңестік кезеңге дейінгі еңбектер патша өкіметінің мүддесінен шығып, оны қорғап, қызмет жасады және өңірді жаулап алу, отарлау арқылы оған ресейлік басқару жүйесін енгізу қажет екендігін дәлелдеумен болды. Ал патша өкіметінің отаршылдық саясатына қарсы шыққан жергілікті халықтың қарсылығына «бүлікшіл», «қарақшылар» деген айдар тағып, оларды рубасыларының өз артықшылықтары үшін орыстық билікке көрсеткен қарсылығы деп елемеді.

Осыған байланысты саяхатшылар, өлкетанушылар, Ресей билігін насихаттаушылар өз еңбектерінде өңірге байланысты географиялық жағынан ғана емес, сонымен қатар XIX ғасырдың II жартысында орын алған саяси және әлеуметтік-экономикалық өміріне жалпылама түрде сипаттама береді.

Дегенмен қазақ елінің Ресей империясының қол астына өтуінің тарихнамасы өзінің даму барысында ұзақ және күрделі жолдардан өтті.

Сондықтан төңкеріске дейінгі деректердің өз алдына құндылығы сонда, қазіргі заманғы тарихшылар үшін аса маңызды фактілерді, көзқарастарды тізбелеп келтіретіндігінде. Өйткені зерттеуші басқа тарихи деректерден тасада қалған нақты оқиғалардың ізін табуы мүмкін. Расында да Оңтүстік Қазақстанды жаулап алардан бұрын-ақ бұл өңірді табиғи-тарихи жағынан зерттеген орыс ғалымдарының еңбектері патшалық Ресейдің отаршылдық мүддесіне қарай жазылғандықтарына қарамастан, жергілікті халықтың саяси-әлеуметтік дамуы, экономикасы, мәдениеті және өзара байланысы жөнінде құнды мәліметтер беруімен ерекшеленеді.

Бұл табиғи-тарихи зерттеулер өз кезегінде патша үкіметінің отаршыл саясатын ақтауға тиіс болғанымен жергілікті халық өкілдерінің Ресей билігіне қатысты саяси ұстанымдарына да назар аудартады. Осылайша империяның геосаяси доктринасына қызмет еткен төңкеріске дейінгі Ресейдің шығыстанушы ғалымдары жергілікті халықтың тарихи-этнографиялық жағынан зерттелуіне мүдделілік танытты.

Тіпті XIX ғасырда Ресейдегі шығыстану саласының қанат жайғаны соншалықты, әскери шенеуніктерді ғылыми зерттеушілерге айналдырып жіберіп, олардың жазған еңбектерінің басты ерекшелігі сонда, онда пайдаланылған материалдар өздерінің жеке бақылауларына негізделіп, сол уақыттың куәгерлігіне айналуы еді.

Ресейдің отаршыл әкімшілігі мен жергілікті халықтың арасындағы қатынасқа қатысты алғашқы деректі XIX ғасырдың басында Жетісуға жіберілген полковник Ф.К. Шубин әскерінің құрамында болған дәрігер Зибберштейннің жазбалары береді. Жетісу өлкесі туралы мәлімет берген Зибберштейн Сібірдегі патша әкімшілігі мен жергілікті халықтың керуен жолдарына қатысты өзара

байланысқа тоқталып кетеді [6]. Сондай-ақ Сыр бойы қазақтарына байланысты мәліметтерді Қоқан, Хиуа хандықтары туралы жазылған М.Поспелов пен Т.С. Бурнашев [7] және Ф.Назаровтың жазбаларынан көптеп кездестіруге болады. Олар аталған хандықтарда болып, сол уақыттағы оқиғаларды көзімен көрген және еңбектерінің көп бөлігін Сыр бойы қазақтарына және оның қоғамдық құрылысына арнаған. Оның себебі Ресей империясының Сыр бойын өзіне қосып алуында жатса керек.

Патшалық Ресейдің билігіне қатысты жергілікті халықтың сұлтандары мен билерінің саяси ұстанымы туралы бірқатар мәлімет берген қазақ даласына саяси айдауда болған поляк революционері А.Янушкевичтің жазбалары аса құнды. 1846-жылы генерал Вишневскиймен бірге хатшы ретінде Жетісуға келген А.Янушкевич сол кездегі өлкеде орын алған саяси оқиғаларға қатысты жаңалықтарды қағазға түсіріп отырған.

XIX ғасырдың 50-жылдарында өлкеде ғылыми және әскери мақсаттармен зерттеу жұмыстарын жүргізген П.П. Семенов-Тянь-Шаньский, Ш.Ш. Уәлиханов және тағы басқалары болды.

Жетісу мен Орталық Азияға бірнеше рет саяхат жасап, Тянь-Шань тауын жан-жақты зерттеген Семенов П.П. өзінің зерттеу еңбегінде өлкеге табиғи тұрғыдан ғана емес, сол кезде өңірде қалыптасқан саяси жағдайларға баға беріп, жергілікті патша әкімшілігінің басқару құрылымдары мен тетіктеріне, сондай-ақ қазақ билеушілерінің жаңа «тәртіпке» байланысты ұстанған бағыттары және халықтың отаршылдарға қарсы күресін сипаттайды.

Қазақтың аса көрнекті ғалымы және ағартушысы Шоқан Уәлиханов мазмұнға бай және өте құнды еңбектер қалдырған. Өзінің тым қысқа өмірінің ішінде ол Орта Азия мен Қазақстан халықтарының тарихы, жағрапиясы, этнографиясына және қоғамдық-саяси өміріне біраз бірсыпыра еңбектерін арнап, соның ішінде Жетісудің тарихына да көңіл бөлген. Ол патша әкімшілігінің Ұлы жүз қазақтарын басқару тәртібін ашып көрсетіп, Жетісу үшін тайталасқан Ресей, Қытай және Қоқан мемлекеттерінің іс-әрекеттеріне талдау жасаған.

XX ғасыр басында Ресей империясының қазақ даласындағы отарлық билік орындарының қызметіне және оған наразы болған жергілікті халықтың тұрмысына қазақ зиялылары да өз бағасын беріп, патшалық әкімшіліктің өлкеде жүргізген саясатын өткір сынға алып, ашық талқыға салады және патша әкімшілігі тарапынан жергілікті халыққа әділетсіздік қысым көрсетілгеніне көп көңіл аударған. Жалпы алғанда олардың еңбектерінде көрсетілген мәселелер тек Оңтүстік өңірге ғана емес бүкіл қазақ даласына қатыс бар. Бұл ретте Ә.Бөкейханов [8] А.Байтұрсынов, М.Шоқайдың [9] еңбектері алғашқы қатарға жатады. Алаш қайраткерлерінің еңбектерінде қазақ даласының, соның ішінде Түркістан өлкесінің саяси-әлеуметтік жағдайы, жергілікті халықтың отаршылдық саясатқа деген көзқарасы мен патша әкімшілігімен арадағы қатынасы, ұлт-азаттық қозғалыстың бағыт-бағдарлары мен мақсат-мүдделері шынайы көрсетуімен ерекшеленеді.

Ал, профессор М.К. Қойгелдиевтің «Жетісудағы Ресей билігі» атты монографиялық ғылыми еңбегі Жетісу өлкесінің Ресей билігіне өту жолдары мен патша әкімшілігінің жергілікті халықты бағындыруда қолданған іс-әрекеттері мен қимылдарын ашқан. Бұл еңбекте. М.К. Қойгелдиев кеңестік тарихнаманың тұжырымдарын қайталамай, Ресей империясының Жетісу өлкесін отарлаудағы басқару және табиғи байлығы. Соңғы жылдары мемлекеттік «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында америкалық зерттеушілер Ч.У. Костлердің «Тюркизм и Советы. Тюрки мира и их политические цели» [10] және В.Мартиннің «Закон и обычай в Степи: казахи Среднего жуза и Российский колониализм в XIX веке» атты еңбектері жарияланды

Соңғы жылдары мемлекеттік «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында америкалық зерттеушілер Ч.У. Костлердің «Тюркизм и Советы. Тюрки мира и их политические цели» және В.Мартиннің «Закон и обычай в Степи: казахи Среднего жуза и Российский колониализм в XIX веке» атты еңбектері жарияланды.

Осы аталған тарихнамалық зерттеулер Оңтүстік Қазақстандағы патша әкімшілігі мен жергілікті халық арасындағы қатынастың тарихына объективтік тұрғыдан баға беру қажеттілігін және ғылыми жағынан құндылығын аңғартса керек.

Бұл бөлімде XIX ғасырдың II-жартысынан бастап XX ғасырдың бас кезіне дейінгі Оңтүстік Қазақстандағы патшалық Ресейдің әскери-отарлық әкімшілігі мен жергілікті халық арасындағы қатынас тарихы бұрындары ғылыми әдебиеттерде үстемдік құрып келген методологиялық ұстанымдар бойынша емес, тәуелсіздігімізді алған қазіргі таңдағы қазақ халқының өткен жолын сараптауда

жаңаша көзқарас қалыптастырған еліміздің тарихшыларының ғылыми еңбектерінің негізінде жазылып, зерттеу жұмысының тарихнамасы мен деректік негіздері талданып, онда орын алған мәселелерге талдау жүргізіліп, оған ғылыми тұрғыдан баға берілді және көптеген тұжырымдамалар жасалды.

Зерттеу жұмысында Ресей билігінің Оңтүстік өңірге орнауы барысындағы патша әкімшілігінің жергілікті халықпен қатынасқа түсуі, жергілікті халықты бағындыру жолындағы патша әскери-отарлық әкімшіліктің атқарған іс-шаралары, өңірдегі әскери-отаршылдық билік жүйесінің құрылуы мен қалыптасуы, оның жергілікті халыққа ықпалы, патшалық Ресейдің өңірде жүргізген саяси-әкімшілік реформалары және жергілікті халықтың өміріне тигізген әсері, жергілікті халықтың наразылығы, отаршыл басқару жүйесінің сипаты және жергілікті халықтың жағдайына байланысты көптеген мәселелер жан-жақты қарастырылып, сондай-ақ бұрындары қозғалмаған немесе біржақты қарастырылған тарихи оқиғаларға және тарихи тұлғалардың атқарған қызметіне объективті түрде баға берілді.

Өңірді иелену жолында Ресей империясы Хиуа, Қоқан хандықтары және Қытаймен тайталасып, оларды өлкеден ығыстырып шығару үшін қарулы күреске түседі. Өйткені аталған үш мемлекеттің Оңтүстік Қазақстандағы ықпалы Ресей империясының стратегиялық маңызы бар өңірге басып кіруіне көп кедергі келтірді. Сондықтан патша өкіметі жергілікті халықты Қоқан, Хиуа және Қытайдың ықпалынан айыру жолында әртүрлі айла-әрекеттер мен амалдар да қолданады.

Ұлы жүз қазақтарын өз ығына бағындырған патша әкімшілігі Жетісу өлкесін мекендеген қырғыздардың да ішкі ісіне араласып, оларды да жер дауы арқылы бір-біріне қарсы қойып, әлсіреген қырғыз руларын өз жағына шығарып отырған. Жалпы алғанда, XIX ғасырдың I-жартысында басталған Ресей империясының Жетісу өлкесінде жүргізген отаршылдық саясаты Ұлы жүз қазақтары мен қырғыздардың жағдайын күрт нашарлатып, ғасырлар бойы қалыптасқан қоғамдық жер иеленудің маңызды жақтарын қиратты. Патша өкіметінің Ресей билігін мойындаған руларды тәуелсіз көшіп жүрген ірі руларға айдап салып, жер дауын қолдан жасап немесе ушықтыруы, отаршылдық езгінің күрт күшеюіне, рулық-қауымдық жерлерді жаппай тартып әкелуін тудырды. Осының салдары шаруашылық қатынастардың мықтап бұзылуына, сұлтандар мен билердің беделі мен ықпалының күрт құлдырауына әкеп соқтырды.

Нәтижесінде, Ресей империясының Жетісу өлкесін жаулап алуына жол ашып, оның отаршылдық саясаты іске асады. Сонымен қатар патша өкіметі Ұлы жүз қазақтарын емін-еркін билей бастайды. Оған себеп болған бірінші жағынан сұлтандар және билердің өзара араздығы мен ауыз біршілігінің болмауы болса, екінші жағынан патша әкімшілігінің ептілікпен жүргізген әккі айла-әрекеттері еді.

1. Назарбаев Н.Ә. *Тарих толқынында*. – Алматы: Атамұра, 1999. – 296 б.

2. Байтұрсынов А. *Қазақ өкпесі: Айқап. Құрастырған Субханбердина У., Дәуітов С.* - Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1995. - 367 б.

3. *Ресей империясының билігіндегі Жетісу және жергілікті сұлтандардың саяси қызметі: «Қайнар» университетінің хабаршысы.* - 2009. - №2/2. - 41-46-б.

4. Есмағанбетов К. *Қазақтар шетел әдебиетінде*. - Алматы: Атамұра, 1994. - 240 б.

5. *Қазақ даласындағы қоқан-орыс талас-тартысына жергілікті халықтың араласуы: Қазақстан мектебі.* – 2009. - №1. – 181-185 б.

6. *Жетісудағы Ресейдің отаршылдық-саяси жүйесі: Қазақ тарихы.* - 2009. - №6. - 36-38 б.

7. *XIX ғасырдың II-жартысындағы оңтүстік Қазақстандағы патшалық билік жүйесінің күшеюі және оған жергілікті халықтың наразылығы. Абай атындағы ҚазҰПУ-дың тарих факультеті және оның педагогикалық, ғылыми кадрларды дайындаудағы рөлі: тарихы мен бүгіні. Университет аралық ғылыми-теориялық конференция материалдары.* – 2009. 11-желтоқсан. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, - 2009. – 146-154-б.

8. Бөкейханов Ә. *Таңдамалы (Избранное)*. Гл. ред. Нургалиев Р. - Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1995. - 478 б.

9. Шоқай М. *Таңдамалы*. - Алматы: Қайнар, 1998. - 511 б.

Резюме

Завоевание Южного Казахстана царской Россией: взаимоотношения между военно-колониальной администрацией и коренным населением (II половина XIX – начала XX века).

Summary

Conquest South Kazakhstan tsarist Russia: relations between military-colonial administration and scolded by population (the second half XIX - begin XX age).

**ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ОШИБОК НАЧИНАЮЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ
В РАБОТЕ С СЕМЬЕЙ**

Д.Е. Макарова – студентка 4-курса специальности «Педагогика и психология»

КазНПУ имени Абая,

Р.К. Бекмагамбетова – научный руководитель: профессор, д.п.н.

Современная семья и школа на сегодняшний день переживают период, носящий кризисный характер, он вызван противоречиями в самой семье, между обществом и семьей, а иногда между семьей и школой. Проблемы, безусловно, должны решаться совместно с каждой из сторон взаимодействия, особенно учитывая мнение ребенка, с профессиональной включенной работой педагога-психолога учебного заведения. Очень большую роль в решении семейно-педагогических ситуаций играет специалист. Существуют определенные требования к личностным качествам педагога-психолога. В различных литературных источниках авторами отмечаются необходимые индивидуальные качества педагога-психолога.

Это - целеустремленность, ответственность, компетентность, коммуникабельность, способность к рефлексии, внимательность, забота, умение быстро ориентироваться в сложившейся ситуации, гибкость и нестандартность мышления, вера в успех, мотивация профессионального самосовершенствования и продуктивного задействования творческого потенциала, критичность мышления и оценки труда, устойчивая направленность на самореализацию в профессиональной деятельности. Необходимыми в работе являются психологическая устойчивость, решительность, воля в исполнении профессиональных обязанностей, способность аналитически мыслить, проницательность, объективность, высокая эрудиция, требовательность к себе, работоспособность, эмпатия, любовь к людям.

Педагог-психолог должен обладать определенным набором *профессиональных качеств*, среди которых можно отметить компетентность, заинтересованность профессией, способность моделировать, координировать и мотивировать усилия субъектов труда и жизни, наличие четкой позиции при формировании решения, постоянная включенность в принятие решений, мобильная и профессиональная творческая активность. Психолог в учреждениях образования должен одновременно быть заботливым руководителем, покровителем и авторитетом, а также доверительным товарищем. Успешность труда педагога-психолога зависит от сформированности у него психологической позиции, важнейшей особенностью которой выступает рефлексивность, направленность сознания на свое собственное содержание.

Педагог-психолог должен знать законодательные акты Республики Казахстан в области образования, нормативно-правовые документы по вопросам образования и правам ребенка.

Необходимо постоянно пополнять арсенал средств и методов работы. Профессионализм практического психолога – основа успешности его труда. Практика показывает, что наиболее продуктивно реализуют свои функции те психологи, которые ревностно относятся не только к совершенствованию стиля своей деятельности, но и создают необходимые для этого условия, уделяют должное внимание организации своего рабочего места. В таком виде деятельности педагога-психолога как *психологическое просвещение* профессионализм заключается в том, что он должен уметь пересказывать психологические идеи простым, облегченным языком, понятным для школьных учителей, родителей и учащихся различного возраста; стараться приводить иллюстративные примеры, взятые в основном из их профессиональной деятельности или из личного опыта. При подготовке текста выступления, необходимо помнить, что современная аудитория в школе ждет не просто психологическую теорию, она ждет конкретных, технологизированных программ психологического воздей-

твия на ученика и его семью для оптимизации и повышения эффективности их учебных и человеческих взаимодействий.

При работе с семьей начинающий педагог-психолог, даже владея знаниями направлений своей работы, может допускать ошибки. Одними из основных причин ошибок в деятельности педагога-психолога является несоответствие личностных качеств молодого специалиста требованиям, предъявляемым к данной профессии, низкий уровень образования, профессиональной компетентности. Исключается возможность эффективной и продуктивной работы при отсутствии у педагога-психолога психологической готовности к деятельности. При работе психолога с семьей возникает масса сложностей, прежде всего по той причине, что подготовка школьных психологов не ориентирована на оказание помощи родителям (семье), а также отсутствует методическая и теоретическая литература по работе со здоровыми детьми, родителями в условиях школьной психологической службы.

Можно выделить ошибки, возникающие из-за несоответствия личностных качеств педагога-психолога требованиям профессии и профессиональной некомпетентности: 1) привязанность к одному подходу, оценочное отношение к любым возможным точкам зрения; 2) отсутствие понимания межличностного влияния, склонность видеть во всем лишь отражение своих прямых действий; 3) неумение практически включаться и влиять на окружающих средствами психологического воздействия; 4) частые конфликты в отношениях с окружающими; 5) навязывание своей программы, своих знаний в невостребованном виде, либо работа лишь по заявкам. И в том и в другом случае задерживается профессиональность психолога теряется эффективность его работы.

В зависимости от вида деятельности, которым приходится заниматься педагогу-психологу в школе, в частности по работе с семьей, можно выделить разнообразные типы ошибок. Типичной ошибкой является процедура диагностики, как единственного направления. Методики являются лишь инструментом, вспомогательным средством, их объективность весьма условна и связана с интерпретацией исследователя. Именно поэтому, начинающему педагогу-психологу следует выбрать методики, которые должны быть достаточно экономичными, позволяющими осуществить экспресс-диагностику, т.е. такими, чтобы психологическая служба школы могла действительно быть полезной для диагностики семьи ученика. Вместе с тем созданная система методик должна быть и достаточно полной, чтобы имелась возможность осуществить психодиагностическое исследование всех основных подструктур личности учащегося и каждого его члена семьи: 1) психические процессы; 2) эмоциональная сфера; 3) личностные свойства; 4) мотивация. Должны быть разработаны и апробированы методики, которые будут отвечать валидности и надежности для разных типов семей. /5/ Психологический диагноз ставится педагогом-психологом в строгом соответствии с профессиональной компетенцией и на том уровне, на котором может осуществляться конкретная психолого-педагогическая коррекция. Формулировка диагноза обязательно должна содержать прогноз, т.е. на основе всех пройденных этапов исследования нужно наметить путь и характер дальнейшей работы с семьей ребенка в двух направлениях: при условии, если с семьей ребенка будет своевременно проведена необходимая работа и если такая работа осуществлена не будет, отмечает А.А. Деркач /3/

Во время психологического консультирования педагоги-психологи совершают такие ошибки как: самоутверждение психолога на консультации; проявление излишней естественности или искусственности в собственном поведении; стремление обязательно дать полезный совет; проецирование собственных трудностей в семье на семью ребенка; оценивание членов семьи; консультирование лишь отдельных лиц. Также можно выделить такие ошибки начинающего педагога-психолога при ведении консультационной беседы, как:

- отсутствие необходимого психологического настроения, что препятствует созданию благоприятного для беседы психологического климата;
- переход к решению проблемы без достаточного изучения ее сущности и тех условий, в которых она проявляется;
- жесткая приверженность первоначально избранной гипотезе;
- не выслушивание мнения каждого из членов семьи, опеки;

Одно из направлений деятельности педагога-психолога – просветительская работа. Это направление слабо развито, очень редки выступления психологов в средствах массовой информации.

Педагоги-психологи плохо владеют методикой психологического просвещения родителей. Многие ошибки связаны с тем, что педагоги-психологи переносят манеру чтения лекции из научной или студенческой сфер – в практическую, не учитывая личностных, профессиональных и возрастных особенностей. Выделяют следующие ошибки в этом виде деятельности:

- частое употребление сложной психологической терминологии;
- демонстрация на лекции по практической психологии манеры ученого-психолога;
- демонстрация психологического высокомерия;

Типичные ошибки при проведении коррекционной работы педагогом-психологом на примере тренинговых занятий с семьей, это:

1. Перенасыщенность психокоррекционного тренинга упражнениями.
2. Манипулятивный стиль педагога-психолога.
3. Излишняя авторитарность психолога в группе.
4. Излишняя театрализованность занятия.

Таким образом, анализ ошибок в деятельности педагога-психолога позволяет предвидеть различные трудности в его профессиональной деятельности. Многие из этих трудностей имеют психологический характер, и они могут стать предметом специального изучения. /4/

В работе с трудными детьми, неблагоприятными семьями психолог должен знать пределы своей профессиональной компетентности, так как проблема перевоспитания детей, помощь такой семье может быть только в широком социальном аспекте. Профессиональная работа психолога с трудно-воспитуемыми детьми, семьями не должна подменять собой педагогическую работу с ними. При работе педагога-психолога с семьей при недостаточном знакомстве с семейной психологией и психотерапией, лучше всего ограничиться консультацией и не стремиться к психокоррекционной работе. Психокоррекция не является основным методом работы педагога-психолога. Однако А.А. Аладьин /1/ отмечает, что интенсивное использование консультационного времени позволяет проводить «микрокоррекцию» - некоторые психотерапевтические мероприятия, повышающие эффективность консультирования.

Работу с родителями следует начинать с изменения психологической установки педагогов и родителей на роль семьи в формировании личности: необходимо вернуть ребенка в семью, вернуть семье роль «домашней академии», а родителям – функцию главных воспитателей. Необходимо гораздо шире использовать педагогические возможности самих родителей. Современные родители в состоянии понять задачи школы, поэтому должны знать ее планы в работе с детьми, конечные и близкие цели. Также они должны быть осведомлены о своих правах и обязанностях.

А.А. Деркач /3/ подчеркивает важность в работе педагога-психолога принципа «не навреди» и отмечает необходимость целевой ориентации работы с семьей ребенка, исключение поспешности в проведении диагностических мероприятий, в формировании выводов и рекомендаций. Тот же автор отмечает, что вся деятельность педагога-психолога должна носить прикладной характер и быть органически связанной с процессами жизни и деятельности семьи ученика. Необходимо максимум корректности, недопустима грубость, неуважительное отношение к человеку. Педагог-психолог должен добиваться доверительных и доброжелательных отношений с семьей, и в первую очередь с ребенком. Корректность нужна и при задействовании психологического инструментария. Полученная информация не должна быть использована в корыстных или иных целях в ущерб семье. Следует помнить, что информация, которой владеет психолог – это «оружие особого характера». Педагогу-психологу необходимо тесно взаимодействовать с администрацией школы, оперативно доводить полученную информацию до сведения тех, кто способен сыграть позитивную роль в решении проблемы. Важно предлагать конкретные меры, которые необходимо предпринять в сложившейся ситуации. Своевременность в работе психолога – важное условие ее результативности. Семья ребенка, осознанно принявшая специализированную помощь всегда с заинтересованностью воспринимает психолого-педагогическую информацию, если она отвечает на его запросы, излагается в системе, методически грамотно и основательно. Желательно, чтобы диагностировал семью один и тот же человек, строго соблюдая корректность в проведении исследования и трактовке экспериментальных данных. Никто не должен иметь доступа к материалам исследования, а их представление возможно лишь самим психологом. Исследование должно проводиться на добровольной основе. Данные по

семье ребенка представляются в общей анонимной форме, для членов семьи и педагога, проводятся индивидуальные консультации. Не следует затягивать эксперимент, поскольку семья в этот период находится в большом эмоциональном напряжении. Не следует без глубокого предварительного анализа данных и соответствующей подготовки фрагментарно сообщать о каких-либо полученных результатах. Нужно довести до семьи установку на то, что изучение не является самоцелью, проводится в интересах людей, с целью гармонизации отношений в семье и школе и оказания индивидуальной психолого-педагогической помощи. Работа психолога имеет смысл, если она основана на доверии. Учитель, ребенок и его семья могут обратиться за помощью и принять ее только от человека, которого уважает и которому верит. Заслужить доверие может только тот педагог-психолог, который постоянно помнит о профессиональной этике и ответственности: хранит как профессиональную тайну всех сведений, так и никогда не употребляет их во вред, нанося ущерб личности (это касается в равной мере всех, кто обращается за помощью к педагогу-психологу). Разрешение возникающих противоречий и вытекающих из этого трудностей и ошибок возможно лишь в результате совместной рефлексивной работы.

М.Р. Битянова /2/ отмечает особенности позиции педагога-психолога в отношении со школьниками, их семьями. Позиция психолога должна обеспечивать ученику авторитет взрослого специалиста, но он не должен восприниматься детьми как еще один учитель. Поэтому недопустимо ведение психологом каких-либо предметов. Для родителей - высокопрофессиональным специалистом, способным компетентно решить совместно с ними существующие проблемы. Позиция психолога должна обеспечивать его доступность для общения с семьей, самим ребенком, формировать уверенность в конфиденциальности всего, что происходит в стенах психологического кабинета. Важно, чтобы члены семьи или опекуны ребенка понимали важность, серьезность и ответственность работы педагога-психолога. Не всегда то, что приходится делать с психологом – делается «для галочки», как этого требуют нормы, но это еще важно и полезно.

Хорошее взаимопонимание и сотрудничество педагога-психолога с семьей всегда способствует оптимизации контактов с учащимися, быстрому решению вопросов, организованному воспитанию ребенка в школе, в семье и в обществе.

1. Аладын А.А. Работа школьного психолога с семьей. Проблемы и перспективы. Психология. Вып. 2. – 1996. – С. 28-34.
2. Битянова М.Р. Организация психологической работы в школе. – М.: Совершенство, 1998. – 298 с.
3. Рабочая книга практического психолога: Технология эффективной профессиональной Деятельности: под ред. А.А. Деркача. – М.: Изд. дом «Красная площадь», 1996. – 400 с., ил.
4. Сизанов А.Н. Психологическая служба образования: Психология. Вып. 1. – 1995. – С. 7-17.
5. Р. Смид. Групповая работа с детьми и подростками: пер. с англ. 2-е изд., исправленное – М.: Генезис, 2000. – 272 с.

Түйін

Бұл мақалада отбасындағы қателіктердің алдын алудағы бастаушы педагог-психологтардың жүргізетін жұмысы жайлы қарастырылған.

Summary

Teachers-psychologists' mistakes in the work with family are considered in this article.

СИРОТСТВО – КАК ОТКЛОНЕНИЕ В СОЦИАЛЬНОЙ ЖИЗНИ

К.Б. Рахимова – КазНПУ имени Абая, ППФ, 2-курс,
Р.К. Бекмагамбетова – научный руководитель: профессор, д.п.н.

В современных условиях, проблема социального сиротства является одной из самых острых в Казахстане. Долгое время дети-сироты не были объектом пристальных научных исследований. В

связи с неблагоприятной социально-экономической ситуацией в Казахстане проблемы этих детей возросли и усложнились. Проблематика детей, оставшихся без попечения родителей, достаточно широко разработана в зарубежной и отечественной науке в контексте исследований институтов семьи, образования, воспитания. Обездоленные дети, как объект научного анализа, привлекают к себе внимание исследователей разных направлений общественных наук: социологии, психологии, социальной философии, социальной педагогики. В подавляющем большинстве источников сиротство рассматривается как проблема детства, которая обрывается на периоде вступления в самостоятельную жизнь. Однако к проблемам самостоятельной жизни сирот, а тем более в период вступления их в зрелую стадию жизни, многие исследователи обращаются крайне редко.

В любом государстве и любом обществе всегда были, есть и будут дети-сироты и дети, которые по разным причинам остаются без попечения родителей. И в этом случае общество и государство берет на себя заботу по развитию и воспитанию таких детей. Ребенок, потерявший родителей - это особый, по-настоящему трагический мир. Потребность иметь семью, отца и мать - одна из сильнейших потребностей ребенка. В настоящее время в обыденной речи и в теоретических исследованиях широко используются два понятия: сирота (сиротство) и социальный сирота (социальное сиротство).

Дети-сироты – это дети в возрасте до 18 лет, у которых умерли оба или единственный родитель. (1)

Социальный сирота – это ребенок, который имеет биологических родителей, но они по каким-то причинам не занимаются воспитанием ребенка и не заботятся о нем (1). В этом случае заботу о детях берет на себя общество и государство. Это и дети, родители которых юридически не лишены родительских прав, но фактически не заботятся о своих детях. Социальное сиротство - социальное явление, обусловленное наличием в обществе детей, оставшихся без попечения родителей вследствие лишения их родительских прав, признания родителей недееспособными, безвестно отсутствующими и т.д.

Попечительство – это форма защиты личных и имущественных прав несовершеннолетних (и некоторых других категорий людей). Понятие, близкое к опеке. (1)

Опека – это форма охраны личных и имущественных прав недееспособных лиц, лишившихся родителей. (1) Под опекой также понимают лица и учреждения, на которые возложено такое наблюдение. Лицо, которому поручена опека, называют опекуном, а его обязательства опекунством. Под попечение, по сравнению с опекой, может попадать значительно более широкая категория детей. К ним относятся дети, родители которых:

- умерли;
- лишены родительских прав; ограничены в родительских правах;
- признаны безвестно отсутствующими;
- недееспособны (ограниченно дееспособны); отбывают наказание в исправительных колониях;
- обвиняются в совершении преступлений и находятся под стражей;
- уклоняются от воспитания детей;
- отказываются забрать детей из лечебных, социальных учреждений, куда ребенок помещен временно.

Опека и попечительство - норма устройства таких детей для содержания, воспитания, образования, защиты их прав и интересов. Опека устанавливается над детьми, не достигшими возраста 14 лет, попечительство устанавливается над этой категорией детей в возрасте от 14 до 18 лет (2). В дальнейшем, употребляя слово «сирота», мы будем иметь в виду и ребенка, оставшегося без родителей, и социального сироту. Проблема социального сиротства является сегодня проблемой, характерной для многих развитых и развивающихся стран. Так, американские исследователи отмечают, что по всему миру больницы, родильные дома, специальные заведения заполнены брошенными младенцами. В разных странах и разные специалисты их называют по-разному: «отказные дети», «казенные младенцы», «рожденные, чтобы быть покинутыми», «вечные новорожденные» и др. По данным международных экспертов ООН, отмечается заметный рост числа брошенных детей в странах Западной и Восточной Европы.

Резкое падение жизненного уровня населения впервые вызвало такое явление как отказ от ребенка в связи с отсутствием возможности его прокормить. Кризисные явления в обществе вызвали рост преступности, наркомании, алкоголизма, психических заболеваний, расширив истоки детского

неблагополучия. Кризис современной семьи, констатируемый специалистами, негативно отразился на состоянии детства в стране, приведя к росту социального сиротства и увеличению числа таких специфических учреждений как детские дома и школы-интернаты. Впервые проблемой стало их переуплотнение. В условиях продолжающейся нестабильности социально-экономической, политической жизни страны продолжает расти число детей, попавших в особо трудные условия. Среди них - сироты, социально дезадаптированные дети и юные преступники, дети-инвалиды, дети-беженцы и вынужденные переселенцы, дети, проживающие в неблагоприятных экологических условиях. Весьма широк спектр причин детского неблагополучия. В числе существенных факторов следует выделить кризисные явления в семье: нарушение ее структуры и функций, рост числа разводов и количества неполных семей, асоциальный образ жизни ряда семей; падение жизненного уровня, ухудшение условий содержания детей, нарастание психоэмоциональных перегрузок у взрослого населения, непосредственно отражающихся на детях; распространение жестокого обращения с детьми в семьях и интернатных учреждениях при снижении ответственности за их судьбу. Происходящее в обществе резкое изменение ценностных ориентаций, психологическая дезадаптация значительной части населения, снижение нравственных норм негативно сказывается на процессе социализации детей и подростков. Растущие масштабы асоциального поведения среди взрослых стимулируют развитие аналогичных процессов и в детской среде. Рост числа разводов является одним из факторов, неблагоприятно влияющих на судьбу детей. Все больше становится семей, где детей воспитывает один отец. Увеличивается количество детей, рожденных вне брака. Материальные трудности, суженный круг внутрисемейного общения в неполной семье негативно сказываются на детях. Они труднее налаживают контакты со сверстниками, у них чаще, особенно у мальчиков, встречаются невротические симптомы. Более 50% несовершеннолетних нарушителей выросли в неполной семье, более 30% детей, имеющих психические отклонения, росли без отца. Дополнительным фактором риска для развития ребенка становится безработица родителей. Продолжает увеличиваться число детей, осиротевших в раннем возрасте.

Растет число выявленных детей, оставшихся без попечения родителей. Большинство из них передаются под опеку (попечительство) и на усыновление, около 30% от их числа устраиваются в дома ребенка, детские дома, школы-интернаты и другие учебно-воспитательные учреждения. Несмотря на увеличение числа детей, переданных в семью, количество детей, помещенных в интернатные учреждения, не снижается.

В числе непосредственных причин социального сиротства назовем следующие: добровольный отказ родителей (чаще матери) от своего несовершеннолетнего ребенка, чаще всего это отказ от новорожденного в родильном доме. С юридической точки зрения отказ от ребенка - правовой акт, который официально подтверждается специальным юридическим документом. В течение 3-х месяцев родители (мать) могут изменить свое решение, и ребенок может быть возвращен в семью. Принудительное изъятие ребенка из семьи, когда в целях защиты прав, жизни и интересов ребенка, родителей лишают родительских прав. В основном это происходит с неблагополучными семьями, в которых родители страдают алкоголизмом, наркоманией, ведут асоциальный образ жизни, недееспособны и т.д. Лишение родителей родительских прав - это также правовой акт, который осуществляется по решению суда и оформляется специальным юридическим документом. К сожалению, дети-сироты, не имеющие положительного опыта семейной жизни, воспитывающиеся в государственных учреждениях, воспитательные системы которых далеки от совершенства, часто повторяют судьбу своих родителей, как и они впоследствии лишаясь родительских прав, тем самым, расширяя поле социального сиротства.(2)

Каковы же пути преодоления этого трагического, ставшего масштабным, социального явления? Назовем главные:

1. Стабилизация социально-экономических и политических процессов в обществе.
2. Возрождение духовной культуры нации.
3. Экономическая, законодательная, социальная поддержка семьи, материнства и детства.
4. Возрождение, развитие и пропаганда лучших воспитательных традиций, основанных на гуманизме, любви и уважении к ребенку;

5. Реорганизация жизнедеятельности системы учреждений для детей-сирот, в том числе, воспитательных систем этих учреждений. (2)

Ввиду роста количества детей, лишенных родительской опеки, либо рискующих ее потерять, ухудшения их жилищных условий и недостаточной поддержки им со стороны, КФ «SOS Детские деревни Казахстана» был способен путем внедрения Программы укрепления семьи, основываясь на своем опыте в сфере развития детей и семей, найти пути оказания действенной, эффективной помощи детям, рискующим потерять биологическое семейное окружение. Программа укрепления семьи и предотвращения социального сиротства, реализуемая Корпоративным фондом «SOS Детские деревни Казахстана», нацелена на предоставление возможности детям, рискующим потерять родительскую опеку, расти в заботливом семейном окружении. Основной целью программы – предупреждение потери детьми, возможности воспитываться в биологической семье, обеспечение безопасности ребенка. Усиление и сохранение семей видится как наилучший путь здорового развития ребенка.

Задачами Программы укрепления семьи являются:

- 1) предоставление детям доступа к основным услугам;
- 2) усиление потенциала семей, осуществлять должный уход за своими детьми;
- 3) усиление потенциала сообществ, реагировать на ситуации уязвимых детей и выстраивание активной сети партнеров для обеспечения того, чтобы дети росли в заботливом семейном окружении. (3)

Ожидаемым результатом от осуществляемых программных вмешательств является помощь семьям и сообществам достигнуть уровня самодостаточности в осуществлении ухода и защиты детей и в предотвращении потери детьми родительской опеки.

Целевая группа:

1. Дети из малообеспеченных, многодетных, неполных, или опекунских семей (проект г. Астаны).
2. Семьи с детьми с наличием ВИЧ позитивного статуса одного или нескольких её членов (проект г. Темиртау)
3. Одиноким матери и беременные женщины Ауэзовского района г. Алматы, оказавшиеся в трудной жизненной ситуации (проект г. Алматы)

При условии, что дети в этих семьях рискуют потерять родительский уход, когда пренебрегают их основными нуждами: материальными, эмоциональными, в образовании, в медицинском уходе и лечении или они подвергаются жестокому обращению из-за того, у их родителей недостаточно потенциала либо желания осуществлять должный уход за детьми.

Здоровое развитие ребенка наиболее осуществимо в заботливом семейном окружении. Только в рамках семьи детям гарантировано эмоциональное и физическое благополучие, полноценное детство и подготовка к будущему при полной реализации их потенциала. Данное утверждение является основой нашего видения, что «каждый ребенок принадлежит семье и растет в любви, уважении и защищенности». Это имеет свое отражение и в Конвенции ООН о правах ребенка, которая признает семью как основную ячейку общества и естественную среду для роста и благополучия детей; и что «ребенку для полного и гармоничного развития его личности необходимо расти в семейном окружении, в атмосфере счастья, любви и понимания!».

1. Галагузова М.А. Социальная педагогика – М., 2000. – 345 с.

2. Василькова Ю.В. Социальная педагогика – М., 1999. – 123 с.

3. Постановление Правительства РК от 21 декабря 2007 года, № 1245.

4. Об утверждении программы «Дети Казахстана» на 2007-2011 годы».

Түйін

Бұл мақалада автор жетімдердің мәсілесін қарастырып және әлеуметтік құбылыстарда шешілу жолдарын қаластырады.

Summary

In this article the author describes the problem of orphans, reveals the causes of and ways to overcome this social phenomenon.

ПОВЫШЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ РОДИТЕЛЕЙ

А.С. Тотанова – к.п.н., профессор КазНПУ имени Абая,
П.Б. Байымбетова – студентка 4-курса ППФ КазНПУ имени Абая

Первоначальное приобщение к педагогической культуре начинается в детские годы, когда ребенок получает первые уроки воспитания в своей семье, в детском саду, школе. Уже в эти годы ребенок на подсознательном уровне усваивает многие приемы педагогического воздействия, которые, став взрослым, использует в воспитании собственных детей. В многодетных семьях ребенок приобретает и практику воспитания и обучения сестер и братьев. Но решающее значение для формирования педагогической культуры имеет собственная деятельность родителей по воспитанию детей. Именно в этот период обнаруживаются те или иные пробелы в знаниях, появляется потребность в их приобретении, углублении. Родители интересуются педагогической литературой, опытом воспитания детей у друзей, родственников. Как показывают результаты социологических исследований, особенно «открыты» к педагогическому просвещению молодые родители, имеющие среднее или высшее образование. [1]

Человечество давно пришло к пониманию необходимости специальной подготовки родителей к воспитанию детей. Об этом есть записи в некоторых священных книгах, а развернутое обоснование подобные мысли получили в трудах великих педагогов и мыслителей. Первую программу подготовки матерей к воспитанию и обучению маленьких детей дал Я.А. Коменский в книге «Материнская школа». Аналогичные мысли о зависимости семейного воспитания от подготовленности родителей высказывали Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Г., наши соотечественники Герцен А.И., Добролюбов Н.А., Пирогов Н.И., Ушинский К.Д., Лесгафт П.Ф., Каптеров П.Ф. и другие. Эстафету великих педагогов в XIX в. подхватили многочисленные педагогические журналы, педагогические общества, которые занимались просвещением населения. Необходимость повышения педагогической функции семьи отмечают и сами родители. Многочисленные факты подтверждают, что иногда между родителями и детьми складываются конфликтные отношения из-за незнания первыми особенностей детской возрастной психологии, отсутствия элементарных знаний о методах педагогического воздействия на детей в условиях семейного воспитания.

Современным родителям уже недостаточно элементарных знаний о воспитании, они нуждаются в просвещении из области педагогики, психологии, физиологии, генетики, коррекционной педагогики. Речь идет о знаниях, которые обеспечат понимание закономерностей развития ребенка, помогут учитывать его индивидуальность. Эти знания особенно важны в настоящее время, когда, с одной стороны, многие семьи по-настоящему озабочены качественным воспитанием детей, с другой стороны, в мир приходит все больше новорожденных,отягощенных теми или иными дефектами. Современные семьи испытывают нужду в знаниях о целях, средствах и методах воспитания детей, а часто – и коррекции и компенсации их развития. Таким образом, в содержание современной педагогической культуры включаются знания из многих человековедческих наук, которые помогают постижению психолого-педагогических и естественнонаучных основ современной семьи и домашнего воспитания.

Недостаточное понимание родителями самого ребенка, особенностей и тенденций его развития, а отсюда – неумение педагогически грамотно организовать процесс домашнего воспитания. Поэтому в содержании педагогической культуры актуальными на современном этапе являются знания о разумной организации жизнедеятельности детей в семье, о специфике различных видов их деятельности и роли в формировании личности. Знание родителями задач, основных направлений образовательной работы в дошкольном учреждении, школе поможет осуществлять преемственность в воспитании ребенка, что отвечает интересам его развития. Воспитательная деятельность в семье носит сугубо прикладной характер, поэтому важно помочь родителям приобрести практические умения самого разнообразного характера: от умения организовать семейное хозяйство до умения грамотно руководить развитием ребенка. Для этого вводятся новые формы педагогического просвещения современных родителей, например, практикумы и тренинг.

В каждой стране сложилась своя система повышения педагогической культуры населения. В нашей стране в XX веке в течение нескольких десятилетий существовала специальная система повышения педагогической культуры населения – педагогический всеобуч, цель которого заключалась в ознакомлении всего взрослого населения с основами воспитания. Педагогический всеобуч имел научно-методическое обеспечение в виде программ, учебной литературы, предназначенных для разных категорий населения. В рамках всеобуча функционировали народные университеты, включающие несколько факультетов, в том числе и педагогический (для руководителей, педагогов школ, дошкольных учреждений, родителей). Они работали при дворцах и домах культуры, клубах, школах, дошкольных учреждениях. В программы родительских университетов, рассчитанных на один или два года обучения, входил минимум знаний о содержании всестороннего развития ребенка, о методах семейного воспитания. Работа дифференцировалась по возрастным этапам развития ребенка: воспитание в семье детей дошкольного возраста, младшего школьного возраста, подростков, старшеклассников. Педагогическое просвещение юношей и девушек велось в школах, средних специальных учебных заведениях. В женских и детских консультациях осуществлялась подготовка молодоженов к материнству и отцовству. Молодые родители приобретали педагогические знания и умения в клубах молодых семей. В учебных планах и программах учебных дисциплин педагогических вузов и училищ предусматривалась подготовка будущих педагогов к работе с семьей. Повышению педагогической культуры населения служили лектории, различные курсы, семинары. [2]

В настоящее время разрабатываются иные системы повышения педагогической культуры населения. Особый интерес представляет система, предложенная Бестужевым-Ладой И.В., который выделяет несколько взаимосвязанных уровней подготовки населения к воспитательной деятельности. Первоначально соответствующее образование, включая и «половой ликбез», получают дети и школьники, затем они обучаются в «Университете будущих родителей», далее переходят в «Университет молодого родителя», позже в «Университете родителя родителей» (начинающих бабушек и дедушек). Предлагаемая система пожизненного повышения педагогической культуры имеет перспективный характер, отличается комплексностью содержания, но пока может рассматриваться только как идеальная, нацеленная на будущее. [3]

Психолого-педагогическое просвещение родителей с целью повышения их педагогической культуры является одним из направлений деятельности дошкольного учреждения. В настоящее время им охватываются не только семьи воспитанников дошкольного учреждения, но и все живущее в данном микрорайоне население. Организатором деятельности дошкольного учреждения, направленной на повышение педагогической культуры населения, является заведующая (руководитель учреждения). К этой деятельности привлекается весь педагогический персонал учреждения, а также специалисты иного профиля (психолог, врач, медсестра, логопед, руководители кружков и секций дополнительного образования). Участие в повышении педагогической культуры населения – профессиональная обязанность каждого педагога. Приходится с сожалением констатировать, что в последнее десятилетие дошкольные учреждения не выполняют в полной мере стоящую перед ними задачу повышения педагогической культуры населения. И это тем удивительнее, чем более распространяется среди педагогов дошкольных учреждений представление о некомпетентности родителей в области воспитания, об их нежелании заниматься этой деятельностью. Социологические опросы свидетельствуют о том, что значительная часть современных педагогов объясняют свое недостаточное внимание педагогическому просвещению родителей тем, что в последние годы появилось много популярной литературы соответствующей тематики. Известную конкурентность дошкольным учреждениям в педагогическом просвещении составляет радио, телевидение и другие средства массовой информации. Так, например, за последние годы стали издаваться новые педагогические журналы, часть из которых адресованы семье («Наш малыш», «Няня», «Домашнее воспитание» и др.).

В связи с этим необходимо напомнить о специфике психолого-педагогического просвещения, которое призвано осуществлять современное дошкольное учреждение. Прежде всего, следует отметить целевую направленность этой работы. Определяя содержание и формы психолого-педагогического просвещения, коллективу дошкольного учреждения необходимо исходить из уровня подготовленности родителей к воспитательной деятельности и конкретных потребностей в повышении педагогической культуры той или иной семьи. Важно иметь в виду прагматическую направленность

родителей, когда они, испытывая нехватку знаний и практических умений, обращаются за помощью к педагогам дошкольного учреждения. Педагогам, чтобы удовлетворить возникшую потребность родителей, необходимо представлять себе их уровень образования, культуры, в том числе и педагогической, отношение к воспитательной деятельности и многое другое. Другими словами, результативность педагогического просвещения зависит от знания педагогами конкретной семьи и адекватного подбора содержания и форм работы с родителями.

Ученые и общественность многих стран обеспокоены тем, что современное семейное воспитание не столь эффективно и полноценно, как должно быть. В связи с этим разрабатываются специальные программы, направленные на повышение педагогической культуры семьи: программы воспитания родителей, программы педагогического образования родителей. Появление понятия «воспитание родителей» относится к концу прошлого века, когда в Америке и Европе возникли ассоциации, призванные оказывать помощь в семейном воспитании. Ныне понятие «воспитание родителей» стало очень распространенным и поистине международным. Суть воспитания родителей состоит в квалифицированной помощи семье в выполнении ею воспитательной функции. На протяжении текущего столетия усилиями ученых многих стран сделана попытка создать теорию воспитания родителей. Основными понятиями этой теории являются «психолого-педагогические основы взаимодействия в семье», «содержание и формы воспитания родителей».

Первоначально воспитание родителей ограничивалось формальным сообщением родителям знаний, необходимых для воспитания детей. В настоящее время в содержание воспитания родителей входит широкий круг знаний, необходимых для нормального функционирования семьи: педагогические, психологические, экономические, медицинские, правовые, этнографические, этические. Для реализации программы знаний предусматриваются различные формальные и неформальные мероприятия (консультации, беседы, инструктажи, тренинга, курсы и семинары, услуги видеотехники, деятельность в церковных общинах). Воспитание родителей рассматривается как постоянный процесс саморазвития взрослых, основанный на сознательном их стремлении к совершенствованию своей личности. Программы воспитания родителей в европейских странах реализуются в разных моделях: адлеровской, учебно-теоретической, модели чувственной коммуникации, модели, основанной на трансакционном анализе, модели групповых консультаций, христианского воспитания родителей и др. Все модели имеют свою историю, базируются на определенных теоретических положениях. Поэтому они дают родителям различные установки в воспитательной деятельности и ориентируют на ту или иную практику воспитания детей. Общим для указанных выше моделей является исходное положение, согласно которому общество и сами родители могут помочь себе стать лучше, что является важнейшей предпосылкой успешного домашнего воспитания.

В США разрабатываются и реализуются многочисленные программы помощи семейному воспитанию, которые часто называются программами педагогического образования родителей. Для них характерно комплексное содержание, поскольку они созданы объединенными усилиями педагогов, психологов, социологов, психотерапевтов и других специалистов. Программы направлены на укрепление всех звеньев семейного воспитания, но в первую очередь – на повышение педагогической компетентности родителей. Учитываются особенности разных групп семей, поэтому создаются программы дифференцированной педагогической помощи семьям: для семей с детьми, имеющими нарушения психофизиологического развития; для семей с приемными детьми; для семей, «находящихся в невыгодных социальных условиях». Примером таких программ может служить проект «Head Start» («Опережающий старт»), который был задуман с целью оказания всесторонних образовательных, оздоровительных и социальных услуг детям из малообеспеченных семей. При этом учитываются особенности семьи ребенка, и обращается особое внимание на всестороннее участие семьи ребенка в предлагаемой программе. Работа с родителями имеет целый ряд аспектов: участие родителей в планировании работы дошкольных учреждений и реализации их планов; информирование и обучение родителей современным методам образования детей, применимым в домашних условиях; индивидуальное консультирование родителей с целью помощи в решении их проблем. Родители привлекаются к участию в различных образовательных мероприятиях с детьми (проведение уроков, посещение музея, библиотеки, подготовка спектакля) в качестве добровольных помощников или оплачиваемых сотрудников. Организуется работа родителей с собственными детьми под руководст-

вом специалистов, например, обучение матерей способам формирования у ребенка навыков личной гигиены, методике чтения книги и др.

1. Заводова Т.Е., Лежнева Ю.А. Семейное воспитание. – Минск, 2006.
2. Гордон Т. Повышение родительской эффективности. Популярная педагогика. – Екатеринбург, 1997.
3. Гребенников И.В. Повышение педагогической культуры родителей основа совершенствования семейного воспитания школьников. – М., 1991.

Түйін

Бұл мақалада ата-аналардың педагогикалық мәдениетің жоғарлату жолдары қарастырылған.

Summary

The article interesting pedagogical culture of parent.

ЕДИНСТВЕННЫЙ РЕБЕНОК В СЕМЬЕ КАК НАУЧНАЯ ПРОБЛЕМА

Р.К. Бекмагамбетова – д.п.н., профессор КазНПУ имени Абая,

З.М. Таженова – студентка 3-курса ППФ, КазНПУ имени Абая

Семья – малая (первичная) группа, которая состоит из лиц, связанных двумя типами отношений: супружества и родства, которая обеспечивает человеку эмоциональную стабильность, безопасность и личностный рост. Семья имеет ряд функций, к которым относятся: репродуктивная, хозяйственная, организация досуга, восстановительная, воспитательная. Их реализация предполагает зрелость чувств и психологическую культуру. Немаловажным фактором, влияющим на развитие ребенка, является восприятие его членами семьи. Семья выступает фактором воспитания еще и потому, что является организатором разнообразных видов деятельности детей. От рождения ребенок, в отличие от многих представителей животного мира, не обладает умениями, которые обеспечат его самостоятельную жизнь. Его взаимодействие с миром организуют родители и другие члены семьи. В этом заложен большой педагогический смысл, ибо даже ребенок, которому посчастливилось родиться в благоприятной среде, не сможет полноценно развиваться, если он ограничен или лишен возможности активного взаимодействия с ней. Дело в том, что сам по себе он не овладевает средствами освоения, усвоения и присвоения тех достижений культуры, которыми он окружен. В семье начинается приобщение ребенка к различным видам деятельности: познавательной, предметной, игровой, трудовой, учебной, а также деятельности общения. Первоначально взрослые действуют с ребенком совместно, стимулируя и подкрепляя его активность. Но по мере того, как ребенок овладевает отдельными действиями, представляется возможность организовать его деятельность как совместно-разделенную со взрослым. По мере овладения ребенком теми или иными действиями он превращается в субъекта собственной деятельности, но и на этом этапе ему необходимо внимание взрослого, эмоциональная поддержка, одобрение, оценка, иногда – подсказка, дополнительная информация о том, как лучше сделать, поступить в той или иной ситуации, и т.д. Родителям важно соблюдать меру, разумное соотношение детской и своей собственной активности, не выполнять за ребенка то, чему он уже научился. Темп современной жизни настолько напряжен, что взрослым иногда легче сделать что-то за ребенка, чем ждать, когда он справится с этим сам. Гораздо труднее и хлопотнее придумать и осуществить способ, который поможет включить в дело самого ребенка. С точки зрения воспитания первый путь неэкономичен, недальновиден, поскольку приводит к инфантилизму, к синдрому беспомощности в поведении ребенка и впоследствии – взрослого человека. Бесконечные опасения, излишняя осторожность взрослых, недостаток у них терпения и вечный дефицит времени приводят к тому, что в дошкольные годы, когда ребенку свойственна активность, стремление к самостоятельности («Я сам!»), его постоянно останавливают: «Ты не умеешь, дай я сделаю», «Не лезь!», «Не трогай!» Все это сдерживает развитие самостоятельности, решительности, смелости, а, следовательно,

но, осложнит жизнь ребенка на следующих возрастных этапах, когда он будет посещать дошкольное учреждение, пойдет в школу.

Единственный ребенок чаще всего вызывает у родителей трепетную любовь и восхищение. Родители только начинают открывать для себя мир ребенка, переживают и тревожатся за него. Старший ребенок сначала воспитывается как единственный. У него есть ряд преимуществ по сравнению с детьми из многодетных семей: на нем сконцентрировано все внимание родителей. Они могут больше времени уделить развитию ребенка, лучше обеспечить его. Первенцы, как правило, больше ориентированы на успех и достижения. Вместе с тем такой ребенок более зависим от родителей, социально изолирован. На основании приведенных фактов можно сделать вывод, что тип взаимоотношений, которые складываются в семье между ребенком и родителями, является важным фактором развития «концепции». Р.Берне объясняет это двумя причинами. Во-первых, основа «концепции» закладывается в раннем детстве, когда главным значимым Другим является родитель, взаимодействие с которым обеспечивает обратную связь, необходимую для возникновения и развития представлений о себе. Во-вторых, ребенок в этом возрасте во многом зависит от родителей, и, следовательно, они имеют уникальную возможность влиять на развитие его личности. Несмотря на повышение рождаемости и увеличения количества детей на детских площадках многие семьи ограничиваются одним ребенком. Некоторые родители, делая выбор в пользу одного ребенка, выходят из соображения о недостаточном материальном состоянии, другие, более обеспеченные – жалуются на недостаток времени. Родители единственного ребенка считают, что он не будет нуждаться ни в чем, будет лучше развиваться, и не лишен их внимания, как дети из многодетных семей. Они в чем-то правы, есть и другая сторона медали. Интеллектуальное развитие единственного ребенка опережает ровесников, он не только раньше начинает говорить, но и читать, поскольку ему родители уделяют много внимания и стараются развить его способности. Обычно, такой ребенок рано «взрослеет», умеет на равных общаться со взрослыми и выражать свое мнение. У таких детей довольно высокая самооценка. Также, считается, что единственный ребенок вырастет эмоционально устойчивым, поскольку не волнуется в связи с соперничеством с братьями и сестрами. Имея много возможностей, он может полностью реализовать себя и занять достойное место в обществе. В тоже время, единственный ребенок может испытывать трудности при общении с другими детьми, тяжелее вливается в коллектив. Родители часто чрезмерно оберегают своего ребенка, стараются предугадать его желания, поэтому такому ребенку трудно решать сложные задачи и справляться со стрессами. Кроме того, он может разочароваться в людях, поскольку ждет от них того же внимания и уступок, которые делали его родственники. Особенно это ярко проявляется в школе, где от учителя ребенок ждет того же отношения, что и от родителей и не умеет делить его внимание с одноклассниками. А если в семье ставятся интересы ребенка превыше всего, он может не только вырасти эгоистом, но и не уметь учитывать интересы других. Очень часто на единственного ребенка возлагаются большие надежды или с помощью него родители хотят осуществить свои не реализованные мечты и задумы. Все это накладывает отпечаток на психику ребенка, а не в состоянии оправдать надежды родителей он становится подавленным и неуверенным.

Бесспорно, родители, имеющие единственного ребенка, обычно уделяют ему чрезмерное внимание. Они слишком заботятся о нем только потому, что он у них один, тогда как на самом деле он всего лишь первый. И действительно, немногие из нас способны спокойно, со знанием дела обращаться с первенцем так, как мы держимся потом с последующими детьми. Главная причина тут – неопытность. Имеются, однако, и другие основания, обнаружить которые не так – то легко. Если не касаться некоторых ограничений физического порядка, одних родителей пугает ответственность, которую накладывает на них появление детей, другие опасаются, что рождение второго ребенка скажется на их материальном положении, третьи, хотя никогда не признаются в этом, просто не любят ребят, и им вполне достаточно одного сы. Эгоистами раньше называли единственного ребенка в семье, маминьего сынка или маминьину дочку. Однако исследования доказывают, что это эгоистом можно стать и в окружении друзей, как и современные дети с братьями и сестрами

Неустойчивое финансовое положение или профессии, отсутствие жилья, родовая травма – существует много причин, почему родители решили завести только одного ребенка. Но, хотя единственный ребенок в семье далеко не редкость, по-прежнему основной заботой родителей является

предполагаемое одиночество и отсутствие навыков преодоления барьеров в общении с людьми, а также с другими детьми. По идее, дети, растущие единственным ребенком в семье, сосредоточены на себе, с трудом приобретает друзей, неохотно делятся с другими, они одиноки и чувствуют себя непонятыми, проводя время в компании взрослых. По словам исследователей, это глубоко укоренившийся стереотип, связанный с одиночеством единственного ребенка не имеет никакого оправдания в современном мире.

Единственный ребенок обладает свойствами, как старшего ребенка, так и младшего. Единственный ребенок очень часто наследует черты характера родителя того же пола. Поскольку родители возлагают особые надежды на своего единственного ребенка, он обычно хорошо учится в школе. Единственные дети часто очень тесно привязаны к родителям на протяжении всей жизни и испытывают большие трудности в отделении и самостоятельной жизни. Имея меньше возможностей для игры с другими детьми, единственный ребенок уже в детстве может походить на маленького взрослого и достаточно комфортно чувствует себя в одиночестве. Единственные дети, в силу их большей привязанности к родителям, часто ищут в партнере черты отца или матери.

Для родителей может быть удобнее ограничиться одним ребенком, чтобы не осложнять себе жизнь. Однако единственным детям присущи многие проблемы, которые отсутствуют (а если и присутствуют, то в меньшей степени) у детей, имеющих братьев и сестер. Единственные дети часто ощущают себя центром не только семьи, но и всего мироздания. Нередко они бывают очень избалованными, эгоистичными, плохо социализируются, конфликтуют в учебных коллективах (а впоследствии и на работе), испытывают большие трудности в супружеских отношениях, поскольку не умеют уступать. К тому же подъем рождаемости оказался кратковременным.

Итак, единственный ребенок обычно бывает окружен усиленным вниманием взрослых. Особенно трепетно в силу возраста относится к малышам старшее поколение. Многие бабушки и дедушки души не чают в единственном внуке. Но гиперопека, как известно, порождает детские страхи. Детям передается тревожность взрослых. Они могут вырасти несамостоятельными, зависимыми. Те, кого чересчур сильно опекали и контролировали в детстве, во взрослом возрасте бывают не способны на смелые, решительные поступки. Ребенку вообще вредно чувствовать себя центром Вселенной, вокруг которого вращаются планеты-спутники его семья. А в однодетных семьях это почти неизбежно. Такой «детоцентризм» приводит к формированию потребительской психологии: дети начинают считать родных своим придатком, существующим лишь для того, чтобы удовлетворять их потребности и прихоти. Особенно ярко это проявляется в подростковом возрасте. Далеко не последняя причина подростковой инфантильности, воспитание единственного ребенка в семьях, когда гиперопека взрослых не дает ему нормально повзрослеть. И он, будучи эгоистом, уверен, что быть взрослым, значит иметь массу прав и почти никаких обязанностей. В связи с этим родители должны задуматься о том, как лучше сформулировать для самих себя цели работы по воспитанию своего ребенка, а именно цель и мотив воспитания ребенка - это счастливая, полноценная, творческая, полезная людям жизнь этого ребенка. На созидание такой жизни и должно быть направлено семейное воспитание. Связь воспитания с другими видами деятельности, подчинение воспитания тем или иным мотивам, а так же место воспитания в целостной личности человека - все это и придает воспитанию каждого родителя особый, неповторимый, индивидуальный характер. Обобщая вышесказанное, можно утверждать, что воспитание единственного сына или единственной дочери гораздо более трудное дело, чем воспитание нескольких детей. Единственный ребенок очень скоро становится центром семьи. Заботы отца и матери, сосредоточенные на этом ребенке, обыкновенно превышают полезную норму.

1. Азаров Ю.П. *Семейная педагогика*. – М.: Просвещение, 2002. – 685 с.
2. Анзорг Л. *Дети и семейный конфликт: пер. с нем.* – М.: Просвещение, 2007. – 490 с.
3. Андриященко Т.Ю., Захарова А.В. *Исследование самооценки младшего школьника в учебной деятельности: Вопросы психологии*, 2003, № 4. – С. 10-15.
4. Афанасьева Т.М. *Семья*. – 2-е изд.: перераб. и доп. – М.: Просвещение, 2007.-285 с.
5. Бене Е. *Детский тест «Диагностика эмоциональных отношений в семье»: Семейная психология и семейная терапия*. – 1999, №2. – С. 14 – 41.
6. Гиппенрейтер Ю.Б. *Общаться с ребенком. Как?* - М.: ЧеРо, 2007. – 240 с.

7. Гордон Т.Р.Е.Т. *Повышение родительской эффективности.* – Екатеринбург: АРД ЛТД., 2004. – 450 с.

8. Дереклеевой Н.И. *Справочник классного руководителя: Начальная школа, 1-4 классы.* – М.: «ВАКО», 2003. – 320 с.

Түйін

Бұл мақалада отбасыда жалғыз баланың тәрбиесі туралы айтылған. Отбасы мен баланың қарым-қатынасы және оның келешектегі өмірі туралы айтылған.

Summary

In article is told about a family in which one child. Shows the attitude of family and child. It will be shown that with the child in the future will be.

СОЦИАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТИ

А.В. Ляндусова – студентка 3-курса ППФ КазНПУ имени Абая

Младенец вступает в большой мир беззащитным существом и его основной заботой в этот момент является собственный физический комфорт. Через некоторое время ребенок становится индивидуальностью с комплексом установок и ценностей, с симпатиями и антипатиями, целями и намерениями, шаблонами поведения и ответственностью, а также с неповторимо индивидуальным видением мира. Человек достигает этого состояния с помощью процесса, который мы называем социализацией. В ходе этого процесса индивид превращается в человеческую личность. Социализация представляет собой процесс, посредством которого индивидом усваиваются нормы его группы таким образом, что через формирование собственного «Я» проявляется уникальность данного индивида как личности, процесс усвоения индивидом образцов поведения, социальных норм и ценностей, необходимых для его успешного функционирования в данном обществе. Социализация охватывает все процессы приобщения к культуре, обучения и воспитания, с помощью которых человек приобретает социальную природу и способность участвовать в социальной жизни. В процессе социализации принимает участие все окружение человека семья, соседи, сверстники в детском заведении, школе, средства массовой информации и т.д.

Еще в прошлом, умы человечества, бились над раскрытием сути успешной социализации, по Д.Смелзеру, необходимо действие трех фактов: ожидания, изменения поведения и стремления соответствовать этим ожиданиям. Процесс формирования личности, по его мнению, происходит по трем различным стадиям: стадии подражания и копирования детьми поведения взрослых; игровой стадии, когда дети осознают поведение как исполнение роли; стадии групповых игр, на которой дети учатся понимать, что от них ждет целая группа людей.

Одним из первых выделил элементы социализации ребенка З.Фрейд. По Фрейду, личность включает три элемента: «ид» - источник энергии, стимулируемый стремлением к удовольствию; «эго» - осуществляющий контроль личности, на основе принципа реальности, и «суперэго», или нравственный оценочный элемент. Социализация представляется Фрейдом процессом развертывания врожденных свойств человека, в результате которого происходят становления этих трех составляющих элементов личности. В этом процессе Фрейд выделяет четыре этапа, каждый из которых связан с определенными участками тела, так называемыми эрогенными зонами: оральный, анальный, фаллический и этап половой зрелости.

Французский психолог Ж.Пиаже, сохраняя идею различных стадий в развитии личности, делает акцент на развитии познавательных структур индивида и их последующей перестройке в зависимости от опыта и социального взаимодействия. Эти стадии сменяют одна другую в определенной последовательности: сенсорно-моторная (от рождения до 2 лет), операциональная (от 2 до 7), стадия конкретных операций (с 7 до 11), стадия формальных операций (с 12 до 15). Многие психологи-педагоги и социологи подчеркивают, что процесс социализации продолжается в течение всей жизни человека, и утверждают, что социализация взрослых отличается от социализации детей несколькими

моментами. Социализация взрослых скорее изменяет внешнее поведение, в то время как социализация детей формирует ценностные ориентации. Социализация взрослых рассчитана на то, чтобы помочь человеку приобрести определенные навыки, социализация в детстве в большей мере имеет дело с мотивацией поведения. Психолог *Р.Гарольд* предложил теорию, в которой социализация взрослых рассматривается не как продолжение детской социализации, а как процесс, в котором изживаются психологические приметы детства: отказ от детских мифов (таких, например, как всемогущество авторитета или идея о том, что наши требования должны быть законом для окружающих). Человек, будучи социальным существом, взаимодействует с различными социальными группами, участвует в кооперированных, совместных действиях. Однако практически не бывает такого положения, когда личность полностью принадлежит к какой-либо одной группе. Например, человек является членом семьи как малой группы, но он еще член и коллектива предприятия, и общественной организации, и спортивного общества. Входя одновременно во многие социальные группы, он занимает в каждой из них разное положение, обусловленное взаимоотношениями с другими членами группы. Например, директор предприятия, занимающий в данном коллективе самое высокое положение, придя в спортивное общество, будет находиться там, на правах новичка и неумехи, т.е. займет низкое положение. Для анализа степени включения индивида в различные группы, а также положения, которое он занимает в каждой из них, и его функциональных возможностей по отношению к каждой группе используются понятия социального статуса и социальной роли. Социальный статус обычно определяется как ранг или позиция индивида в группе или группы, во взаимоотношениях с другими группами. Социальная роль - это поведение, ожидаемое от того, кто имеет определенный социальный статус. Статус детей обычно подчинен взрослым, и от детей ожидается почтительность по отношению к последним. Статус солдат отличен от статуса штатских; роль солдат связана с риском и выполнением присяги, чего нельзя сказать о других группах населения. Статус женщины, отличается от статуса мужчин, и потому от них ожидают иного поведения, чем от мужчин. Каждый индивид может иметь большое число статусов, и окружающие вправе ожидать от него исполнения ролей в соответствии с этими статусами. В этом смысле статус и роль - это две стороны одного феномена: если статус является совокупностью прав, привилегий и обязанностей, то роль – действием в рамках этой совокупности прав и обязанностей.

Нормы культуры усваиваются в основном через обучение ролям. Например, человек, осваивающий роль военного, приобщается к обычаям, нравственным нормам и законам, характерным для статуса данной роли. Только немногие нормы принимаются всеми членами общества, принятие большинства норм зависит от статуса той или иной личности. То, что приемлемо для одного статуса, оказывается неприемлемым для другого. Таким образом, социализация как процесс обучения общепринятым способам и методам действий и взаимодействий является важнейшим процессом обучения ролевому поведению, в результате чего индивид становится действительно частью общества. Каждый индивид в течение своей жизни обучается исполнять самые разные роли: ребенка, ученика школы, студента, отца или матери, инженера, организатора на производстве, офицера, члена определенного социального слоя и т.д. Ролевое обучение имеет, по крайней мере, два аспекта: 1) необходимо научиться выполнять обязанности и осуществлять права в соответствии с играемой ролью; 2) не менее существенно приобрести установки, чувствования и ожидания, соответствующие данной роли. Второй аспект представляется наиболее важным. Почти все современные молодые женщины способны довольно быстро, механически научиться вести домашнее хозяйство, но они не могут столь же быстро обучиться установкам и ожиданиям, которые делают ведение домашнего хозяйства удовлетворяющим и вознаграждающим действием. Известно, как ценится домашняя хозяйка, ведущая хозяйство с любовью и вкусом.

Некоторые люди не могут успешно выполнять свою роль, если она в процессе социализации не принята ими как стоящая потраченного времени, удовлетворяющая какую-либо их потребность, соответствующая их внутреннему миру. Представим себе молодого человека, который под давлением родителей обучался химии в университете, хотя всю жизнь мечтал быть актером и играть на сцене. Скорее всего, химия будет ему в тягость и самое большее, на что он будет способен, это быть второразрядным работником. Или попытаемся представить себе трудности женщины, которая социализируется в роли домохозяйки, потому что это единственный путь, уготованный ей в данной соци-

альной группе, несмотря на наличие у нее, например, организаторских способностей или способностей к игре на сцене, преподаванию и т.д.

Обучение большинству важнейших ролей начинается обычно в раннем детстве, одновременно с началом формирования установок, направленных на определение роли и статуса. Большая часть этого этапа ролевого обучения проходит бессознательно и безболезненно. Дети играют в игрушки, «разыгрывают» представления, помогают отцу и матери, читают истории из жизни разных социальных групп, слушают семейные разговоры и пассивно участвуют в семейных инцидентах. Из такого повседневного опыта они выносят представление о действиях мужчины и женщины в различных ситуациях, о том, как муж и жена должны относиться друг к другу. Маленький ребенок, подражая роли своего отца, играемой им дома, бывает больше осведомлен о том, как должен действовать и что должен думать мужчина в различных ситуациях семейной жизни, чем тогда, когда он просто исполняет свою собственную роль ребенка. Подражая действиям отца, он в какой-то степени может понять причины, которые стоят за тем или иным отцовским действием, и это понимание со временем растет. Его «притворные», ненастоящие роли, таким образом, помогают ему достойно принять на себя в будущем роль отца семейства. Человеку в более зрелом возрасте такие ненастоящие роли помогают понять реакцию других людей на его поведение.

Понятие роли включает в себя совокупность ожиданий каждого индивида в отношении, как своего собственного поведения, так и поведения других людей при взаимодействии в определенной ситуации. Играет ли индивид роль на «притворной», нереальной основе или в связи с приобретением им нового статуса, он всегда стремится аккумулировать установки и поведение тех людей, которые его окружают, и добиться наиболее адекватного исполнения своей роли. Очевидно, что внутреннее «Я» личности не остается неизменным в результате такого социального опыта. Девушка, выходя замуж, будет иметь статус, отличный от прежнего. Ее роль изменится, и во многих отношениях она будет выглядеть как совершенно другая личность. Роли, связанные с определенными занятиями, в такой степени обуславливают личностные изменения, что, даже не зная рода занятий человека, мы можем сказать, что он ведет себя, как учитель, крестьянин, предприниматель или министр. Личность и роль, которую она играет, связаны с некоторыми психологическими характеристиками, подходящими для исполнения определенных социальных ролей. Например, личность общительная, направленная на мир внешних объектов может легко приспособиться к роли продавца. В то же время, очевидно, что ежедневное выполнение обязанностей продавца помогает становлению общительной личности. Так постепенно, в ходе ролевого обучения формируется поведение личности, характерное для ее статуса, полностью принимается уготованная ей социальная роль.

Так как общество представляет собой сложное образование, его институты функционируют эффективно только в том случае, если люди исполняют ежедневно огромное число обязанностей, строго обозначенных внутригрупповыми и межгрупповыми отношениями. Простейший путь достижения согласованного исполнения обязанностей - разделение всех видов деятельности на множество предписанных ролей и обучение каждой личности с момента ее рождения заранее определенному набору ролей. После первого ролевого обучения, которое начинается в раннем детстве, предписанные роли должны назначаться в соответствии с некоторыми критериями, известными как «путь достижения успеха». Пол и возраст универсально используются в обществе как основа для ролевого предписания. Раса, национальность, классовая и религиозная принадлежности также используются во многих обществах в качестве основы для предписанных ролей. Хотя ролевое обучение бывает чаще всего бессознательным, оно не делается от этого менее реальным. Не случайно уже с детства главная и большая часть процессов социализации личности состоит в обучении различным видам социальных действий, как мужчин, так и женщин. Маленькие девочки играют с куклами, помогают матери по хозяйству и вознаграждаются за это похвалами взрослых. Обучение девочки как сорванца хотя и терпимо, но считается дурным тоном. Мальчики же считают, что куклы предназначены только для девчонок и самых маленьких детей, а потому худшее для них - это прослыть «маменькиным сыночком», «девчонкой». Опыт показывает, что многолетнее раздельное обучение мальчиков и девочек приводит к тому, что в зрелости они имеют различные способности, чувства и предпочтения.

В зрелом возрасте половые различия и роли четко определяются, а процесс ролевого обучения усложняется. Женщина, например, может одновременно выступать в ролях жены, матери, гражданки

и т.д. Ее роль жены и матери включает одновременно множество различных ролей, каждая из которых неотделима от другой и вращается в нее. Большинство функций могут достаточно хорошо выполняться как женщинами, так и мужчинами, если они социализированы для принятия свойственных им задач. Так, в Пакистане домашняя прислуга традиционно представлена лицами мужского пола; на Филиппинах все секретари-мужчины; на Маркизских островах дети работают по дому, накрывают на стол, готовят кушанья, а женщины вышивают. Во многих странах мира тяжелые сельскохозяйственные работы выполняются преимущественно женщинами. Определение мужских и женских ролей субъективно и зависит от конкретного места и времени. Каждое общество имеет обычаи, традиции и нормы, относящиеся к исполнению мужских и женских ролей. Индивиды могут позволить себе обходить некоторые элементы этих традиций и обычаев, но они рискуют при этом быть отчужденными от общества до тех пор, пока не станут исполнять эти роли в соответствии с их полом. Немногие индивиды игнорируют эти требования, так как такие отклонения от предписанных ролей осуждаются обществом. Роли мужчины и женщины в обществе со временем изменяются. Возможность замены тяжелого ручного труда машинным, применение противозачаточных средств и, как следствие этого, уменьшение размеров семьи и домашних обязанностей в значительной степени уменьшили различия между мужскими и женскими ролями. Женщины, например, стали активно втягиваться в процесс производства и имеют статусы, которые ранее считались мужскими. Для любого общества не менее важно предписывание ролей в соответствии с возрастом. Приспособление индивидов к постоянно меняющемуся возрасту и возрастным статусам - извечная проблема. Не успевает индивид приспособиться к одному возрасту, как тут же надвигается другой, с новыми статусами и новыми ролями. Едва юноша начинает справляться со смущением и комплексами юности, как он уже стоит на пороге зрелости; едва человек начинает проявлять мудрость и опытность, как приходит старость. Каждый возрастной период связан с благоприятными возможностями для проявления способностей человека, более того, предписывает новые статусы и требования обучения новым ролям. В определенном возрасте индивид может испытывать проблемы, связанные с приспособлением к новым ролевым статусным требованиям. Ребенок, о котором говорят, что он старше своих лет, т.е. достиг статуса, присущего старшей возрастной категории, обычно полностью не реализует свои потенциальные детские роли, что отрицательно сказывается на полноте его социализации. Часто такие дети чувствуют себя одинокими, ущербными. В то же время статус незрелого взрослого человека представляет собой комбинацию статуса взрослого с установками и поведением, свойственными детству или юности. У такой личности обычно возникают конфликты при исполнении ролей, соответствующих ее возрасту. Эти два примера показывают неудачное приспособление к возрастным статусам, предписанным обществом.

В нашем обществе особенно заметна неудачная социализация при подготовке к юности и старости. У нас в отличие от примитивных обществ нет четко определенных возрастных статусов, за исключением совершеннолетия, которое наступает в 18 лет. Родители юноши или девушки пребывают в неопределенности относительно того, насколько зрелым можно считать юношу или девушку, и они бесконечно пререкаются со своими детьми относительно выбора ими товарищей и подруг, времени возвращения домой, использования денег женитьбы или замужества. Но дело в том, что и сам молодой человек пребывает в неопределенности относительно сферы приложения своих усилий, выбора пути достижения успеха в жизни, политических взглядов, круга друзей и т.д. Неудивительно, что молодой человек нередко пасует перед трудным выбором, предпочитая оставаться зависимым от родителей или других родственников, что характерно для более раннего возраста. Старость во многих примитивных, или традиционных, обществах уважаема и почитаема в первую очередь потому, что в таких обществах люди в основном формируют свое поведение на основе древних и признанных обычаев и традиций, неформального контроля за соблюдением этих традиций. Однако в современном обществе, где древние традиции не играют столь значительной роли, старость причиняет одни неудобства. Быстро изменяющееся индустриальное общество очень редко рассматривает старых людей как источник мудрого руководства. Предписанной ролью пожилых людей стал уход от дел по мере ослабления их сил и способностей, а их основной функцией в последующей жизни оказывается только поддержание собственного существования. Поэтому переход к роли пожилого человека в современном обществе очень болезнен и сложен для каждого индивида. Пол и возраст - это

только два примера из многих предписанных статусов. Все подобное статусы включают роли, которые могут успешно выполняться только тогда, когда каждый из индивидов социализируется к предписаниям, установленным в обществе относительно этих ролей.

Делая вывод, социализация личности является неотъемлемой частью становления и развития личности весь промежуток ее жизни. Какую из ролей жизненного пути предстоит пройти человеку, возрастные особенности каждой из них. Принадлежность того или иного пола, каждый человек при взаимодействии с обществом проживает социализацию своей личности.

1. Радугин А.А., Радугин К.А. *Социология: Курс лекций.* – М., 1997.
2. *Социология: Словарь-справочник.* – М., 1990.
3. Тощенко Ж.Т. *Социология: Общий курс.* – М., 1999.
4. Фролов С.С. *Социология: Учебник для высших учебных заведений.* – М., 1998.
5. Подласый И.П. *Педагогика: Учебник для высших учебных заведений.* – М., 2009.

Түйін

Бөбек қорғансыз жандар және оның негізгі қамымен үлкен әлемге кіреді меншікті физикалық жабдықталғандық болып табылады. Бөпе аздан кейін қоюлар және құндылықтар, мінез-құлықтың ұнатулармен және жаратпаушылықтармен, мақсаттармен және аужайлармен, үлгілері және жауапкершілікпен кешені бар даралық болып қалыптасады, сонымен бірге әлемнің біртума жеке көрінуімен. Адам бұл күй біз социализациямен деп атайтыны процесс арқылы жетеді. Адамның социализациясы оның өмірінің барлық аралығын қалыптасудың ажырамас бөлігі және адамның дамытуы болып табылады. Тіршілік жолдың рөлдерінен неткен адамға, олардың әрқайсыларының жас шамасына байланысты ерекшеліктері өте алуға тура келеді. Өзара әрекеттесуде қоғаммен етек, әрбір адам сайман не бір өз адамының социализациясын дәурен сүреді.

Summary

The baby comes into the world helpless creature, and his main concern at this point is to own physical comfort. After a while the child is an individual with a set of attitudes and values, with likes and dislikes, goals and intentions, patterns of behavior and responsibility, and with a uniquely personal vision of the world. A person reaches this state through a process we call socialization. Concluding, the socialization of the individual is an integral part of the formation and development of the individual whole period of her life. What is the role of path in life to woman, age-specific features of each. Membership of either sex, each person in the interaction with the community living socialization of their personality.